

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

Виховання у старших дошкільників впевненості у собі засобами гри

Алексєєвої Валентини Олексіївни

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед н., доцент кафедри дошкільної освіти,

Рецензенти:

Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя,

Пісоцький О.П., к. психол. наук, доцент кафедри дошкільної освіти Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол № 5 від 13.12. 2021 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2021

Анотація. Магістерська робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні, внаслідок аналізу психолого-педагогічних досліджень, обґрунтована сутність поняття впевненість у собі. Проаналізовані сучасні дослідження з проблеми упевненості дитини старшого дошкільного віку у собі. Охарактеризовані особливості впливу гри на виховання впевненості у собі у старших дошкільників.

На емпіричному рівні, в межах педагогічного експерименту, розроблені програма і методика вивчення особливостей прояву та рівнів сформованості впевненості в собі у старших дошкільників.

Розроблена система роботи з оптимізації педагогічних умов виховання впевненості в собі у дітей засобами гри та перевірена її ефективність.

Ключові слова: впевненість у собі дітей старшого дошкільного віку, критерії і показники впевненості у собі, гра, різновиди гри.

Abstract. The master's thesis is performed on theoretical and empirical levels. At the theoretical level, as a result of the analysis of psychological and pedagogical research, the essence of the concept of self-confidence is substantiated. Modern research on the problem of self-confidence of older preschool children is analyzed. The peculiarities of the influence of the game on the education of self-confidence in older preschoolers are described.

At the empirical level, within the pedagogical experiment, a program and methods for studying the features of manifestation and levels of self-confidence in older preschoolers have been developed.

The system of work on optimization of pedagogical conditions of education of self-confidence at children by means of game is developed and its efficiency is checked.

Key words: self-confidence of older preschool children, criteria and indicators of self-confidence, game, types of game.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ЗАСОБАМИ ГРИ	9
1.1. Феноменологія поняття впевненість у собі	9
1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми упевненості дитини старшого дошкільного віку у собі	16
2.3. Вплив гри на виховання впевненості у собі у старших дошкільників.....	22
Висновки до першого розділу	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	34
2.1. Методика вивчення особливостей прояву впевненості в собі у старших дошкільників	34
2.2. Характеристика рівнів сформованості впевненості в собі у дітей 5-7-ми років	39
Висновки до другого розділу	53
РОЗДІЛ 3. ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ЗАСОБАМИ ГРИ	55
3.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов оптимізації процесу виховання впевненості в собі у дітей 5-7-и років	55
3.2. Методика формувального етапу експерименту	58
3.3. Оцінка ефективності дослідно-експериментальної роботи з виховання у старших дошкільників впевненості в собі.....	69
Висновки до третього розділу	77
ВИСНОВКИ	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ДОДАТКИ	83
ДОДАТКИ	89

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства істотно підвищилися вимоги до здатності зростаючої особистості поводитися компетентно, у складних умовах життя виявляти мобільність, гнучкість, упевненість у собі. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах особистісно орієнтованого підходу об'єктивують необхідність посилення уваги до створення в сім'ї та навчальних закладах сприятливих умов для розвитку самостійної, творчої, життєздатної людини з розвинутою самоповагою і почуттям самовартісності. Цьому сприятиме впровадження в педагогічну практику принципу активності. Виховання дітей перших десяти років життя як суб'єктів життєдіяльності, здатних здійснювати власний вибір, приймати самостійні рішення, відповідати за свої дії, довіряти власному досвіду й можливостям, є одним з актуальних завдань сьогодення.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” спрямовують фахівців у галузі педагогіки на посилення уваги до формування в ранньому онтогенезі оптимістичного світосприйняття, самосвідомості, рефлексивних рис, ціннісного самоствавлення, довіри до своїх можливостей, упевненості в собі як однієї з базових якостей особистості.

У контексті зазначеного вище актуальними є теоретико-експериментальні дослідження довіри як базової установки, що дає змогу зростаючій особистості відчувати задоволення життям; аналіз зв'язку довіри до світу з довірою до себе та з почуттям упевненості у своїх можливостях; осмислення феномену впевненості в собі крізь призму довіри до себе; вивчення здатності особистості ставитися до власних бажань, потреб, поглядів, переживань як до цінності; розширення та поглиблення уявлень про впевненість у собі як важливу характеристику компетентної особистості в дошкільному та молодшому шкільному віці.

У соціально-психологічній та педагогічній літературі поняття “впев-

неність у собі” застосовується у різноманітних значеннях: як базова характеристика особистості (О. Запорожець); як принцип та умова формування зрілої особистості (О. Петровський, К. Роджерс); як прояв довіри до себе та показник гармонійного зв'язку зі світом (Н. Єрмакова, А. Козирева); як детермінанта творчого процесу (В. Моляко); як прояв здатності до творчої самореалізації життєдіяльності (Б. Братусь, В. Зінченко); як механізм самопізнання та саморегуляції (А. Захарова, І. Кон); як необхідна складова соціальної компетентності (О. Кононко); як прояв ціннісного самоствавлення (О. Кононко, Т. Титаренко); як результат упровадження в педагогічну практику гуманістичної педагогіки (Ш. Амонашвілі, Л. Занков, С. Лисенкова).

Ефективність виховання впевненості в собі значною мірою залежить від визнання дорослими значущості її формування в перші десять років життя дитини. Це обумовлене насамперед появою у старшому дошкільному віці таких новоутворень, як особиста свідомість, внутрішні етичні інстанції та довільна поведінка.

Проблемі впевненості в собі та умовам її виховання на різних етапах онтогенезу присвячено ряд педагогічних (Ш. Амонашвілі, А. Белкін, Н. Виноградова та інші) та психологічних (І. Дубровіна, В. Мерлін, О. Петровський та інші) праць.

Сучасні теоретико-експериментальні праці акцентують увагу на різних аспектах виховання впевненості в собі, а саме: механізми формування цього процесу; специфіка виникнення і розвитку впевненості в різних видах діяльності – суспільній і навчальній; вплив упевненості на досягнення успіху в діяльності; впевненість як соціально-психологічна характеристика особистості.

У переважній більшості досліджень проблема виховання впевненості розглядається опосередковано, в контексті інших аспектів особистісного розвитку, у взаємозв'язку із дотичними за змістом питаннями: формуванням адекватної самооцінки (О. Мороз); рівнем домагань (К. Левін); становленням самоповаги та любові до себе як складових упевненості в собі (Р. Шакуров).

Окремі аспекти зазначеної проблеми знайшли висвітлення у працях,

спрямованих на вивчення полярних по відношенню до впевненості якостей. Це, зокрема, стосується невпевненості як феномену, який вимагає уваги та корекції в старшому дошкільному, молодшому шкільному та підлітковому віці (В. Гарбузов, Т. Смолева). Увагу дослідників привертала і така негативна особистісна якість, як сором'язливість, особливості її прояву, методи виховання та умови попередження (А. Алексеева, Л. Галігузова).

Разом з тим упевненість у собі, особливості її формування в старшому дошкільному та молодшому шкільному віці вивчені недостатньо. У психолого-педагогічній літературі відсутня єдина думка щодо природи та механізмів формування в особистості впевненості в собі. Дискусійним залишається питання щодо міри бажаної, соціально прийнятної та корисної для особистісного зростання дитини міри впевненості в собі. Не виділено чинники виховання впевненої поведінки у старшому дошкільному віці; вимагають конкретизації педагогічні умови виховання цієї якості особистості в дошкільному віці.

Тож вивчення особливостей, педагогічних умов та методів оптимізації процесу виховання у старших дошкільників впевненості в собі є актуальним, що і зумовило вибір нами теми дослідження **“Виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку засобами гри”**.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов та методики оптимізації процесу виховання у старших дошкільників упевненості в собі.

Гіпотеза дослідження: динаміка розвитку впевненості в собі як базової якості особистості старшого дошкільника зумовлюється індивідуальним життєвим досвідом і специфікою найближчого оточення. Оптимальними педагогічними умовами для виховання у старших дошкільників упевненості в собі є:

- сформованість у дитини системи знань про впевненість у собі;
- створення дорослими та емоційне підкріплення ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки;
- включення дитини у різноманітні ігри, що сприяють соціально мотивованій упевненості в собі.

Відповідно до мети й гіпотези визначено **завдання дослідження:**

1. З'ясувати стан розроблення проблеми у психолого-педагогічній літературі;
2. Визначити сутність понять «впевненість у собі» та «впевнена поведінка старшого дошкільника»;
3. Визначити і схарактеризувати компоненти, критерії, показники сформованості у старших дошкільників упевненості в собі;
4. Виявити рівні сформованості у досліджуваних упевненості в собі;
5. Виявити, обґрунтувати та перевірити ефективність педагогічних умов оптимізації процесу виховання у дітей 5-7-и років упевненості в собі засобами гри.

Об'єкт дослідження: процес виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі.

Предмет дослідження: педагогічні умови та методика оптимізації процесу виховання у дітей 5-7-и років упевненості в собі засобами гри.

Методи дослідження. Для розв'язання дослідницьких завдань застосовувалися теоретичні й емпіричні методи.

Теоретичні методи (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукових положень філософської, психолого-педагогічної літератури) дали змогу сформулювати концептуальні підходи до проблеми, визначити поняттєво-категоріальний апарат, основні науково-теоретичні положення, критерії та показники, комплекс педагогічних умов оптимізації процесу виховання впевненості в собі у дітей 5-7-ми років.

Емпіричні методи (педагогічний експеримент, спостереження, бесіда, моделювання експериментальних ситуацій, анкетування, проективний метод) уможливили визначення рівнів сформованості зазначеної якості у досліджуваних, особливостей її проявів у дітей різних віково-статевих груп, розробку методики формування впевненості в собі.

Застосовано методи *математичної статистики й обробки*, що забезпечило достовірність інтерпретації та перевірку отриманих результатів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження. *Доповнено* сутність поняття «впевненість у собі» старшого дошкільника, «впевнена

поведінка» дітей 5-7-и років; виявлено і обґрунтовано педагогічні умови та методику оптимізації процесу виховання у дітей вказаного віку впевненості в собі в сім'ї та ЗДО. *Уточнено* структуру впевненості в собі як якості особистості; охарактеризовано критерії, показники та рівні сформованості, а також специфіку її прояву представниками різних віково-статевих груп. *Удосконалені* питання щодо особливостей виховання у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі засобами гри.

Практичне значення здобутих результатів полягає в розробці та експериментальній перевірці методики діагностування рівня сформованості у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі; створенні програми «Я пізнаю і вдосконалюю себе» та методів оптимізації процесу виховання вказаної якості особистості засобами гри; шляхом взаємодії педагогів з батьками.

Апробація результатів магістерської роботи. Основні положення роботи обговорювалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції: «Дошкільна освіта: стан, проблеми та перспективи розвитку» (Ніжин, 2020, 2021) та вузівській науково-практичній конференції «Студентський науковий вимір актуальних проблем в галузі дошкільної освіти», (Ніжин, 2021).

Публікації. Матеріали магістерського дослідження відображено у двох статтях: *«Упевненість дитини старшого дошкільного віку у собі як психолого-педагогічна проблема»*; *«Вплив гри на виховання у старших дошкільників впевненості у собі»*.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (62 найменування). Загальний обсяг роботи складає 122 сторінки. Основний текст викладено на 82 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ ЗАСОБАМИ ГРИ

1.1. Феноменологія поняття впевненість у собі

У контексті гуманістичного та компетентнісного підходів, проблему впевненості дитини у собі активно вивчають фахівці різних галузей: філософи, психологи, педагоги, соціологи та розглядають її як складну і важливу для повноцінного особистісного зростання.

Аналіз наукової літератури з проблеми дозволяє стверджувати, що різні її аспекти розглядалися вітчизняними і зарубіжними фахівцями, що розглядали впевненість у собі як прояв довіри людини до себе та показником її гармонійного зв'язку зі світом.

Т.Скрипкіна вважає, що базовим для розвитку впевненості в собі є феномен довіри до себе та кваліфікує явище довіри як повноцінне оволодіння зростаючою особистістю своєю сутністю, здатність діяти автономно, самостійно визначати цілі, будувати стратегію їх досягнення, вчиняти у відповідності з ними, зберігати адекватну критичну позицію стосовно себе. Довіра до себе, на думку автора, розвивається в поєднанні з довірою до світу [53].

Почуття довіри особистості до себе, до людей та до світу виявляється у її творчому підході до виконання завдань, сміливості у висловлюванні власної думки в присутності тих, хто її не підтримує. Особистість, що довіряє собі та довкіллю, може приймати рішення, втілювати їх у життя, бути переконаною у власній правоті, вміти визнавати помилки.

Здатність особистості вирішувати життєві проблеми, використовуючи конструктивні способи поведінки у різноманітних видах діяльності відповідно до власних цінностей та вподобань, кваліфікується авторкою як життєва компетентність. Вона проявляється в умінні здійснювати власний

вибір, виходячи з адекватної самооцінки в конкретній ситуації. Тому впевненість у собі розглядається науковцями як компонент її життєвої компетентності [28].

Формування життєвої компетентності передбачає, що людина, примножуючи здобуті знання на впевненість у собі та інтуїцію, підноситься до вищого рівня проникливості, майстерності, рішучості та ефективності дій.

Як одну з базових характеристик особистості впевненість у собі розглядають О. Запорожець, Т. Смолева та інші. Досліджуючи феномен упевненості, автори розглядають її як:

- емоційно-вольову властивість;
- результат знань, досвіду прогнозування подій;
- функціональну психофізіологічну готовність, внутрішній зворотний зв'язок, що визначає здатність людини до взаємодії з зовнішнім середовищем;
- інтелектуальний стан та якість особистості [22; 55].

Цікавою для нас є думка М. Левітова, який розглядає впевненість як складний за своєю структурою психічний стан особистості, що характеризується пізнавальними, емоційними та вольовими компонентами. Людина, впевнена в собі, на його погляд, об'єктивно сприймає дійсність, чітко розуміє завдання, а іноді й засоби його досягнення, здатна передбачати успіх своєї діяльності. Як зазначає фахівець, упевненість спонукається надією, є активним, емоційно забарвленим вольовим станом, який супроводжується почуттям бадьорості та життєрадісності [33, с.169].

В. Давидов, зазначений феномен розглядає як сутнісний показник морально-вольового розвитку особистості, що регулює її поведінку, кваліфікується як переживання нею своїх можливостей, адекватних життєвим завданням – об'єктивним та особистісно значущим [18].

Впевненість розглядають як почуття відсутності сумнівів або зведення їх до мінімуму. Він стверджує, що основою впевненості є досвід і, насамперед, знання, пов'язані з переконаннями, що мають цілком практичну спрямованість

та спонукають людину здійснювати те, у чому вона впевнена [46].

Б. Висоцький класифікує впевненість у собі як прийняття особистістю своїх дій, рішень. Автором виокремлено дві взаємопов'язані складові впевненості: впевненість у правильності того чи іншого рішення задачі та впевненість у собі. На його думку, впевненість у тому чи іншому рішенні є похідною від особистісних утворень суб'єкта, що визначають його впевненість у собі, та не залежить від процесу мислення, його реальних досягнень [14].

Іншої думки дотримується П. Рудик та класифікує впевненість як правильність усталених у процесі мислення зв'язків і відносин між речами, що доводяться логічно побудованими висновками і підтверджуються практичними результатами. Дослідник відносить впевненість до категорії інтелектуальних почуттів, пов'язує її з пізнавальною та творчою діяльністю людини в процесі навчальної та наукової роботи [50].

І. Зінов'єва вивчала вплив впевненості на організацію розумової діяльності і до складових упевненості в собі відносила прийняття себе та позитивне ставлення до себе, наявність навичок упевненої поведінки, а також високу стабільну самооцінку власного поведінкового репертуару та віру в його ефективність. На її думку впевненість у собі конкретизується у поняттях самооцінки, самоповаги, самозадоволення, почутті власної гідності та впевненості в собі [24].

Важливою для розуміння сутності зазначеного феномену є думка С. Тищенко, яка встановила, що емоційно-ціннісне ставлення до себе виступає в процесі взаємодії з оточуючим середовищем умовою становлення образу-Я і в той же час обумовлюється його рівнем розвитку [57].

Актуальними для нас є теоретичні узагальнення В. Століна, згідно яких, емоційно-ціннісне ставлення до себе виявляється на позитивному полюсі в гордості, почутті власної гідності, повазі до себе, а на негативному – як усвідомлення власної малоцінності, нікчемності, зневаги до себе. Генеза цього ставлення визначається розвитком емоційної сфери дитини, її

емоційним досвідом у цілому [56].

Спроба узагальнити дані психолого-педагогічних досліджень з проблеми впевненості в собі простежується у працях В. Ромека. Автор розглядає досліджуваний феномен як соціально-психологічну характеристику особистості, центральним компонентом якої є, генералізоване позитивне ставлення до власних навичок, умінь, здібностей, їх застосування [47].

Оскільки багато невпевнених у собі людей володіють усіма необхідними навичками впевненої поведінки, але не використовують їх через будь-які причини, автор використовує поняття впевнена поведінка, яку визначає як культурно унормований репертуар навичок, що забезпечує самореалізацію людини у відповідному соціальному середовищі. Автор розглядає впевнену поведінку як комплекс навичок дій, необхідних для досягнення власних цілей, що характеризується не кількістю, а їх якістю, тобто тим, наскільки вони відповідають соціальним нормам упевненої поведінки [49, с. 74].

В. Ромеком досліджувалась роль упевненості в міжособистісних стосунках. На його думку, впевненість у міжособистісних стосунках означає здатність індивіда висувати і втілювати в життя власні цілі, потреби, домагання, бажання, інтереси та почуття. Впевнена особистість відверто висловлюється, уміє бачити і розуміти почуття іншої людини. У працях вченого йдеться і про причини невпевненості в міжособистісних стосунках. Серед них автор називає помилкові уявлення про себе, страх бути осміяним або відкинутим, нераціональні переконання, відсутність навичок виявлення почуттів [48].

В. Ромеком доведено, що впевненість у собі пов'язана зі сміливістю та ініціативністю в соціальних контактах та формується за наявності різноманітного та адекватного зворотного зв'язку з боку соціального середовища, а також позитивного підкріплення успішних спроб реалізації особистісних цілей індивіда. На його думку, позитивні оцінки інших людей перетворюються в ході соціалізації на звичні позитивні самооцінки власних навичок та здібностей [49].

Близьким до попереднього є узагальнення І. Чеснокової, згідно з яким усвідомлення дитиною знань про себе здійснюється завдяки засвоєнню нею оцінних ставлень авторитетних дорослих. На думку автора, ставлення зростаючої особистості до себе спочатку нестійке, проте внаслідок багаторазових аналогічних усвідомлень у неї складається уявлення про себе як особистість [60, с. 106].

Під впливом оцінки дорослого, формується не тільки уявлення дитини про себе, а й тип мотивації її поведінки та діяльності, орієнтації на мотивацію досягнення успіху або, навпаки, уникнення неуспіху. О. Серебрякова вважає впевненість чинником, що сприяє успішному вирішенню завдань; якістю, яка, сформувавшись, поширюється на ті види діяльності, у яких особистість не має досвіду, забезпечує їй максимальне використання власних сил та можливостей. Авторка вказує на залежність упевненості, неупевненості або самовпевненості дитини від характеру її самооцінки – адекватності та стійкості. Автором уведене поняття адекватна впевненість, яку можна сформувати за допомогою високої зовнішньої оцінки, що спирається на результати конкретної діяльності [52.].

Окремі аспекти проблеми впевненості знайшли висвітлення у працях, спрямованих на вивчення полярних до впевненості якостей, зокрема, неупевненості та її корекції у різні вікові періоди розвитку дитини (В. Гарбузов, Т. Місюріна та інші).

В. Гарбузов вважає, що конфлікт між самооцінкою дитини та її домаганнями може призвести до афективних форм поведінки: перебільшених та неадекватних реакцій, образи, агресії, недовіри, підозрливості [16].

Встановлено, що переоцінка або недооцінка особистістю власних можливостей породжує порушення цілісності її структури, сприяє формуванню негативних рис. Дітям зі заниженою самооцінкою притаманні безініціативність, відсутність навичок оперативності, пасивність, неприйняття себе. Дітей із завищеною самооцінкою характеризують відсутність почуття товарищескості, взаємодопомоги, егоїзм, нездатність

ураховувати думку іншого.

Низький рівень самооцінки пригнічує дитину, робить її невпевненою. Зниження самоповаги та самооцінки сприяють тому, що самосвідомість стає нестійкою. Діти із заниженою самооцінкою невпевнені в собі, сильніше за інших реагують на критику та зауваження, глибше переживають неуспіхи [55].

Серед причин виникнення невпевненості науковці виділяють, з одного боку, акцентування уваги дорослих у присутності інших на проявах дитячої невпевненості, що призводить до закріплення такого негативного прояву, а з іншого – надмірне опікування, позбавлення дитини самостійності, обмеження її волі, активності. Тільки знання цих причин, на думку дослідниці, може допомогти у виправленні цього недоліку [54; 55].

Проблемі дослідження впевненості в собі у зв'язку з формуванням інших якостей особистості присвячені праці О. Кононко, Є. Савонько, О. Серебрякової. Предметом вивчення виявилось питання взаємодії впевненості з такою вольовою якістю особистості, як самостійність. Учені зазначають, що впевненість у собі та самостійність передбачають наявність активної життєвої позиції, готовність та здатність своїми силами здійснювати практичну діяльність. Так, на думку О. Кононко, самостійна дитина проявляє рішучість, наполегливість, доводить справу до кінця, прагне до найкращих результатів, упевнена у своїх силах [28].

На зв'язок упевненості в собі з організованістю та дисциплінованістю при виконанні намальованих цілей вказано у працях Т. Фасолько, яка вважає складовими впевненості в собі здатність виявити відповідальність та ініціативність [59]

Дослідженню впевненості в собі як риси лідера, прояву лідерських якостей у дитячих колективах присвячено праці О. Папір. У дослідженнях автора зазначено, що впевненість як одна з вагомих рис лідерів дитячих груп істотно впливає на прийняття ініціативних рішень [42]

Актуальними видаються погляди на проблему впевненості в собі

зарубіжних науковців Е. Берна, Ф. Зімбардо, А. Маслоу, К. Роджерса та інших, чий досвід вивчення цього феномену перевищує вітчизняний.

Комплексним вивченням упевненості в собі одним з перших зайнявся Ф. Зімбардо. Згідно одержаних ним даних, невпевненість – явище досить розповсюджене і майже 80% опитаних ним людей страждають від невпевненості у собі. Вченим виділено основні порушення впевненості, а саме: складність знайомства з іншими людьми, знаходження нових друзів; негативні емоційні стани (тривожність, депресія, самотність); недостатність наполегливості, невміння висловлювати власні думки; надмірна стриманість; невміння виявити себе [23].

Аналізу асертивної, невпевненої та агресивної поведінки присвячено дослідження таких зарубіжних вчених, як Р. Альберті, С. Бішоп. Цінність асертивної поведінки є цікавою для нас у контексті відповідності до оволодіння людиною практичними вміннями, ефективними реакціями та корисними навичками [3; 7].

Таким чином, проведений аналіз поняття «впевненість у собі» в контексті вітчизняної та зарубіжної психолого-педагогічної науки показав, що зазначений феномен є складним утворенням, пов'язаним зі специфічним ставленням людини до свого внутрішнього світу, до власної суб'єктності як до цінності.

Впевненість у собі, з одного боку, проявляється як єдність інтелектуальних, емоційних та вольових процесів, з іншого – виступає характеристикою зрілої особистості. Цю якість важко виміряти, оскільки вона виявляється у вчинках людини, перш за все тих, які відповідають ціннісним уявленням людини про себе. Важливими є виділення змістовних параметрів упевненості в собі не тільки як особистісної характеристики, а й регулятора поведінки, суджень, рішень.

Вивчення ряду феноменів, що відносяться до проблематики, показує, що впевненість вплетена у контекст інших психолого-педагогічних проблем та в межах інших досліджень розглядалась як фон для вивчення інших феноменів, зокрема тривожності, сором'язливості, невпевненості, пасивності.

1.2. Аналіз психолого-педагогічних досліджень проблеми впевненості дитини старшого дошкільного віку у собі

Аналіз вітчизняних та зарубіжних досліджень засвідчує, що розвиток впевненості в собі змінюється з віком у ході провідної діяльності під впливом спілкування з дорослими та однолітками. З огляду на це доцільно конкретизувати уявлення щодо особливостей прояву впевненості в собі дітьми старшого дошкільного віку. Уточнити умови, за яких уможливаються оптимальні для віку прояви впевненості в собі. Узагальнення здійснюється з урахуванням специфіки індивідуально-вікових властивостей особистості в означені періоди дитинства, особливостей провідної діяльності.

Праці Л. Божович, Л. Виготського, С. Рубінштейна та інших дають підстави говорити, що основні властивості та якості особистості формуються з першого року життя дитини.

Науковці аналізують особливості розвитку впевненості в собі в дошкільному віці, спираючись на характеристику соціальної ситуації розвитку, провідної діяльності, новоутворень свідомості й особистості за відповідними віковими періодами: раннім та дошкільним віком. Зупинимось детально на аналізі результатів таких досліджень.

У провідній діяльності дітей першого року життя виникають основні новоутворення свідомості та особистості: інтенсивно розвивається сенсорна система, що позитивно позначається на поведінці дитини; з'являється ситуативно-ділове спілкування. Дитина починає розуміти схвалення, повторює відповідні дії. Дорослому важливо, сказавши "не можна", не дозволяти малюкові діяти небажаним чином. Так дитина поступово звикає до того, що будь-яка дія має пояснення. Це сприяє розвитку такої якості, як рефлексія – вміння аналізувати свої бажання і причини дій.

Як зазначає Л. Обухова, наприкінці першого року життя соціальна ситуація повної єдності дитини з дорослим змінюється: дитина виокремлюється як суб'єкт, здатний до елементарної самостійності.

Основними новоутвореннями цього віку є вміння самостійно рухатися, спроби самостійно їсти, виникнення перших слів, які носять характер вказівних жестів [41].

У період від одного до трьох років фізичний, психічний та соціальний розвиток дитини відбувається інтенсивніше, ніж у будь-який інший. Здатність ходити відкриває можливість самостійно поводитися, бути вільним у своїх діях. Володіння мовою дозволяє заявляти про себе, власні інтереси і бажання.

На цей період припадає дві вікові кризи. У дитини двічі змінюється уявлення про себе і місце в цьому світі, формується здатність природно виражати своє задоволення, проявляти агресивність, дитячі страхи.

В. Мухіна вважає, що у період кризи трьох років відбувається подальше усвідомлення дитиною своїх можливостей, які зросли, виділення нею свого “Я” з-поміж інших, наповнення відчуттям своєї значущості. З’являється нове ставлення до дорослих – дитина порівнює себе з ними, намагається бути незалежною, так само поводитися. Але можливості регулювати свою поведінку ще обмежені. Дитина заперечує зайву опіку, заявляє про себе славнозвісним “Я сам!”, виявляє негативізм, упертість, знецінення дорослих [39].

На думку Н. Авдєєвої, упродовж раннього віку дитина одержує від дорослих різноманітну інформацію про себе – власні якості, здібності, вміння. Оцінні судження рідних та близьких людей формують думку дитини про себе як індивідуальність та соціальну істоту. Суттєву роль у цьому процесі відіграє розширення контактів з дорослими та однолітками, поведінкового репертуару [1].

За оцінкою Л. Виготського, під впливом дорослих, у трирічної дитини розвивається домагання свого визнання, яке перетворюється на потребу; формується елементарна самооцінка [13].

Згідно поглядів О. Кононко, емоційно-ціннісне ставлення до себе дитини раннього віку, пов’язане з її вміннями знайомитися з оточуючими людьми, позитивно ставитися до себе, адекватно реагувати на життєві

ситуації [30].

Відділення від дорослого створює передумови для нової ситуації розвитку дитини, що полягає у виході її за межі свого сімейного кола і встановленні відносин з широким світом. Узагальненою формою, з якою починає взаємодіяти дошкільник, стає світ соціальних відносин. Дорослий виступає для дитини носієм суспільних функцій. Єдиною діяльністю, що дозволяє змодельовати відносини і діяти всередині цієї моделі, є гра. За висловом Д. Ельконіна, предметом ігрової діяльності є доросла людина як носій суспільних функцій, що вступає у відносини з іншими людьми та використовує у своїй предметно-практичній діяльності певні правила [61].

На думку А. Меренкова, у процесі прояву самостійності у дошкільника народжується почуття гордості. Воно виявляється у радості, яку переживає дитина, коли її поведінка та діяльність відповідає вимогам авторитетних інших. Схвалення дорослого вказує дошкільнику на те, що його приймають, готові допомогти, підтримати, захистити. Критика негативні оцінки, осуди, насмішки продукують почуття невпевненості, яке гальмує становлення особистості. Дитина не вбачає цінною свою активність, перестає прагнути утвердитися в очах оточуючих з її допомогою. З'являється роздратованість, злість, ненависть як наслідок заниженої гордості. Дошкільник відчувається нещасним, невпевненим, боязким [38].

Досліджуючи феномен “упевненості в собі” та пов'язані з ним соціальні почуття, А. Меренков наголошує на важливості становлення в дошкільному віці почуття адекватної гордості як радісного переживання відповідності самостійних дій дитини вимогам дорослого. Його позитивні оцінки закріплюють це почуття, сприяють формуванню в дитини терпіння, певної мужності, здатності впоратися з труднощами. Мужність, на думку дослідника, породжує впевненість у собі. Це почуття виявляється у здатності зростаючої особистості передчувати, що результати її дій виявляться успішними. Впевнений дошкільник швидко приймає рішення, реалізує їх, сміливо виконує складні операції; частіше за невпевнених однолітків досягає

успіхів у різних діях, наслідком чого є внутрішній спокій. Він не дратується внаслідок невдачі або осуду його помилкових дій, здатний сконцентрувати волю, виявити терпіння й виконати важке завдання. Дошкільник з адекватною гордістю відчуває внутрішню силу, вірить у свої можливості, йому легко радіти успіхам інших. На основі впевненості в собі, спокою і радості, набутих навичок і умінь у старшого дошкільника формується почуття любові до інших. Отже, становлення адекватної або нормативної гордості є важливою умовою повноцінного формування особистості в ранньому онтогенезі [38].

Наукові дослідження підтверджують значущість для становлення особистості старшого дошкільника прагнення завоювати повагу дорослих і однолітків. Це є запорукою його комфорту, спокою, важливою умовою подальшого розвитку. До комфорту відносять умови життя, задоволення від цікавої діяльності навчання, соціальне оточення, сімейний стан дитини.

Із вступом дитини до дошкільного закладу в неї формується новий соціальний досвід, здатність до пізнання свого «Я» в інших аспектах, нові орієнтири у ставленні до себе. С. Тищенко зазначає, що прагнення одержати високу оцінку своїх чеснот, відстояти свої права на визнання іншими, насамперед, авторитетними людьми, домагання високих результатів своєї діяльності – важливі етапи розвитку самосвідомості дитини [57].

У своїй роботі ми орієнтувались на дані досліджень О. Кононко, В. Котирло та інших, згідно з якими у старшому дошкільному віці формується тенденція дитини до самостійної або залежної від допомоги дорослого поведінки [29; 31]. Через відносну самостійність дитини дошкільного віку від допомоги дорослого ускладнюються її відносини з оточуючим світом. Це сприяє становленню повнішого та глибшого самоусвідомлення, адекватної оцінки власних чеснот і вад. Самооцінка стає виваженішою, реалістичнішою, обґрунтованішою.

Дані наукових досліджень Л. Божович, О. Савонько, Р. Шакурова та інших підтверджують здатність старших дошкільників високо оцінювати

власні якості. Тенденцію до переоцінки дошкільниками власних досягнень учені пояснюють узагальненим прагненням бути хорошим, відповідати поставленим вимогам. Особливість дітей дошкільного віку переоцінювати свої можливості є, свого роду, захисною реакцією, прагненням уникнути нападів і докорів [].

Узагальнюючи особливості розвитку особистості в старшому дошкільному віці, Г. Бреслав, Л. Обухова та інші констатують важливість трьох основних ліній: формування довільної поведінки; оволодіння засобами та еталонами пізнавальної діяльності; переходу від егоцентризму до децентрації [10; 41].

Вік шести-семи років – це час переходу дитини з одного вікового періоду в інший. Новоутворення особистості та свідомості, набуті в дошкільному дитинстві, розширюють можливості: якщо до п'яти років дитина недостатньо диференціювала внутрішнє і зовнішнє життя, то в кінці дошкільного – на початку молодшого шкільного віку настає розділення внутрішньої і зовнішньої сторони особистості. Як зазначає М. Лісіна, соціально-дослідницька діяльність старшого дошкільника та молодшого школяра спрямована не лише назовні, на вивчення особливостей побудови взаємин з однолітками та дорослими. Дитина продовжує пізнавати себе. Цей процес може ускладнюватися через кризу семи років. В цей період діти гостро переживають насмішки та будь-які інші ознаки неприйняття й ігнорування. Зовнішні впливи з боку однолітків та педагогів набувають для них особистісного смислу лише в тому випадку, якщо не лише детерміновані значущістю для соціального оточення, але й значимі для соціального життя самої особистості [35].

У перехідний період між дошкільним та шкільним віком уявлення дитини про себе як фізичну, моральну, соціальну, інтелектуальну особу усвідомлюються та переоцінюються. Створюються сприятливі умови для інтенсивного розвитку когнітивного та поведінкового компонентів самооцінки. У ході розвитку врівноважується співвідношення когнітивного

та емоційного компонентів. Відбуваються якісні зміни у самооцінці молодшого школяра.

Більшість дослідників одностайні, вважаючи занижену самооцінку найменш сприятливою для розвитку особистості та впевненості в собі зокрема. Діти з заниженою самооцінкою невпевнені в собі, несамостійні, тривожні, сором'язливі, мають низький рівень домагань. Вони, як правило, не реалізують своїх можливостей, найчастіше уникають невдач, у разі неуспіху докоряють собі, що посилює негативне самоставлення і неодмінно впливає на розвиток їхньої емоційної сфери. Отже, можна зробити висновок, що такі діти мають низький потенціал для розвитку своїх здібностей та особистості в цілому. Вони потребують емоційної підтримки.

Вчені стверджують, що у дітей із завищеною самооцінкою виникають часті конфлікти через розбіжності їхніх високих самооцінок з більш реалістичними оцінками оточуючих. Здійснюючи будь-яку діяльність, такі діти завищують свої домагання, приховують неуспіхи, звинувачують у своїх невдачах інших, проявляють вимогливість, егоїзм, агресію, не сприймають свої помилки, не намагаються їх виправити [5].

Заслуговують на увагу дослідження, які вивчають упевненість-невпевненість у собі в контексті проблеми тривожності, адаптації до школи, шкільних страхів. Третина дітей вказаного віку характеризується не лише високою, а й вельми стійкою тривожністю. Емпірично доведено, що сучасні молодші школярі пов'язують свої страхи зі школою (невиконанням вимог, зауваженнями, покараннями, помилками), з соціальним життям (страх самотності, перед "небезпечними людьми", насиллям), катастрофами [44].

За даними дослідження І. Мельничук, у молодшому шкільному віці спостерігається зниження впевненості в собі порівняно з дошкільним. Цей факт автор пояснює наявністю в дитини певних страхів: побоювання невідповідності вимогам навчального процесу, страх перед навчальним навантаженням. Розвивається невпевненість, яка спочатку проявляється через усвідомлення своєї некомпетентності, неуспішності в рішенні

конкретних навчальних задач, що пізніше розповсюджується на особистість загалом. Але з набуттям досвіду та знань кількість страхів та негативних переживань, що їх супроводжують, зменшується, підвищується впевненість у своїх силах та можливостях [36].

Значущими для розуміння феномену впевненості в собі є погляди О. Кононко, яка вважає рефлексію суто людською здатністю, що дозволяє дитині робити свої думки, переживання, дії та вчинки предметом спеціального аналізу, оцінки і практичного перетворення. У контексті проблеми впевненості в собі особливого значення набуває рефлексивність як здатність звернення до себе [29, С.23–31.].

Таким чином, сказане переконує в необхідності при вивченні впевненості в собі звертати особливу увагу на рефлексію як механізм, що забезпечує ефективність процесів самопізнання та вироблення ціннісного ставлення дитини до себе у дошкільному віці.

1.3. Вплив гри на виховання у старших дошкільників впевненості у собі

Дослідження різних авторів (В. Давидов, П. Гальперін, Л. Занков, О. Запорожець, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, та ін.) дозволили дійти висновку, що самостійність та впевненість дитини у собі формується в діяльності, а поведінкові вияви в ній можуть свідчити про рівень розвитку означених якостей. Успішність цієї діяльності надає йому впевненості у своїх силах, зацікавленість нею сприяє бажанню дійти до мети навіть усупереч труднощам, що виникають. Важливого значення набуває рівень опанування дитиною цієї діяльності. Наявні в її досвіді знання та навички, що дозволяють розв'язати поставлене завдання, поглиблюють прагнення до самостійності.

Результати наукових пошуків свідчать про виховні можливості різних

видів діяльності з метою розвитку у дитини впевненості у собі. Серед них у ранньому віці пріоритетними є спілкування з дорослими, предметна діяльність та самообслуговування. У дошкільному віці на перший план виходять гра, праця, продуктивні види діяльності, пізнавальна діяльність, а спілкування набуває глибини й нових форм. Усі вони впливають на становлення різних компонентів впевненості у собі. Чим глибше дитина оволодіває певним видом діяльності, тим більше впевненості і самостійності з'являється в її діях.

Вирішальним для особистісного становлення дитини є рівень розвитку її провідної діяльності. Згідно з визначенням О. Леонт'єва, провідний вид діяльності – це така діяльність, у розвитку якої відбуваються головні зміни у психіці дитини, набувають розвитку основні психічні процеси, що сприяють переходу до наступного етапу розвитку. Такою діяльністю на етапі дошкільного дитинства є гра. Вона не є продуктивною діяльністю, її мотив лежить не в її результаті, а в змісті самої дії. Це дозволяє вирішити суперечність, що виникає в дитини: з одного боку, вона прагне до здійснення цих дій, а з іншого – вона не здатна здійснювати потрібні операціональні дії [34].

Виховні можливості гри відзначили у своїх працях Л. Виготський, О. Запорожець, Д. Ельконін, С. Рубінштейн та ін. Дослідженню особливостей гри на етапі раннього та дошкільного дитинства було присвячено праці Л. Артемової, Р. Жуковської, Д. Менджерницької, О. Усової та інших.

Гра має важливе значення у формуванні Я-концепції дошкільника, найважливіше місце в структурі якої належить уявленням дитини про свою зовнішність, дії, які вона здатна виконувати, власні якості. У дошкільному віці в дитини з'являються перші уявлення про те, якою людиною вона може стати. Енергійно і наполегливо просуваючись до поставленої мети, дитина розвиває впевненість у своїх силах. На думку В. Мухіної, гра для дошкільника є інструментом зіставлення себе з тими дорослими, поведінку і ставлення яких до себе він розуміє і високо цінує. У грі та за її допомогою

розвиваються емоційна і пізнавальна сфери дитини, формуються її соціально значущі якості, зокрема самостійність, відповідальність, упевненість у собі [39].

На кожному віковому етапі розвитку особистості гра має свої особливості та форми здійснення. Дітям раннього віку притаманні предметні ігрові дії, у дошкільному віці переважають сюжетно-рольові та дидактичні ігри, у шкільному віці на перший план виходять спортивні та інші ігри.

У дослідженнях Н. Кудикіної підкреслюється, що ігрова діяльність за своїм змістом є обов'язковим компонентом дитячого життя. Вона створює умови, в яких дитина відчуває емоційний комфорт, прагне до саморозвитку і залучається до народної культури. [32].

Завдяки грі діти набувають соціального досвіду, пізнають довкілля і взаємовідносини в ньому, опановують соціальні ролі та функції, оволодівають загальнолюдськими цінностями, культурою, системою соціально вироблених знаків (Н. Захарова, Н. Гавриш, Н. Кудикіна). При цьому дитина не просто копіює соціальну дійсність, відображуючи її у грі, а комбінує свої враження, намагається передати власне ставлення (В. Захарченко, Т. Маркова). Ігрова діяльність закріплює у малюка нові поведінкові навички і способи взаємодії з однолітками, стимулює розвиток вербальних та невербальних комунікативних навичок, інтенсифікує процеси розвитку, виховання та навчання. Коли дитина бере на себе роль у грі, вона діє не лише відповідно її характеристик, а й постійно співвідносить з ігровою роллю свої риси, здібності та прагнення, учиться розуміти себе і свої бажання. Труднощі, що виникають під час розв'язання навчальної задачі, у грі долаються дітьми набагато легше, без напруги. Саме гра задовольняє біологічні, духовні та соціальні потреби дитини.

У грі формуються особистісні якості дитини, уміння та навички, що знадобляться їй у майбутньому під час навчання, праці, спілкування з оточуючими. Серед означених якостей виділяємо впевненість у собі і самостійність як базові якості дитини дошкільного віку. Саме у грі

створюються умови для самостійної діяльності дітей, вияву ними цілеспрямованості, ініціативності, незалежності, творчості, пізнавального інтересу та інших критеріїв самостійності. Порівняно з працею і навчанням, вона більше відповідає фізичним і психічним можливостям дошкільника, є для нього більш доступною.

Дослідниками підкреслено, що у грі розвивається вміння доводити розпочате до кінця, формується цілеспрямованість та ініціативність, бажання долати труднощі з метою досягнення поставленого ігрового завдання. Гра сприяє розвитку творчості, самостійності, активності. У грі дитина може реалізувати свої наміри, бажання, вибрати напрям діяльності, який їй до вподоби, проявити свою індивідуальність, впевненість у собі.

Науковці, з метою розвитку упевненості і самостійності у використанні отриманих у грі знань, умінь і навичок радять організовувати колективні ігри. Особливе значення також має цілеспрямоване планування розвитку самодіяльності дошкільників у грі [45].

За визначенням О. Безсонової, Н. Гавриш, дитяча гра є своєрідним розвивальним середовищем для повноцінного розвитку особистості дошкільника. Тому не слід зменшувати її вплив за рахунок інших видів дитячої діяльності, оскільки саме гра залишається однією з найпродуктивніших форм навчання і розвитку дітей. Так, вивчаючи проблему використання гри в освітньому просторі дошкільного закладу, Н. Гавриш пропонувала різні способи її застосування вихователем. Це: навчально-ігрове, сюжетно-ігрове, ігрове заняття, заняття-гра, гра-стратегія, інтелектуальна гра. Крім того, нею було введено поняття «моногра», що розкривається як гра дитини для себе, презентація продукту власної творчості глядачам [15, 80 с.].

Із метою набуття дитиною впевненості у собі, дослідники рекомендують використовувати в ігровій діяльності проблемні ситуації, що спонукають її звертатися до отриманого раніше досвіду і сприяють пошуку нового (О. Безсонова, Н. Гавриш). Підкреслюється значення правильно

підбраного ігрового матеріалу для розгортання самостійної гри дошкільника (Д. Ельконін, В.Карасьова, Т.Піроженко) [26].

Беззаперечною в плані виховання самостійності дошкільників залишається провідна позиція вихователя у грі, прийоми його виховного впливу на розвиток гри.

У дослідженнях науковців зазначено, що завдяки грі дитина розуміє завдання дотримуватися певних правил, прагне краще виконати взяту на себе роль, вчиться обирати один серед багатьох способів. Роль вихователя у грі визначається як роль розумного керівника, який має надавати дітям можливість самостійно спробувати розв'язати суперечну ситуацію, зрозуміти важливість узгодження своїх власних інтересів із колективними. Надання дитині свободи та самостійності у власних діях під час гри сприятиме розвитку цих якостей у поведінці дитини, під час свідомого виконання певної діяльності в майбутньому [25].

А. Бурова оцінила роль дорослого в дитячій грі з іншого боку. Вона зазначила, що розвиток самостійності дитини в грі може гальмуватися самим педагогом, коли він ігнорує вияви ініціативності дітей у грі, не розуміє їхні творчі задуми й диктує сам умови гри, нав'язує певний ігровий матеріал. Тактовне втручання з боку дорослого в дитячу гру повинно мати на меті лише активізацію та розвиток гри. Для цього дорослому необхідно добре знати особливості кожного вихованця, їхні інтереси, більше спостерігати за іграми дітей, аналізуючи їх. Дослідниця зазначила, що гра, вільна від обов'язків перед дорослим, є своєрідним проявом самостійності. Показником якості роботи в дошкільному закладі в цьому напрямку може бути рівень розвитку творчої гри дітей [11].

Н. Кудикіна, спираючись на думку О. Леонтєва про те, що ігрова діяльність трансформується від творчих ігор до ігор за готовими правилами, наводила свою класифікацію. Вона виділила творчі ігри та ігри за правилами. Творчі ігри визначені дослідницею як креативна діяльність дитини за власною ініціативою. На відміну від них, ігри за правилами спрямовані на

реалізацію вже створених дорослим певної змістової та процесуальної основ гри. Серед творчих ігор автор назвала: сюжетно-рольові, конструктивно-будівельні, ігри-драматизації та театралізації, ігри з елементами праці, ігри-фантазування. До ігор із правилами віднесено: дидактичні, пізнавальні, ігри-подорожі, рухливі, спортивні, хороводні, народні, інтелектуальні, комп'ютерні, ігри-розваги. Не дивлячись на різноманіття ігор, умовою методичного супроводу ігрової діяльності учена назвала розвиток самостійної, активної діяльності дітей паралельно з використанням системи педагогічних методів та прийомів, спрямованих на мобілізацію всіх структурних компонентів гри та досягнення позитивного результату [32].

Кожен вид ігор має свої особливості, відрізняється умовами організації, метою та завданнями. Така різноманітність надає можливості для розвитку кожного структурного компонента самостійності як багатогранного явища у виховному процесі.

У дослідженнях Д. Менджерицької підкреслено позитивний вплив різних видів ігор на розвиток самостійності в дитини. Ігри з правилами потребують мобілізації знань дітей і спрямовують на самостійний вибір вирішення ігрового завдання. Творчі ігри заохочують їх до виявів самостійності: самим розігравати ролі та події, розмірковувати над ними, самостійно встановлювати зв'язки між різними подіями, за власним розсудом обирати найкращий спосіб реалізації задуму, застосувати на практиці вже отримані раніше знання, виражати їх словом. Зумовленість поведінки будь-яким типом гри привчає дітей до дисциплінованості й розвиває в них цілеспрямованість, відповідальність, самостійність [37].

У іграх із правилами – творчих та рухливих – основним смислом є суворе дотримання правил із метою виграшу. Але дотримання правил у старшому дошкільному віці виходить на перше місце, коли зростає вміння узгоджувати свої дії з діями інших учасників гри, з'являється орієнтація на колективну гру.

З. Борисова відзначила, що використання дидактичних ігор сприяє розвитку пізнавальної самостійності. Успішність розв'язання ігрових дидактичних задач формує стійкий пізнавальний інтерес, що згодом набуває самостійної спрямованості [9]. Під час використання дидактичних ігор, розв'язання навчальних завдань сприймається дитиною як самостійний вибір. Саме дидактична гра, на думку А. Бурової, сприяє отриманню дитиною задоволення від самостійного досягнення мети, самостійного розумового зусилля та усвідомленого подолання труднощів [40].

Рухлива гра у своїй структурі містить правила, рухливу задачу, яку дитина дошкільного віку має розв'язати самостійно, але через аналіз умов її виконання. Педагог під час гри знайомить дітей із її змістом та правилами, називаючи тільки рухову задачу й основний рух, тим самим дає дітям можливість самостійно обрати спосіб рухової дії на основі власного рухового досвіду та індивідуальних особливостей. Дорослий не має занадто опікуватися дітьми, обирати сам ведучого, постійно уточнювати правила й робити висновки. Це гальмує вияви самостійності в дітей, бажання доводити гру до кінця, сприяє перекладенню відповідальності за свої дії на інших. Учасники гри мають відчувати певну свободу [43.]

Науковцями окреслені прийоми, що сприяють розвитку самостійності старших дошкільників: використання вправ, що вчать діяти узгоджено під час гри, розуміти важливість підпорядкування рухів; уведення ролі ведучого (дитини-лідера) як засобу заохочення дітей до самостійної гри та стимулу до наслідування в організації цієї гри [4. С. 93-96.].

На відміну від ігор з правилами, творчі ігри є виявом вільної самостійної діяльності дітей. Вони будуються на уявній ситуації, відповідно до якої розгортається сюжетна лінія гри, визначаються ролі та рольові дії.

Умови для розвитку окремих складових самостійності створюють театралізовані (А. Богущ, О. Аматьєва, Н. Гавриш, Н. Водолага, Л. Фурміна), режисерські ігри (Л. Артемова, Е. Гаспарова, І. Карабаєва) [12].

А. Богуш зазначала, що театралізовані ігри як один з найефективніших засобів розвитку особистості дитини дошкільного віку, сприяють виникненню самостійної ігрової діяльності. Отримані дошкільником уявлення він намагається відобразити у власній грі. Це сприяє виникненню театралізованої діяльності, що, в свою чергу, створює умови для вияву дитиною таких складових самостійності як активність та ініціативність [8].

Особливе значення дослідники приділили сюжетно-рольовій грі як такій, що призводить до розвитку самостійності в дітей дошкільного віку. У її складі виділили сюжет, зміст гри, ігрові дії. Сюжет гри може бути різноманітним: на побутову тематику, виробничу, різні суспільно-політичні явища. Але широта сюжету тісно пов'язана з рівнем знань дитини про довкілля. Чим більше уваги дорослий приділяє знайомству малюка з довкіллям, розширенню його кругозору, тим менше одноманітності буде в сюжетах гри дитини, тим більш високого рівня розвитку вона досягне. Цю особливість відзначали у своїх працях Л. Виготський, А. Сорокіна, О. Усова, Ф. Фрадкіна, І Григоренко [17]

Сюжетно-рольова гра тлумачать як вільний вид сумісної діяльності дітей, у якому вони об'єднуються за власною ініціативою, самі обирають сюжет, розподіляють ролі та ігровий матеріал, окреслюють план і розвивають зміст гри, виконуючи ті чи ті ігрові дії. Зазначено, що відображення різних ситуацій у грі відбувається через моделювання й заміщення явищ дійсності, сприяючи розвитку уяви, творчості, мислення. Дії дитини під час сюжетно-рольових ігор носять активний характер, спрямований на пошук, ініціативність, формують здатність розуміти думку іншої людини. Такі навички сприяють становленню самостійності як особистісної якості.

На сучасному етапі пріоритетним напрямом став пошук нових технологій, що сприяють розв'язанню освітніх завдань. У роботі з дошкільниками найбільш зручні ігрові проекти, оскільки гра є домінуючим видом діяльності. Використання ігрової форми цього методу допомагає привчати дитину до досягнення поставленої мети й одночасно

набуття нею необхідних знань. У грі дитині легше долати труднощі, які виникають під час розв'язання поставленого ігрового завдання, бути цілеспрямованою, ініціативною, доводити розпочате до кінця. Організація самостійної роботи у процесі ігрового проектування вимагає відповідальності за свої результати та чіткого розуміння цілей (Т. Качеровська).

Соціально-ігрове проектування передбачає насамперед розв'язання чітко окресленої проблемної ситуації. Залежно від її змісту необхідно скласти точний і послідовний план, який буде розкривати дії кожного учасника відповідно до його ролі в грі. Результати дослідження довели ефективність використання соціально-ігрового проектування. За його допомогою діти привчалися планувати свої дії, ураховуючи інтереси інших, удосконалювали комунікативні навички, виявляли самостійність у розв'язанні ігрових проблем [27, С. 31-35.].

Одним з фундаментальних значень гри, на думку Д. Ельконіна, є те, що гра завжди пов'язана з уявленнями дитини про себе, зі створенням образу себе. Роль, яку грає дитина, вимагає активності її свідомості. Приймаючи на себе роль дорослого, дошкільник створює його як свій образ, а не просто копіює, творчо переосмислює його поведінку [62].

Особливе значення має гра для розвитку довільної поведінки дошкільника. В. Аверін зазначає, що саме в грі відпрацьовується функція самоконтролю. Граючи, дитина не лише виконує роль, а й контролює власну поведінку, співвідносить задум з досягненнями, оволодіває умінням утримуватись від імпульсивних дій, об'єктивно оцінює себе, відчуває задоволення від власних можливостей, навчається поводитись упевнено [2, С. 52–216].

Таким чином, здійснений нами аналіз психолого-педагогічних досліджень надає підстави до висновку, що гра сприяє формуванню суспільно значущих якостей, навчає дитину розуміти і оцінювати власні дії. Це найдоступніший засіб для дітей у пізнанні світу і самоствердженні в

ньому. У грі дитина опановує різноманітні способи соціальної взаємодії, засвоює і перетворює дійсність, випробовує власні сили та можливості, вчиться порівнювати себе з іншими. У цьому глибше та повніше пізнаються дитиною власні сили, виявляються позитивні та негативні якості, оцінюються вчинки та дії. Тож гра допомагає входженню особистості в соціальну дійсність, є оптимально добродійним джерелом у вихованні впевненості в собі.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

1. Теоретичний аналіз наукових праць засвідчив складність досліджуваної проблеми у педагогічній теорії й практиці. Виділено основні підходи вітчизняних та зарубіжних вчених до розуміння поняття впевненість у собі:

- як емоційно-вольова властивість;
- як результат знань, досвіду прогнозування подій;
- як функціональна психофізіологічна готовність, внутрішній зворотний зв'язок, що визначає здатність людини до взаємодії з зовнішнім середовищем;
- як інтелектуальний стан та якість особистості.

Визначено існування спільного та відмінного у цих підходах. Так концептуальні положення більшості досліджень вітчизняних фахівців стосуються тлумачення впевненості особистості в собі як результату цілісного психолого-педагогічного процесу, спрямованого на активізацію її особистісного потенціалу, саморозвитку та самореалізації. За оцінкою зарубіжних вчених, впевненість у собі є комплексною характеристикою, яка включає в себе емоційні, когнітивні та поведінкові компоненти. Зазначена якість розглядається ними з позицій ставлення людини до власного “Я”, сформовані установки якої дуже важко змінити без зміни ставлення людини

до себе. Аналіз літератури засвідчив, що дослідження впевненості в собі вимагає нового, доповненого останніми досягненнями в галузі загальної, дошкільної та соціальної педагогіки обґрунтування. Складність вивчення явища полягає в тому, що зазначене поняття на сьогодні не має однозначного визначення.

2. Нами визначено сутність упевненості в собі, яка кваліфікується як здатність дитини усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні віку завдання; адекватно оцінювати свої можливості; довіряти власному досвіду, покладатись на себе в ускладнених ситуаціях; бути переконаною у досягненні успіху.

Зазначений феномен є складним утворенням, пов'язаним зі специфічним ставленням дитини до свого внутрішнього світу як цінності. Цю якість важко виміряти, оскільки вона виявляється у вчинках людини, перш за все тих, які відповідають ціннісним уявленням про себе.

Виявлено відмінності у проявах упевненості в собі, пов'язаних зі статтю: хлопчики рухливіші за дівчаток, поводяться ризикованіше, виявляють вищу допитливість, настирливість, орієнтовані на відкриття нового. Дівчатка характеризуються високою виконавською дисципліною, їхні почуття емоційно забарвлені, вони боязкі у встановленні контактів з незнайомим світом.

3. Проведено аналіз педагогічного потенціалу гри у вихованні впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку. Встановлено що гра сприяє формуванню суспільно значущих якостей, навчає дитину розуміти і оцінювати власні дії. Це найдоступніший засіб для дітей у пізнанні світу і самоствердженні в ньому. У грі дитина опановує різноманітні способи соціальної взаємодії, засвоює і перетворює дійсність, випробовує власні сили та можливості, вчиться порівнювати себе з іншими. У цьому глибше та повніше пізнаються дитиною власні сили, виявляються позитивні та негативні якості, оцінюються вчинки та дії. Тож гра допомагає входженню особистості в соціальну дійсність, є оптимально добродійним джерелом у

вихованні впевненості в собі.

З'ясовано, що сучасна система виховання у старших дошкільників впевненості в собі потребує оптимізації педагогічних умов використання гри у вихованні у старших дошкільників впевненості у собі.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Методика вивчення особливостей прояву впевненості в собі у старших дошкільників

Спираючись на результати аналізу наукової літератури та практичного досвіду, нами розроблена методика констатувального етапу дослідження, спрямованого на вивчення особливостей впевненості в собі дітей старшого дошкільного віку. З метою одержання чітких кількісних характеристик поведінки дітей 5–7-ми років, які засвідчують рівень сформованості впевненості в собі як базової якості особистості, дослідження проводилось в умовах організації різних видів ігрової діяльності.

Програмою констатувального етапу дослідження передбачалося розв'язання таких завдань:

- вивчити особливості проявів упевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку в різних життєвих ситуаціях;
- визначити рівні сформованості впевненості в собі старших дошкільників;
- дослідити стан проблеми впевненості у собі старших дошкільників у педагогічній практиці.

Вибір ігрової діяльності зумовлений можливістю одержання конкретного наочного результату діяльності дітей, а також визначення активності їх позиції, особливих проявів упевненої поведінки.

Експериментом було охоплено 27 дітей віком від 5-7 років (з яких 13 – хлопчики, 14 – дівчатка), що відвідували заклад дошкільної освіти №13 «Веселка» міста Конотоп.

Відповідно до поставлених завдань, методика констатувального етапу дослідження здійснювалась у трьох напрямках та, відповідно, у три етапи:

- *робота з дітьми* (спрямована на вивчення впевненості в собі дітей старшого дошкільного віку);
- *робота з батьками*;
- *робота з педагогами*.

Два останні напрями передбачали визначення педагогічних умов виховання впевненості старших дошкільників у собі. Робота реалізовувалась у три етапи.

На першому етапі визначалась мета експериментальної роботи з дітьми, а саме: визначення проявів упевненості в собі як базової характеристики особистості.

Для досягнення мети використовувались наступні методи:

- Теоретичні (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукових джерел).

- - Емпіричні (бесіда, спостереження, експеримент, проєктивний метод).

У межах першого етапу здійснено обґрунтування критеріїв та показників упевненості в собі; виявлення динаміки розвитку впевненості в собі у дітей. Виділення рівнів сформованості впевненої поведінки дітей 5-7-ми років.

На другому етапі здійснювалась робота з батьками дошкільників, метою якої було з'ясування ступеня поінформованості батьків щодо зазначеної проблеми. Виявлення типів ціннісних орієнтацій сім'ї у вихованні впевненості в собі у дітей. Для цього використовувалось анкетування батьків.

На третьому етапі реалізовувалась робота з педагогами закладів дошкільної освіти. Її метою було визначення ціннісного ставлення педагогів до дітей, обґрунтування впливу дорослих на розвиток у старших дошкільників упевненості в собі; виявлення труднощів педагогів у вихованні у дітей упевненості в собі. Використовувалось анкетування педагогів, спостереження.

Сформованість досліджуваної якості у дітей старшого дошкільного віку вивчалася за допомогою комплексної методики, яка включала методи

спостереження, бесіди. Основним методом виступало *спостереження за характером поведінки дітей* під час спеціально організованих форм роботи, завдяки чому ми отримали інформацію про загальні особливості поведінки досліджуваних, їхнє ставлення до ігрової діяльності та її результатів, емоційні реакції на оцінні судження дорослих, ціннісне ставлення до себе. Спостереження за ігровою діяльністю та за предметно-практичною діяльністю на заняттях дозволило зафіксувати прояви впевненої / невпевненої поведінки досліджуваних дітей.

У протоколах фіксувалися:

- особливості проявів упевненої поведінки дитини: незалежність від зовнішньої допомоги; витримка, зосередженість, вияв рішучості в ускладненій ситуації; самостійність у прийнятті рішення; вміння відстояти власну точку зору;

- емоційно-ціннісне ставлення до своїх успіхів та невдач (задоволеність-незадоволеність собою та власними досягненнями, прояви індиферентності);

- характер ставлення до труднощів (спокійне чи знервоване, прагнення довести розпочату справу до кінця; наявність звернень за допомогою, їх частота та форма; виявлення наполегливості у подоланні труднощів);

- емоційні та поведінкові реакції на оцінні судження значущих дорослих та однолітків (ставлення дитини до зауважень та схвалень, міра її активності залежно від отриманої оцінки, вміння не погоджуватися з несправедливою оцінкою);

- зовнішні прояви впевненості в собі (відкритий погляд, сила голосу, його емоційність, характер рухів).

Результати спостережень доповнювалися даними, отриманими в ході *індивідуальних бесід* з кожним респондентом. Мета бесід полягала у з'ясуванні характеру ставлення дітей до такої якості особистості як упевненість в собі, уявлень дітей 5-7-ми років до її значення і важливості в житті людини, оцінки власних сил та можливостей.

З кожною дитиною було проведено по дві тематичні бесіди, кожна з

яких складалася з 7 питань.

Перша бесіда мала на меті з'ясувати уявлення старших дошкільників про впевненість в собі як особистісну якість. Вона включала питання, пов'язані з: визначенням сутності досліджуваного поняття; думкою щодо власної впевненості; джерелами одержання інформації щодо своїх досягнень, з'ясуванням адекватності самооцінки дитиною власних здібностей; визначенням діяльності, у якій дитина відчувається впевненішою; ставленням дитини до власних можливостей (Додаток).

Друга бесіда включала питання, метою яких було визначення типів поведінки дитини у разі невдач; морального вибору в разі успіху або неуспіху; мотивів ставлення до виконання завдання і ступеня довіри до власних можливостей, знаходження дитиною способів вирішення незвичної ситуації.

Для більш глибокого вивчення сутності феномену впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку *моделювалися експериментальні ситуації*. Створювалися спеціальні умови, за яких досліджувані могли проявити впевненість (невпевненість) у собі. Моделювання експериментальної ситуації спрямовувалося на вивчення особливостей прояву впевненої поведінки дітей 5-7-ми років. Фіксувалися статево-вікові особливості впевненості в собі досліджуваних.

Вибір *проективного методу* зумовлювався тим, що образотворча діяльність є найулюбленішою для дітей старшого дошкільного віку. Аналіз дитячих малюнків дозволив доповнити характеристику поведінки дітей особливостями їхнього самоставлення, переживаннями власних якостей та можливостей.

Була використана методика Д. Ділео, яка проводилась за стандартною процедурою [19]. Дітям пропонувалось намалювати свій портрет. У протоколах фіксувалися готовність дитини до виконання завдання, вибір способу малювання, кількість звернень до дорослого, прохання про допомогу. Оцінка малюнків здійснювалась за спеціально створеною оцінною

шкалою. Показниками усвідомлення себе виступали такі параметри зображення, як використані типи ліній, кольорова гама, ступінь деталізації, динамічні характеристики, характер предметних та соціальних атрибутів у зображенні Я-фігури.

У другому і третьому напрямках констатувального етапу дослідження було використано анкетування дорослих (батьків досліджуваних дітей, вихователів ЗДО).

За допомогою анкет батьків досліджуваних дітей ми прагнули:

- визначити розуміння ними поняття впевненості в собі і їх ставлення до цієї якості як до базової;
- виявити ступінь поінформованості дорослих щодо наявності у власної дитини впевненості в собі та знання її особистісних якостей;
- схарактеризувати типи ціннісного ставлення батьків до дітей дошкільного віку;
- встановити залежність між типом ціннісного ставлення батьків до дитини та проявами її впевненості в собі.

Анкетуванням було охоплено 27 батьків досліджуваних. Анкета складалася з 12 запитань. Анонімне заповнення анкети пропонувалось одному з батьків або члену сім'ї. Частина запропонованих питань анкети мала закритий характер. Це пояснюється існуванням труднощів батьків у визначенні психолого-педагогічних понять, невміння деяких з них висловлювати думки щодо зазначеного феномену і доводити власні позиції.

Анкета для педагогів складалася з 5 питань закритого та відкритого характеру. Загальна кількість опитаних – 16 вихователів ЗДО.

Анкетування мало на меті:

- з'ясувати рівень обізнаності педагогів стосовно впевненості в собі як якості особистості, встановити її місце у низці пріоритетних якостей вихованців;
- з'ясувати труднощі педагогів у вихованні впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку;

– визначити оптимальні умови для розвитку впевненості в собі у вихованців.

Результати опитування дозволили визначити орієнтації сім'ї та звичні стратегії взаємодії батьків і педагогів з дитиною, встановити залежність між типом ціннісного ставлення дорослих до неї та проявами впевненої поведінки.

Таким чином, сформованість упевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку досліджувалася за допомогою комплексної методики. Відповідно до поставлених завдань методика констатувального етапу дослідження здійснювалася у трьох напрямках: робота з дітьми, батьками та педагогами. Вивчення сутності феномену відбувалось завдяки використанню теоретичних (аналіз, порівняння, класифікація та узагальнення наукових джерел) та емпіричних (спостереження, бесіда, експеримент, проєктивний метод) методів дослідження. У сукупності вони дали змогу одержати кількісні та якісні дані щодо впевненості в собі як особистісної якості, зафіксувати особливості її прояву кожним досліджуваним, визначити типи ціннісних орієнтацій до дитини в сім'ї та освітньому закладі.

2.2. Характеристика рівнів сформованості впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку

Одержанню різнобічної інформації щодо проявів упевненості в собі в старшому дошкільному віці сприяло практичне вивчення вказаної базової якості у межах дослідно-експериментальної роботи.

Ми розглядали впевненість у собі в якості інтегративного особистісного утворення, який складають низка компонентів, що пов'язані між собою та піддаються педагогічному впливу.

Компоненти впевненості старшого дошкільника у собі:

- *когнітивний* (знання про впевненість як базову якість особистості, прояв стійкого інтересу до власного “Я”, усвідомлення самоцінності);

- *емоційний* (переживання симпатії до власної особистості, прийняття власних переваг та невдач, емоційні реакції на оцінні судження значущих дорослих та однолітків, на успіх та поразку),

- *поведінковий* (уміння поводитися впевнено в ускладнених ситуаціях, довіряти своїм можливостям, виявляти поведінкові тенденції до захисту власного образу-Я, наміру до самозмін).

Аналіз отриманої на констатувальному етапі експерименту інформації здійснювався за кожним з використаних та описаних у попередньому параграфі методів за напрямками.

Робота за першим напрямом (з дітьми).

У процесі проведених *спостережень за поведінкою старших дошкільників*, складені уявлення про сутність упевненості в собі як базової якості особистості, виявлені тенденції до впевненої / невпевненої поведінки.

Гармонійне поєднання в активності дітей старшого дошкільного віку *здатності розраховувати на себе, оптимістичного ставлення до труднощів, адекватного оцінювання своїх можливостей* розглядаються нами як критерії визначення впевненості в собі.

Здатність розраховувати на себе характеризувалася за відповідними *показниками*: адекватності усвідомленого ставлення до себе, правильності здійснених виборів і вчинків; здатністю дитини діяти автономно, незалежно, ініціативно та відповідально; відстоювати свою позицію, цінувати свої чесноти й досягнення; вміння підтримувати себе. Детально про кількісний розрахунок у додатку Б.

Оптимістичне ставлення до труднощів визначалося за такими *показниками*: уміння виробляти оптимістичні прогностичні судження щодо майбутнього результату; зацікавлений пошук правильного рішення, мобілізація зусиль на виконання завдання та долання перешкод, вияв завзяття й наполегливості; здатність до адекватного власним можливостям вибору складності завдання.

Показниками *адекватної самооцінки* слугувало: вміння досліджуваних

об'єктивно оцінювати свої досягнення, виявляти незалежність від оцінки дорослого, здатність покладатися на власний досвід, висловлювати неупереджені, правдиві судження щодо процесу і результату діяльності.

Характер самооцінки визначався за особливостями емоційних переживань, поведінковими, словесними реакціями, що супроводжували процес діяльності досліджуваних.

Отримані під час спостережень кількісні дані свідчать про те, що в поведінці 41% досліджуваних домінує *тенденція до впевненої поведінки*. Вона характеризується більш-менш збалансованим проявом усіх критеріїв упевненості в собі.

Значній частині дітей 5-7-ми років (30%) властива *невпевнена поведінка*, яка виявляється в недовірі до себе, тривожності, сором'язливості, пасивності; орієнтації на допомогу дорослого та додаткові пояснення; нездатності до мобілізації зусиль на подолання перешкод; неадекватній заниженій самооцінці.

Поведінка іншої частини дітей (29%) характеризується хиткими проявами впевненості, для яких характерними є більш-менш адекватна самооцінка, оптимістичне ставлення до подолання перешкод і, водночас, недовіра до власних сил та можливостей. З іншого боку, проявляється схильність спростити мету, задовольнитися будь-яким результатом. Діти доволі високо оцінюють власні якості та дії, підкреслюють власні чесноти. Усвідомлюючи свої недоліки, вони не проявляють бажання позбутися них. Це свідчить про недостатню сформованість у цієї категорії досліджуваних внутрішніх чинників упевненості в собі.

Таким чином, майже 60% досліджуваних у звичних умовах виховання не виявляють належних форм упевненої поведінки. Це вимагає проведення виховної роботи щодо формування у дітей старшого дошкільного віку здатності розраховувати на себе, оптимістичного ставлення до труднощів, адекватного самооцінювання.

Наступним методом, який дозволив одержати відомості про уявлення

досліджуваних щодо впевненості в собі як базової якості особистості, була бесіда.

Констатовано, що із загальної кількості опитаних розуміють зміст поняття впевненість у собі 36 % дітей. Понад чверть досліджуваних (26 %) визначили зміст упевненості інтуїтивно як позитивну якість особистості, чітко не розуміючи суті самого поняття. У деяких випадках воно ототожнювалось із носієм зазначеної якості. Так, 8% старших дошкільників вважають упевненими своїх педагогів, вчителів, батьків та друзів, тому що вони багато знають. Майже третина досліджуваних не змогла висловитися щодо впевненості у загальному та конкретному сенсах. Діти відчували труднощі у визначенні впевненості, висловлювали недостатньо специфічні, поверхові, суперечливі судження. Деякі з них змогли дати відповідь лише після навідних запитань.

Отже, усвідомлення змісту поняття «впевненість у собі» у старших дошкільників лише закладається, тому, природньо, характеризується незавершеністю та недосконалістю форм. Переважна більшість дітей вважає себе впевненими, оскільки вірить у власні сили, завжди може розраховувати на себе та допомогу значущих дорослих.

Серед респондентів виявилось 12% дітей, які були низької думки про власну впевненість, тому є підстави вважати, що такий стан є результатом надмірної вимогливості близьких дорослих, заниження ними оцінок досягнень зростаючої особистості. Це гальмує процес формування у дітей указанного віку впевненості в собі.

З'ясувалося, що подекуди діти старшого дошкільного віку часто пояснюють наявність впевненості в собі, орієнтуючись не на власний досвід, а оцінні судження авторитетних дорослих. Це може засвідчувати звичку дорослих надміру опікувати своїх дітей, унаслідок чого в останніх формується залежність від суджень та оцінок близьких дорослих.

Зафіксовані нами факти наявності в групі дітей, не здатних виробити будь-які судження щодо зазначеного поняття, засвідчує необхідність

корекційної та просвітницько-виховної роботи, спрямованої на формування у старших дошкільників упевненості в собі.

Метою *другої бесіди* було визначення характеру поведінки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку при зіткненні з труднощами; знаходження способів їх вирішення в разі неуспіху.

Нами з'ясовано, що чверть дітей почуваються впевнено саме в закладах освіти (я впевнений у садочку, бо там багато друзів, там цікаво, там все виходить, я багато чому навчилась). Такі відповіді засвідчують, що старші дошкільники розраховують на підтримку й захист дорослих та дитячого колективу, пов'язують свої інтереси з провідними видами діяльності – грою та спілкуванням.

Зафіксовано, що понад дві третини досліджуваних у ході експерименту не прагнули реалізувати власні задуми. Третина дітей проявляла ініціативу і творчість у виконанні завдання практичного характеру, поводитися впевнено. 5% досліджуваних намагалися знайти власні способи самовираження. Тож переважна більшість старших дошкільників характеризується оптимістичним ставленням до складних ситуацій, намагається розв'язати їх без надмірної емоційної напруги.

Майже третина досліджуваних при виконанні завдань, що містять складність, очікує допомоги дорослих та однолітків. 38 % дітей намагаються переробити завдання у разі його невідповідності вимогам дорослого. З'ясувалося, що позитивний результат діяльності стимулює бажання старших дошкільників удосконалити свої вміння та навички. Отже, успіх мотивує особистість продовжувати успішні дії.

35% дітей старшого дошкільного віку в ситуаціях вибору надають перевагу ускладненим завданням, що підтверджує ціннісне ставлення таких дітей до себе. Свідомий вибір дитиною ускладненого завдання засвідчує високий рівень домагань та високу самооцінку (іноді не завжди реалістичну). 25% дітей віднесено до групи з невпевненим ставленням до вибору складності завдань. Діти здебільшого надавали перевагу легким завданням,

боялися припуститися помилок, отримати негативне оцінне судження значущих дорослих. Вони потребували постійної підтримки і заохочення батьків та педагогів.

У дослідженні виявлено невелику групу дітей (9%) із завищеною самооцінкою, нездатністю реалістично оцінити свої бажання і можливості. Така самооцінка формується на фоні типових для них негативних суджень з боку дорослих та є компенсаторною, захисною.

Для визначення характеру самоствавлення в дослідженні використано *проективний метод*: намалюй свій портрет. Аналіз малюнків старших дошкільників засвідчив, що у 45% дітей, цілком задоволених собою, сформовані елементарні життєві перспективи, прагнення покращити свої досягнення, урізноманітнити засоби реалізації мети. Водночас 35% дітей не схильні до самопізнання й самовдосконалення, задоволені собою, не бачать у собі недоліків. Малочисельну групу (20%) склали діти, які не встигли намалювати свій портрет. Їм була надана можливість домалювати його вдома. Проте, більшості виконати завдання самостійно не вдалося: дорослі намалювали портрети замість дітей.

Узагальнення отриманих на констатувальному етапі експерименту результатів дозволило виокремити групи дітей з різними рівнями сформованості впевненості в собі. Одиницею вимірювання впевненості як якості була впевнена поведінка дітей.

Тенденція до впевненої поведінки засвідчувала високий рівень сформованості якості, ситуативність прояву – недостатній, а відсутність впевненої поведінки – несформованість якості.

Рівень сформованості впевненості в собі визначався також ступенем вираженості та стійкості усіх компонентів упевненості в собі. Розподіл дітей за рівнями подано в табл. 2.1.

Якісно-кількісна характеристика рівнів сформованості впевненості в собі за результатами констатувального експерименту (у %)

Рівні	Характеристика рівнів сформованості впевненості в собі	Кількість дітей
Високий	Характеризується оптимальними проявами впевненості в собі, довірою до власних можливостей, переконаністю у правильності зроблених виборів і вчинків, оптимістичним ставленням до подолання перешкод, спокійною мобілізацією зусиль на виконання або перероблення завдання; відносною автономністю від думки та оцінки дорослого, вмінням покладатися на власну самооцінку.	38
Середній	Діти виявляють нестійкі прояви довіри до власних можливостей; здатність мобілізувати свої зусилля на додання перешкод лише за підтримки та підбадьорення дорослого; схильність обирати нескладні, посильні для виконання завдання; критичне ставлення до результатів своїх дій; обережність, поміркованість самооцінки, розсудливість. Досліджувані характеризуються бажанням виділитись, домогтись успіху за будь-яку ціну та отримати схвалення авторитетних дорослих; самоствердженням за рахунок інших, невизнанням власних помилок, захопленням собою, завищеною самооцінкою, високим рівнем домагань.	30
Низький	Досліджуваних вирізняє невміння співвідносити	32

	<p>бажання з можливостями, орієнтація у подоланні труднощів на допомогу інших, а не власні сили, обмежений досвід успішної діяльності, переважання мотивації уникнення неуспіху, неадекватна завищена самооцінка. Діти з постійними сумнівами у власних можливостях, схильністю пов'язувати успіх діяльності лише з об'єктивними причинами; втратою активних намагань досягти результату, відмовою від доведення розпочатого до кінця, відсутністю способів конструктивної взаємодії, заниженою або несформованою самооцінкою, очікуванням від дорослих зауважень, докорів, негативних суджень; повною залежністю від оцінки дорослого.</p>	
--	---	--

Наведені у табл. 2.1 характеристики рівнів сформованості впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку засвідчують існування різноманітних проявів упевненості / невпевненості у старших дошкільників. Вони вказують на детермінованість поведінки як зовнішніми чинниками, так і внутрішніми особливостями досліджуваних.

Встановлено, що 38 % досліджуваних віднесено до високого рівня сформованості впевненості в собі. 30 % дітей 5-7-ми років становлять групу середнього рівня сформованості впевненості і відзначаються ситуативно впевненими проявами в поведінці, більш-менш адекватною самооцінкою, вибором завдання середньої складності, прагненням здолати перешкоди. Проте, у цій групі зафіксовано 6 % досліджуваних, які вирізняються завищеною самооцінкою, високим рівнем домагань, невизнанням власних помилок, що є ознаками самовпевненої поведінки. Для 30 % дітей характерні прояви невпевненої поведінки (низький рівень сформованості вказаної якості), що виявляється у низькій здатності до адекватної самооцінки,

відсутності способів конструктивної поведінки, невмінні розраховувати на власні сили, низькому рівні домагань, неспроможності мобілізувати зусилля на подолання перешкод, домінуванні мотивів уникнення неуспіху. Вони мають не завжди адекватні уявлення про себе. Обираючи надто складні завдання, діти не можуть впоратись з ними. У подоланні труднощів орієнтуються не на власні сили, а на допомогу інших.

Робота за другим напрямом. Батьки відіграють важливу роль у становленні особистості дітей 5-7-річного віку загалом, вихованні їх впевненості в собі, зокрема. Оскільки сім'я є першим інститутом соціалізації, який закладає основи ціннісного ставлення до світу та самого себе, ми здійснили анкетування батьків старших дошкільників.

Аналіз опитування засвідчив, що переважна більшість членів родин дошкільників (72% опитаних) з розумінням поставилась до запропонованої анкети і надала обґрунтовані відповіді на поставлені запитання. Встановлено, що члени родини, здебільшого, розуміють сутність поняття впевненість у собі, проявляють зацікавленість у поглибленні й розширенні інформації щодо вказаної якості.

Водночас у 13 % батьків запитання щодо змісту поняття та характеристики поведінки своїх дітей викликали труднощі. Респонденти не змогли пояснити, що означає бути впевненим у собі, 7 % характеризували сутність феномену недостатньо чітко, помилково ототожнюючи впевненість у собі з фізичною силою упертістю. Відсутність відповіді або наявність труднощів у визначенні феномену пояснюється низьким рівнем знань та недостатністю уваги дорослих до запропонованої проблеми.

Опитування засвідчує, що 87% батьків вважає впевненість у собі необхідною якістю особистості, важливою для особистісного становлення старших дошкільників. 13% респондентів розглядають впевненість у собі як малосуттєву якість.

Аналіз відповідей батьків на питання анкет засвідчив, що 41 % вважають свою дитину впевненою. Проте, обґрунтувати власну думку змогли половина

з них. Це можна пояснити браком часу, дефіцитом особистісного спілкування з дитиною, незнанням її внутрішнього світу. Третина батьків дошкільників не вважає власну дитину впевненою в собі. Ця якість, на їхню думку, притаманна лише дорослим, наділеним багатим життєвим досвідом.

Констатовано існування суттєвої розбіжності між уявленнями значної кількості батьків щодо наявності впевненості в собі у дітей та їхньою реальною поведінкою в різних життєвих ситуаціях. Результати анкетування засвідчили відсутність у батьків практики спостережень за поведінкою своїх дітей взагалі, впевненою / невпевненою, зокрема. Встановлено, що впевненість у собі як позитивна якість особистості у списку пріоритетних посіла лише п'яте місце.

Дослідження засвідчило, що більшість батьків (71%) схильна до позитивної спрямованості поведінки в ситуації зіткнення дитини з труднощами: дорослі підбадьорюють, емоційно підтримують дитину в ситуації неспіху. 19% батьків схильні до надмірної опіки. Така неконструктивна поведінка гальмує активність зростаючої особистості, продукує пасивність, залежність поведінки, нездатність до відповідальності й рішучості.

Робота за третім напрямом. Паралельно з анкетуванням батьків здійснювалось анкетування 16 вихователів ЗДО, що дало змогу:

- з'ясувати ступінь розуміння педагогами сутності поняття «впевненість у собі»; здатність визначати місце цієї якості з-поміж інших у вихованців, сформованість її у себе;
- визначити методи та прийоми, які використовуються педагогами у вихованні впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку;
- виявити труднощі педагогів у процесі виховання впевненості в собі у дітей вказаної вікової групи та напрями їх подолання.

Результати анкетування педагогів засвідчили, що більшість (80%) розуміє сутність поняття впевненості в собі, визначаючи його як уміння адекватно оцінювати власні можливості, правильно оцінювати ситуацію та

знаходити з неї вихід, здатність досягати поставленої мети, сміливість перед труднощами. 20 % респондентів не визначила зміст поняття. Не отримано і досить вичерпних відповідей стосовно методів та прийомів виховання впевненості в собі, а також способів подолання невпевненості.

60% педагогів вказують на наявність у вихованців впевненості в собі, проте не всі обґрунтовують власних суджень. У порівнянні з батьками, їх відповіді були більш об'єктивними. Це пояснюється вищою педагогічною грамотністю, обізнаністю у питаннях діагностики різних якостей і рис дітей, їхніх досягнень.

10% вихователів дошкільних закладів найважливішими показниками впевненості в собі дітей вважають: активність, комунікабельність і товариськість. 45% вихователів проявами невпевненості вважають сором'язливість, намагання бути осторонь, несміливість. Проте, впевненість у собі не була включена педагогами до списку пріоритетних якостей особистості.

Важливою є думка педагогів, що діти виявляють позитивні результати у тих сферах, які є для них найбільш цікавими: малюванні, хореографії, музиці. Такі види діяльності спонукають дитину до активного, творчого самовираження, розкриття власного потенціалу, прояву самостійної, впевненої поведінки.

Аналіз методів та прийомів керівництва діяльністю досліджуваних показує, що педагоги вдаються до прийомів, які, на нашу думку, перешкоджають прагненню дітей поводитись упевнено. Вони продукують комплекс невпевненості в собі у старших дошкільників, сприяють розвитку нерішучості, обмежують ініціативність та незалежність, викликають недовіру до своїх сил, продукують стресові стани.

Результати другого та третього напрямів констатувального етапу дослідження, у яких було використано анкетування дорослих та спостереження за характером їхньої взаємодії з дітьми, дали можливість визначити чотири основні типи управління дорослими діяльністю дітей, а

саме демократичного, авторитарного, ліберального, індіферентного та представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Типи ціннісних ставлень батьків та педагогів до дітей

Типи ціннісних орієнтацій дорослих	Кількість батьків старших дошкільників (у %)	Кількість вихователів (у %)
<i>Демократичний</i>	49	65
<i>Авторитарний</i>	26	25
<i>Індиферентний</i>	2	4
<i>Ліберальний</i>	23	6

Порівняльний аналіз типів ставлень батьків та педагогів показує, що демократичний тип проявляється у педагогів майже вдвічі частіше ніж у батьків. Ліберальний, відповідно, майже у 4 рази частіше, ніж у педагогів. Це пояснюється, з одного боку тим, що батьки не мають спеціальної підготовки, яка включає вивчення стилів педагогічної взаємодії з дитиною, результатів їхнього впливу на ефективність процесу виховання особистості.

Встановлено, що, демонструючи повагу до дитини, батьки позитивно впливають на формування в неї емоційного компонента впевненості в собі, розширюють і уточнюють її уявлення про себе, тим самим збагачуючи когнітивний компонент зазначеної якості. Така взаємодія зі старшими дошкільниками допомагає виробленню в них реалістичної самооцінки та позитивного самосприйняття.

Причинами використання батьками авторитарного та ліберального стилів взаємодії є нерозуміння наслідків неправильного виховання і незнання особливостей цього процесу. Авторитарний тип стосунків з дитиною виявляється найменш сприятливим для виховання у дітей впевненості в собі. Він провокує переживання нею постійних мікротравм психологічного змісту, породжує стан напруженості і неспокою, продукує переважно низький рівень сформованості впевненості в собі досліджуваних 5-7-ми років.

Індиферентний та ліберальний типи ціннісних орієнтацій дорослого до дитини сповільнюють становлення в неї впевненої поведінки. Внаслідок байдужого та ліберального стилів взаємодії дорослих дитина призвичаюється до високих, часто незаслужених, оцінок, будь-що намагається їх отримати, вимагає виконання своїх бажань, ігнорує права інших, відчуває спалахи роздратованості. Виховуючись в атмосфері вседозволеності, вона стає байдужою до негативних оцінок, некритичною та самовпевненою. За відсутності підтримки та допомоги дорослого діти не виявляють ініціативи, хворобливо побоюються припуститися помилок, одержати несхвалення або бути покараними. Їм бракує цілеспрямованості та рішучості у постановці перед собою реальних цілей та їх досягненні.

Виявлено, що виховання впевненості в собі детермінується як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Вирішальну роль у становленні цієї якості особистості відіграє система сімейного та суспільного виховання, демократичний та авторитарний стиль керівництва дорослих. Більш сприятливою для розвитку впевненості в собі є організація спеціальних виховних впливів, за яких створюються оптимальні умови для переживання дітьми власної цінності, досягнення успіху в різних видах діяльності, формування звички покладатися на власні сили. Однаково шкідливими для дитини є відсутність критики з боку дорослого та надмірна суворість, коли зауваження на адресу дитини носять виключно негативний характер. В обох випадках формується занижена або завищена самооцінка, не розвивається здатність до аналізу, контролю власних дій та вчинків.

Низька обізнаність батьків стосовно впевненості в собі та особливостей її поведінкових проявів, недооцінка її ролі в житті дитини, гальмують виховання зазначеної якості в досліджуваних старшого дошкільного віку.

Педагоги, до певної міри, піклуються про становлення у вихованців упевненості в собі. Разом з тим прояви шанобливого ставлення до дитини є ситуативними, такими, що виникають час від часу, не є постійними. З'ясовано, що педагогами не заохочуються самостійні висловлювання дітей

стосовно їхнього ставлення до результатів власної діяльності. Педагоги часто використовують прийоми, які не сприяють вихованню впевненості в собі, зокрема, орієнтують дітей на неуспіх, використовують негативні, недостатньо об'єктивні та обґрунтовані оцінки, вказують на ступінь складності завдань, висувають категоричні вимоги у формі розпоряджень, наказів, виявляють роздратованість, підвищують голос.

Виявлено, що у групах педагогів з авторитарним та ліберальним стилями спілкування більше невпевнених дітей, ніж у групах педагогів демократичного типу. Всі означені прояви у ставленні педагогів ЗДО до своїх вихованців дають підстави вважати їх недостатньо продуктивними для виховання впевненості дітей у собі.

Таким чином, проведені нами на констатувальному етапі експерименту дослідно-експериментальні процедури дозволили нам практично вивчити стан виявлення впевненості старших дошкільників у собі. З'ясувати розробленість педагогічних умов виховання означеної якості за двома напрямки: у роботі вихователів і діяльності батьків дошкільників. Висновки констатувального етапу експерименту будуть покладені в основу розробки системи роботи на формувальному етапі.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

1. Рівні сформованості впевненості в собі у дітей 5-7-ми років досліджувалися за допомогою комплексної методики, яка здійснювалась у трьох напрямках: робота з дітьми, батьками та педагогами. Одержанню різнобічної інформації щодо проявів впевненості в собі в дошкільному та молодшому шкільному віці сприяло вивчення базової якості особистості на різних вікових етапах, у відмінних видах діяльності, за варіативних умов їх організації, з урахуванням статевої належності досліджуваних та застосування таких методів: бесіда, педагогічне спостереження, моделювання експериментальних ситуацій, анкетування.

2. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначено структурні компоненти впевненості в собі: *когнітивний*, основу якого складають знання про себе, власні потреби та можливості, прояв стійкого інтересу та усвідомлення цінності власного “Я”; *емоційний*, який характеризується ставленням до себе, переживанням симпатії до власної особистості; *поведінковий*, який є сукупністю вмінь дитини поводитись впевнено у різних життєвих ситуаціях, виявляти тенденцію до захисту власного образу-Я та наміри до прогресивної самозміни. Визначено складові впевненості в собі, до яких віднесено *здатність розраховувати на себе, оптимістичне ставлення до труднощів, адекватна самооцінка*. Гармонійне поєднання в активності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку вище зазначених складових розглядаються нами як мінімально достатні критерії визначення впевненості в собі. Застосування вказаних критеріїв уможливило визначення відповідних показників.

3. Аналіз здобутих результатів констатувального експерименту дав змогу виділити три групи дітей з різним рівнем сформованості впевненості в собі залежно від типу поведінки. Перша група (високий рівень) - 38%, друга група (середній рівень) - 30%, третя група (низький рівень) - 32%.

4. Визначено відмінності у рівнях сформованості впевненості в собі залежно від віку та статі досліджуваних. З'ясовано, що вік визначає діапазон

можливостей, якісні характеристики, а індивідуальний досвід – стабільність та інтенсивність проявів упевненої поведінки. Стаття позначається на виборі досліджуваними міри складності завдань, способах домагання визнання. Дівчатка вирізняються більшою практичністю, орієнтацією на соціальне схвалення, чіткістю в дотриманні вимог дорослих. Для хлопчиків здебільшого характерні самостійність, рішучість, незалежність і, водночас, вища, ніж у дівчаток тривожність.

5. Встановлено, що процес виховання впевненості в собі здійснюється під впливом різних чинників, найбільш значущими з яких є авторитетні дорослі, референтна група однолітків, сформованість самосвідомості. Особливості становлення та розвитку впевненості в собі дітей 5-7-ми років визначаються їхнім індивідуальним досвідом та мотивацією досягнень.

6. Досліджено стан проблеми впевненості дитини у собі в педагогічній практиці. В основному це здійснюється диференційовано, з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей розвитку дітей. До позитивних проявів поведінки педагогів віднесено доброзичливе спілкування, підтримку успіхів окремих дітей, створення умов для прояву незалежності, ініціативності. Виявлено залежність самореалізації дитини від визнання та схвалення успішності значущими для неї людьми. Відмічено недостатньо уважне ставлення педагогів до процесу та результатів предметно-практичної діяльності досліджуваних. Зафіксовано використання прийомів, які не сприяють вихованню впевненості в собі.

7. Визначено типи взаємодії дорослих з дитиною. Найсприятливіший з них – демократичний тип взаємодії. Індиферентний та ліберальний типи перешкоджають розвитку впевненості в собі.

8. Констатувальний етап дослідження засвідчив необхідність просвітницької роботи з педагогами та батьками щодо виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Недостатня обізнаність дорослих щодо зазначеного феномену виступає причиною недооцінки ролі впевненості в собі в особистісному становленні старшого дошкільника та молодшого школяра.

РОЗДІЛ 3

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ВПЕВНЕНОСТІ В СОБІ ЗАСОБАМИ ГРИ

3.1. Теоретичне обґрунтування педагогічних умов оптимізації процесу виховання у старших дошкільників впевненості в собі

У вихованні у дітей старшого дошкільного віку впевненості в собі важливу роль відіграє задоволення їхніх базових потреб: довіри, безпеки та захисту, любові (у широкому сенсі слова), повазі, самооцінці та відчутті власної гідності. Їх задоволення викликає почуття впевненості, значущості для рідних і близьких людей. Тому методика виховання впевненості в собі у старших дошкільників розроблена нами з урахуванням положення О. Запорожця про особливу роль *єдності інтелектуального та емоційного при задоволенні базових потреб дітей*.

Спираючись на тези провідних науковців М. Лісіної, Т. Рєпіної, О. Савонько, ми вважаємо важливою умовою виховання у старших дошкільників впевненості в собі підтримку цілісності та стабільності дитячого “Я”, сформованості новоутворень свідомості та особистості. Цей процес становлення особистості відбувається у постійній творчій та ігровій активності дитини, спрямованій на перебудову оточуючої дійсності і себе.

В. Ромек вважає, що виховання впевненості матиме кращі результати, якщо його основою буде формування загального позитивного ставлення до власної поведінки та її результатів. На думку автора, на формування впевненості здійснюють відповідний вплив особистий досвід вихованця, соціальне середовище. Залежно від ступеня розвитку свідомості вони по-різному співвідносяться [49, с. 160].

У визначенні концептуальних засад формувального експерименту, ми базувалися на узагальненнях О. Серебрякової, щодо основних тенденцій розвитку впевненості в собі.

Опора на життєвий особистісний досвід вихованця, зміст якого складають події, ситуації, згадки про те, що було колись побачено, пережито, на думку І. Беха, є суттєвою психологічною умовою оптимізації виховного процесу. На думку вченого, максимальний ефект у реалізації можливостей дітей старшого дошкільного буде досягнутий за умови, коли методи і прийоми виховання будуватимуться відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей; навчання здійснюватиметься не у традиційних формах, а в процесі різноманітних ігор, безпосередніх спостережень, різних видів практичної й творчої діяльності [6].

У наукових працях В. Поліщука, Т. Поніманської, П. Симонова та інших зафіксовано існування прямого зв'язку між життєвим досвідом дітей, їхнім вольовим розвитком та впевненістю.

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок: чим більшою кількістю видів діяльності оволоділа дитина, чим частіше вона досягає успіху у важливій для неї сфері, тим впевненіше почувається в процесі будь-якої діяльності. З огляду на це дослідники констатують, що важливою умовою ефективного формування впевненості особистості в собі виступає *поєднання різноманітних видів діяльності та акцент на ігрових формах*. Ця теза у подальшому дослідженні буде взята в якості відправної.

Усвідомленню власної впевненості сприяє успіх діяльності. Низка вітчизняних дослідників, зокрема Ю. Азаров, Ш. Амонашвілі, А. Белкін та інші називають *успішність у предметно-практичній та ігровій діяльності* одним з чинників, що позитивно впливає на розвиток упевненості в собі. Саме тому важливим аспектом роботи на етапі формування було використання ігор та моделювання ситуації успіху для кожного досліджуваного.

Згідно наукових поглядів Т. Кравченко, А. Макаренко, І. Трубавіної та інших, для дітей їх взаємини з батьками та педагогами існують паралельно. Основою їхнього успішного виховання є забезпечення єдності та узгодженості вимог з боку сім'ї та закладів освіти. Налагоджений контакт

батьків з педагогами, їхня співдружність, єдність цілей, змісту виховання допомагає виявити причини тієї чи іншої поведінки та дібрати найефективніші прийоми впливу.

І. Зязюн, Б. Ліхачов, В. Сухомлинський зазначали, що впевненість у собі може знижуватись, якщо дитина спілкується з агресивно налаштованим, байдужим, емоційно холодним, а іноді й некомпетентним педагогом. Негативно впливає на виховання зазначеної якості у дітей недостатність уваги з боку педагогів. Виховуючи впевнену в собі дитину, педагог має приймати себе самого, поводитися впевнено, відповідати моделі гуманіста, що володіє технологією особистісно орієнтованого виховання, позитивно ставитися до дітей. Ці настанови були використані нами на етапі формувального експерименту.

Дієвим прийомом, що підвищує впевненість в собі, на думку О. Долинної, є використання випереджальної або супровідної позитивної оцінки дій дорослим, яка полягає у схваленні правильного виконання дитиною проміжних етапів та коригування помилкових [20]. Дитина має одержувати помірні, реалістичні схвалення, вчитися радіти їм як нагороді за докладені зусилля. Надмірність схвалень призводить до втрати впевненості в собі. Сумніви щодо заслуженості оцінки не тільки не сприяють вихованню зазначеної якості, але навпаки, її знижують. Ця теза буде використана при побудові програми формувального експерименту.

Дослідженнями Т. Сенько доведено, що в роботі з невпевненими дітьми педагогу необхідно піклуватись про підвищення їх статусу в групі чи класі, щоб не допустити випадків відчуження від колективу [51]. Багатьма дослідниками основними напрямками роботи з невпевненими дітьми вважаються: збагачення досвіду в грі та навчанні, розвиток навичок колективної праці, підвищення авторитету в колективі однолітків, розвиток парної дружби, пробудження зацікавленості до спільної праці.

Сучасними вченими, зокрема Г. Калашніковим, Т. Місюріною, Г. Прихожан та іншими розроблені комплекси вправ, дидактичних та рольових ігор, пропонуються методи та прийоми, які використовуються для розширення уявлень дитини про власні можливості, сприяють підсиленню її

довіри до себе, а також впевненості в собі. Серед прийомів формування впевненості в собі вказані автори називають надання посильних завдань з поступовим підвищенням їхньої складності; допомоги у разі необхідності; приклад упевненої поведінки та діяльності, уникнення негативних зауважень, підбадьорення, навіювання впевненості в тому, що діти зможуть виконати завдання.

Таким чином, на основі проаналізованих у параграфі досліджень, нами, визначені педагогічні умови оптимізації процесу виховання у старших дошкільників упевненості в собі як особистісної якості:

- сформованість у дитини системи знань про впевненість у собі;
- створення дорослими та емоційне підкріплення ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки;
- включення дитини у різноманітні ігри, що сприяють соціально мотивованій упевненості в собі.

Розробка системи роботи з виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку з урахуванням вище зазначених педагогічних умов є завданням наступного параграфа.

3.2. Методика формувального етапу експерименту

Формувальним експериментом було охоплено 27 дітей, що відвідують заклад дошкільної освіти №13 «Веселка» міста Конотоп, 30 батьків, 10 вихователів цього закладу.

Згідно завдань дослідження розроблено та експериментально апробовано особистісно орієнтовану систему виховання впевненості в собі у старших дошкільників, що будувалась як цілісна свідома діяльність дитини; відповідала потребам дітей 5-7-ми років, включала сукупність ігор, вправ та тренування умінь і навичок впевненої поведінки з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, охоплювала батьків дітей і вихователів та найближче соціальне оточення досліджуваних і сфери їхньої діяльності.

На рис. 3.1. схематично зображено *систему роботи з виховання впевненості в собі у старших дошкільників.*

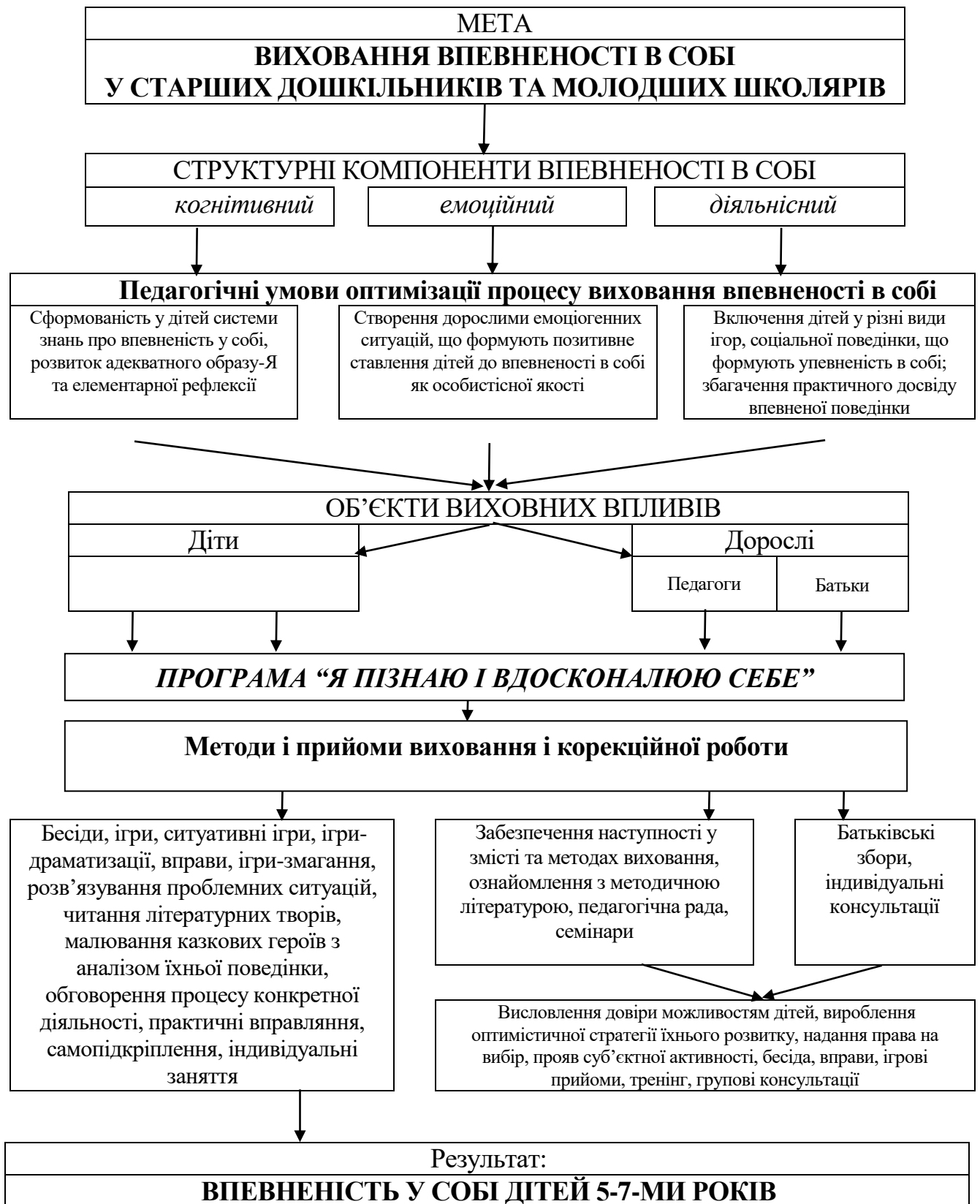

Рис.3.1 Система роботи з виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку

Її мета полягала в забезпеченні *педагогічних умов* оптимізації процесу виховання впевненості в собі у досліджуваних дітей старшого дошкільного віку. Вона конкретизувалась завданнями, які визначали напрями розвитку кожного з трьох компонентів зазначеної якості: *когнітивного* (формування позитивних й водночас реальних уявлень дитини про себе), *емоційного* (формування адекватної оптимістичної самооцінки особистісних якостей, позитивного самосприйняття), *поведінкового* (розвиток конгруентності реального образу-Я дитини з реальними тенденціями поведінки). У процесі всієї роботи діти виступали у ролі дослідників свого “Я”.

У вихованні *когнітивного компоненту*, вирішувались такі завдання: пізнання дитиною себе через усвідомлення думок про себе; здійснення рефлексії щодо себе через порівняння з образами інших (казковими героями, реальними людьми); забезпечення старших дошкільників та молодших школярів необхідними знаннями про впевненість в собі як особистісну якість.

У вихованні *емоційного компоненту* розв’язувались такі завдання: підтримка емоційно-оцінного ставлення дитини до власних якостей та поведінки, кінцевого практичного продукту; прояв нею задоволеності-незадоволеності собою; вправлення у керуванні власними почуттями та формами їх вияву; формування оцінних суджень та переорієнтація негативних уявлень про себе на позитивні.

Формування *поведінкового компонента* передбачало реалізацію таких завдань: навчання дитини вмінню аналізувати власні вчинки; здійснення рефлексії своїх вчинків через порівняння з діями інших; самокорекція поведінки, оволодіння здатністю поводитися впевнено у незвичних ситуаціях; практична апробація знань, умінь і навичок у реальній предметно-практичній діяльності.

Програмою формувального експерименту передбачалася робота як з усією експериментальною групою старших дошкільників, так і диференційована – із кожною з трьох виділених на констатувальному етапі

груп досліджуваних, що вирізнялися між собою за означеними критеріями. Це дозволило здійснити системний підхід до формування впевненості в собі як базової якості особистості в досліджуваних різних статево- вікових груп.

Виховний процес відбувався інтенсивніше та ефективніше, якщо в його перебігу використовувалися різноманітні види діяльності, методи та прийоми. Специфічним поєднанням змісту, форм, методів та прийомів у дослідженні були: спостереження, бесіди, корекція поведінки, ігри, інсценівки, аналіз художніх та фольклорних творів, розповіді педагога, створення проблемних ситуацій.

Усі завдання формувального експерименту вирішувались шляхом засвоєння змісту програми *«Я пізнаю і вдосконалюю себе»*. Зміст програми інтегрував різні видами діяльності старших дошкільників та включав три блоки:

- Що я знаю про себе (когнітивний компонент);
- Як я ставлюсь до себе (емоційний компонент);
- Моя поведінка (поведінковий компонент).

У табл. 3.1. нами представлений зміст програми *«Я пізнаю і вдосконалюю себе»*.

Зміст блоку *Що я знаю про себе* (просвітницька робота) передбачав охоплення виховними впливами *групи дітей, де проводилась дослідницько-експериментальна робота*. Він спрямовувався на формування в дітей вказаного віку свідомого й відповідального прийняття самостійного рішення у складних ситуаціях, оптимістичного ставлення до труднощів, довіри власному досвіду. До груп досліджуваних дітей 5-7-ми років застосовувався комплекс виховних впливів, а саме: бесіди, розв'язування проблемних ситуацій, ігри, вправи, читання та слухання літературних творів, аналіз учинків і поведінки героїв казок і оповідань, створення ситуацій успіху, інсценівки, включення досліджуваних у різні види ігрової діяльності.

Основним методом просвітницької роботи слугували *бесіди*, метою яких було підвищенні обізнаності досліджуваних стосовно впевненості в собі, про

значущі якості, з якими вона пов'язана (ініціативність, рішучість, самодовіра, відповідальність), та які перешкоджають її формуванню (залежність, страх, нерішучість, сором'язливість).

З метою більшого усвідомлення змісту впевненості у собі, старшим дошкільникам пропонувалося відповісти на питання: яку людину слід вважати впевненою, чому, доведи правильність своєї думки; відобразити її у малюнках та грі.

Обов'язковою умовою було введення бесід, було виконання *вправ, обговорення проблемних ситуацій, творів художньої літератури, включення дітей до ігрової діяльності*. Так, застосування останніх використовувалось з метою формування у свідомості дітей позитивних соціальних еталонів, розвитку інтересу до комунікативної активності, надання зразків упевненої поведінки.

Зміст блоку «Як я ставлюсь до себе», спрямований на підтримку позитивного емоційного стану досліджуваних дітей старшого дошкільного віку, вироблення позитивного образу-Я. Мета цього блоку полягала в активізації інтересу старшого дошкільника до себе, внутрішнього світу, концентрації уваги на власних зовнішніх і внутрішніх особливостях, зокрема імені, зовнішності, можливостях, особливостях ставлень до інших людей. Зміст зазначеного блоку розкривався за допомогою методів *бесіди; безумовного, безоціночного прийняття дитини; позитивного спонукання до діяльності та спілкування*.

Основним методом слугувала діалогічна *бесіда* з ігровими прийомами. Орієнтовна тематика бесід: який я, я в майбутньому, мої позитивні якості, чим я схожий і чим відрізняюсь від інших. Такі бесіди супроводжувались ігровими прийомами, елементами ділових, сюжетно-рольових режисерських ігор. Таке поєднання бесіди й гри орієнтували дитину до вивчення себе, власного внутрішнього світу, самовідчуття та давали можливість впливати на внутрішню позицію дитини, допомагала розібратися їй у проявах власних почуттів та почуттів інших, навчала керувати ними.

Щоб навчити дітей пишатись власними досягненнями, розумінню різноманітних станів людей, власного настрою, щотижня проводились групові заняття з елементами психодіагностичних та психотренінгових ігор: Сходинки досягнень, Наші емоції тощо.

Оскільки з прийняття власного імені починається прийняття особистістю самої себе особлива увага приділялась роботі з іменами. Так, на занятті: Ми і наші імена, дітей знайомили з походженням імен, використовувалися вигадані історії про героїв, що носять такі ж імена. Трактування значення та походження власного імені викликало в дітей почуття гордості за себе.

Збереженню та розвитку позитивного ставлення до унікальності кожної дитини. Сприяли *ігрові вправи* (“Який ти”, “Комплімент собі”, “Побажання”), *розв’язувались проблемні ситуації, відтворювались думки дітей у розповідях та малюнках*, заохочувались їхні висловлювання стосовно себе та інших значущих людей.

Для фіксації здобутків дітей, що приймали участь в експерименті, створювався книга-альбом «Історії про себе». Цей вид роботи спрямований на формування позитивного самосприйняття дитини шляхом самоопису і потребував допомоги з боку батьків. За сприянням дорослих діти підбирали декілька власних фотокарток, фотокарток друзів, членів сім’ї. У разі виникнення труднощів світлини можна було замінити дитячими малюнками, які наклеювались в альбомі, яскраво оформлялись та супроводжувались описами зображених історій (зі слів дитини).

Позитивний вплив на емоційний компонент впевненості у собі відбувався, коли експериментатор *заохочував дітей до співпереживання у зв’язку з успіхами чи невдачами* однолітків, стимулюючи використання висловлювань типу: я радий за тебе, ти вартий довіри тощо. Особлива увага приділялась невпевненим дітям.

Блок «Моя поведінка» передбачав участь старших дошкільників у процесах власного самопізнання та самостворення. Завдання пошуку причин тієї чи іншої поведінки, розвитку вмінь її самостійно регулювати. З цією метою використовувались *моделювання проблемних ситуацій, ділові ігри*,

ігри-драматизації, інсценівки (зайка-вихваляйка, заєць та їжак), у ході розв'язання, програвання та обговорення яких спільно з дітьми вироблялися способи впевненої поведінки.

Перелік тематичних бесід, проблемних ситуацій, казок-метафор, ігор, що використовувались у межах зазначених блоків, представлені, відповідно, у додатка В, Г, Е.

Завдяки слуханню літературних творів, аналізу вчинків і поведінки казкових героїв старші дошкільники вчилися розрізняти якості, які сприяють або перешкоджають розвитку впевненості в собі: сором'язливість і засмученість (П'єро), страх (Заєць), недовіра до власних сил (Гидке каченя), несаможиттєвість (П'ятачок). Діти вправлялись у пізнанні образу інших, даючи їм словесну характеристику; шукали способи переорієнтації негативних якостей у позитивні.

Нами використано ряд інших педагогічних прийомів, а саме: *впізнавання казкового героя за характерними особистісними якостями, перевтілення в його образ* з подальшим обговоренням способів поведінки героя, *малювання казкових героїв* з коментуванням способів зображення.

Виховна робота з *підгрупами* дітей була спрямована на формування особистісних цінностей, а саме наполегливості, ініціативності; вміння довіряти собі, об'єктивно оцінювати власні досягнення та долати перешкоди. У підгрупи об'єднувалися діти з різними проявами впевненості в собі. Для представників кожного рівня сформованості впевненості в собі складалися індивідуалізовані завдання.

Так стосовно впевнених у собі дітей, які характеризувалися високими показниками кожного критерію, використовувалася стратегія поглиблення знань про самого себе, підтримки кращих намірів, стимулювалася готовність до самопокладання, відповідальності. Вони вправлялися в умінні виробляти реалістичні контрольні-оцінні судження щодо власних досягнень і досягнень інших.

Робота з досліджуваними з середнім рівнем впевненості полягала у вправлянні у проявах впевненої поведінки у різних сферах життя та видах діяльності, мотивації обов'язкового доведення розпочатого до кінця; фіксації

уваги на успіхах, підтримці довіри до власних можливостей у ситуаціях неуспіху; формуванні навичок самопідтримки у разі зіткнення з труднощами.

Дітей із низьким рівнем впевненості вправляли в умінні чітко формулювати свої наміри, плани, робити прогнози стосовно ефективних засобів досягнення мети, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, пояснювати свій вибір, співвідносити свої бажання з дієвими намірами, відмовлятися від них у разі усвідомлення їхньої недосяжності; стимулювали прагнення діяти самостійно, звертатися за підтримкою й допомогою лише в разі об'єктивної необхідності, орієнтуватися в самооцінці на реальні якісно-кількісні характеристики результату.

Робота з такими дітьми спрямовувалась на підтримку дорослими найменших успіхів дітей; поетапне наближення труднощів та просвітницьку роботу з дітьми щодо роз'яснення значущості впевненості в собі та якостей, що сприяють її формуванню. *Просвітницька робота з дітьми* реалізовувалась у проведенні з кожною підгрупою дошкільників бесід, мета яких полягала у розширенні знань про ту чи іншу якість, що сприяє прояву впевненості в собі. Тематами бесід були: не бійся труднощів! Що означає бути наполегливим? Що означає бути ініціативним? тощо.

Обов'язковими складовими бесід були ігри (Чарівні черевички, Відгадай, хто це?), мета яких полягала у формуванні позитивного ставлення дитини до себе, усвідомленні ними власної індивідуальності та неповторності. Особливу увагу звертали на дітей, які демонстрували нестійкі уявлення та самооцінки своєї зовнішності. Гравці прагнули підмічати навіть незначні зміни в зовнішньому вигляді один одного, робили компліменти. Важливість цих ігор полягала в тому, що у віці 5–7-ми років самооцінка однолітків стає більш значущою.

Деякі ігри мали пізнавальний характер, особливу емоційну спрямованість (наприклад, гра "Чарівна паличка"), завдяки яким діти усвідомлювали власні якості, використовуючи позитивні образи перевірення в улюблених героїв. Завдання вихователів полягало в підказці старшим

дошкільникам об'єктів перевтілення. Молодші школярі знаходили ці образи самотійно.

З метою надання можливості порівняти й оцінити результат діяльності кожної дитини, проявити індивідуальні досягнення були організовані ігри-змагання та естафети між підгрупами. Це дало змогу сприяти зміцненню фізичного та емоційного здоров'я досліджуваних, відчутти кожною дитиною власну цінність та значущість.

У роботі з дітьми, схильними до оцінювання своїх дій винятково у негативному плані, використовувався метод *самопідкріплення*: дитина давала собі позитивні установки, коли їй не вдавалося виконати дію на досягнутому рівні складності. В індивідуальній роботі, спрямованій на розвиток у досліджуваних позитивного самоприйняття та самосхвалення поведінки та результатів діяльності, використано *ігровий прийом «індивідуальна скринька досконалості»*. Час від часу досліджувані відкривали власні скриньки та демонстрували вміст педагогу, батькам, одноліткам за власним бажанням. Дитина презентувала себе іншим з найкращого боку, фіксувала досягнення, самосхвалювала власні зусилля та їхні наслідки. Це сприяло накопиченню індивідуального особистісного досвіду позитивного ставлення до себе.

Негативні прояви в поведінці за бажанням дітей фіксувались у записках, які збирались у «шухляду небажаних вчинків». Час від часу, читаючи дитячі відверті зізнання, разом з дітьми педагоги обговорювали їх, робили висновки, шукали напрями рішення проблем, висловлювали оптимістичні надії на зміни. Так діти вчилися аналізувати негативні аспекти свого «Я», одержували установки на те, що не варто відкладати негативну інформацію в пам'яті, а зосереджувати зусилля на розвитку позитивних форм поведінки.

Оскільки виховання впевненості в собі здійснювалося з досліджуваними старшого дошкільного, то у виборі засобів, прийомів виховного й корекційного впливу бралися до уваги вікові особливості кожної групи. Так, виховні впливи зі старшими дошкільниками здійснювались здебільшого в ігровій формі; інструкції для педагогів, що працювали з дітьми 5-6-ти років,

були простими за змістом і формою.

Експериментальна робота з педагогами. З метою ознайомлення педагогів з проблемою виховання впевненості в собі у дітей та навчання прийомам взаємодії з досліджуваними з різними рівнями сформованості впевненості в собі розроблено комплекс теоретико-практичних занять, у ході яких педагоги оволодівали умінням аналізувати поведінку дітей, характеризувати власну поведінку у взаєминах з дитиною, виробляти позитивне ставлення до особистості вихованця, визначати оптимальні педагогічні умови та методи для становлення й розвитку впевненості в собі як особистісної якості.

Орієнтовна тематика занять:

1. Впевненість у собі як особистісна якість людини.
2. Проблема дитячої невпевненості та самовпевненості.
3. Психолого-педагогічні умови виникнення впевненої поведінки у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.
4. Основні прийоми та способи виховання впевненості в собі у дітей 5-10-и років.
5. Роль сім'ї у вихованні впевненості в собі у дітей.
6. Своєрідність педагогічного процесу виховання впевненості в собі у дітей.

У ході занять використовувалися обговорення теоретичних питань, проблемних ситуацій, застосовувались різноманітні ігрові прийоми (додаток К).

Індивідуальні консультації з педагогами передбачали обговорення особливостей проявів упевненості в собі окремих дітей, вироблення єдиної стратегії виховання зазначеної якості.

Експериментальна робота з батьками передбачала проведення батьківських зборів, індивідуальних бесід та консультацій. Метою зазначених форм роботи було підвищити обізнаність батьків стосовно впевненості в собі як особистісної якості, озброїти їх знаннями про найбільш сприятливий для виховання зазначеної якості тип ціннісних орієнтацій

дорослих до дітей, оптимізувати стиль керівництва дитячою діяльністю. Обов'язковою умовою проведення зборів була активна участь кожного дорослого в обговоренні питань стосовно впевненості в собі та її виховання. Теми зборів оголошувались заздалегідь, батькам надавалися практичні рекомендації, згідно з якими вони могли провести спостереження за поведінкою власних дітей та поділитися своїми думками. Обов'язковими складовими зборів були: вступне та заключне слово експериментатора, у якому він зосереджував увагу на проблемі та узагальнював висловлені думки; ігрові вправи (“Визначення рівня самооцінки й самокритичності”, “Низька самооцінка – причина багатьох лих” та інші); розв'язування проблемних ситуацій; міні-дискусії. Їх використання сприяло підвищенню інтересу до обговорення. У ході зборів батьками складалися правила впевненої поведінки, здійснювався обмін думками щодо виховання впевненої в своїх силах дитини на основі батьківського досвіду.

Орієнтовна тематика батьківських зборів:

1. Про впевнену й невпевнену поведінку.
2. Самооцінка завищена та занижена.
3. Кроки до впевненості в собі.

Практичний матеріал для роботи з батьками і педагогами представлено у додатку Л.

У ході роботи з педагогами та батьками було використано тренінг *Г.Прихожан зі становлення впевненості в собі* [47]. У ході тренінгу батьки та педагоги розробляли «Декларацію власної впевненості» та одержували свого роду ключі до розвитку позитивного самосприйняття (любіть себе, якомога частіше заявляйте про власну значущість; любити себе означає розуміти власні слабкості та недоліки для того, щоб мати сили та можливості їх побороти, ставати кращими, сильнішими, готовими долати труднощі).

Таким чином, розроблена система роботи спрямовувалась на виховання та зміцнення впевненості в собі у досліджуваних. Вона поєднувала родинне та дошкільне виховання. Усі завдання формувального експерименту

вирішувались у ході освоєння змісту авторської програми «*Я пізнаю і вдосконалюю себе*», особливостями якої було залучення досліджуваних до процесу самопізнання, починаючи з дошкільного закладу та продовжуючи в початковій школі. Програмою формувального експерименту передбачалася робота як з усією експериментальною групою старших дошкільників, так і з кожною з трьох виділених на констатувальному етапі груп досліджуваних з урахуванням їхніх вікових особливостей.

У перебігу реалізації розробленої системи виховання впевненості в собі у досліджуваних моделювався виховний простір, використовувався широкий арсенал методів, засобів та прийомів: бесіди, ігри, вправи, змодельовані ситуації успіху, розв'язання проблемних ситуацій, слухання літературних творів, аналіз учинків і поведінки казкових героїв, інсценівки, включення досліджуваних у різні види ігрової діяльності тощо.

Реалізація програми «*Я пізнаю і вдосконалюю себе*» передбачала здійснення цілеспрямованої роботи з педагогами та батьками, а саме:

- підвищення їхньої обізнаності стосовно впевненості в собі та особливостей її виховання у дітей старшого дошкільного віку;
- переконання дорослих у необхідності здійснення процесу виховання зазначеної якості та включення до пріоритетних цілей виховання;
- переорієнтація дорослих на демократичні форми взаємодії з дітьми, доброзичливе та довірливе ставлення до них.

3.3. Оцінка ефективності дослідно-експериментальної роботи з виховання у старших дошкільників впевненості в собі

Завдання контрольного етапу експерименту полягало у визначенні змін, що відбулися в упевненості в собі дітей старшого дошкільного віку завдяки реалізації заходів з виховання вказаної якості та порівнянню результатами констатувального і контрольного зрізів.

Оцінка ефективності розробленої і впровадженої на формувальному етапі експериментальної системи роботи з виховання впевненості в собі у досліджуваних дітей з використання ігрової діяльності здійснювалася за тими ж критеріями та показниками, що і на констатувальному етапі дослідження.

До контрольного етапу експерименту залучались досліджувані, що були задіяні у формувальному етапі. Основними методами, використаними на контрольному етапі дослідження були: педагогічний експеримент, бесіда з дітьми, спостереження, аналіз продуктів діяльності (малюнки, аплікація, конструювання).

Як і на констатувальному етапі, використано ситуацію вільного вибору виду діяльності (малювання, аплікація, конструювання) та її складності. У протоколах спостереження фіксувалися: обраний досліджуваними вид діяльності та мотив його вибору; кількість звернень по допомогу та їхня форма; прояви самостійної активності; ставлення до труднощів при виконанні завдання, його завершеність, якісно-кількісні характеристики кінцевого продукту; поведінкові та емоційні реакції, що супроводжували процес його виготовлення, здатність вносити корективи та вдосконалювати продукт, прагнення використати свій виріб у реальному житті як прояв гордості за своє досягнення; характер самооцінки. Крім того, фіксувалось прагнення досліджуваних поводитись упевнено в різних життєвих ситуаціях, докладання зусиль для саморегуляції власної поведінки, вміння виявляти наполегливість у подоланні перешкод під час виконання завдань.

Очікування допомоги та кількість звернень по неї засвідчували залежність старшого дошкільника від оточуючих. Різноманітні уточнювальні запитання об'єктивували наявність у досліджуваних потреби в допомозі дорослих. Бажання вдосконалювати або переробляти продукт своєї діяльності слугувало показником готовності долати перешкоди.

На контрольному етапі експерименту, діти демонстрували кращу обізнаність стосовно запропонованих видів діяльності. Їхній вибір став більш

продуманим. Мотивація досягнення успіху виявилась обґрунтованішою. Способи виконання діяльності характеризувалися різноманітністю. Самооцінка стала адекватнішою і набула позитивного значення; зростає довіра до власних сил та можливостей. Діти, як і раніше, потребували визнання, підтримки, але тепер їхня увага більше була зосереджена на процесі виготовлення продукту.

Використаний нами допоміжний метод малювання, дозволяв уточнити уявлення старших дошкільників про впевненість у собі, зобразити за допомогою художнього образу те, що пов'язано зі вказаною якістю. Малювання вигаданого казкового героя надало дітям можливість створити власний зразок упевненої поведінки. Такий прийом, сприяв самопізнанню досліджуваних у зв'язку з характеристикою особистісних якостей героїв. Аналіз малюнків, зроблених у ході контрольного зрізу, показав, що зазначена якість пов'язується з переживаннями наслідків здійснення вчинку, бажанням поводитись упевнено та досягти успіхів у майбутньому дорослому житті.

Усвідомленню дітьми власних можливостей, формуванню вмінь упевнено поводитись, відстоювати власну точку зору сприяли використані в перебігу експерименту різноманітні ігри, вправи, розв'язання проблемних ситуацій. Так, ефективним у роботі з дітьми усіх вікових груп та рівнів сформованості впевненості в собі виявилось використання театралізованих ігор. Такими засобами діти вчилися порівнювати героїв різних казок, висловлювали своє ставлення до персонажів літературних творів, планували власні дії, залучалися до добору рухів відповідно до характеру персонажа, узгоджували власні дії з діями інших дітей, робили самостійні оцінні судження. Можливість уявити себе на місці героя казки сприяла формуванню у досліджуваних позитивного ставлення до себе, довіри до власних можливостей та оточуючого світу, умінню передбачати дії та їхні наслідки. Поступове ускладнення завдань (від вигадування нескладних сюжетів до особистої участі у виставі) дозволяло дітям об'єктивно оцінювати власні досягнення та дії інших.

Контрольний експеримент показав дієвість залучення досліджуваних з різними проявами поведінки до участі в ігрових групових етюдах, театралізованих іграх. Так, у дітей із завищеною самооцінкою формувалось адекватне самосприйняття, вони набували досвіду конструктивно вирішувати незвичні життєві ситуації, враховувати інтереси інших, бути терплячішими до інших; вчилися не тільки управляти, а й підкорятися в разі необхідності, стримувати свої негативні прояви поведінки.

Невпевнені діти позбувалися страху помилитися. Поступово сором'язливі відчували себе впевненіше, виявляли бажання брати участь у вигаданих ними виставах. Суттєві зміни відбулися у виборі ролей: від виконання ролі глядачів – до виступу перед іншими у якості “акторів”.

Кожний показ завершувався аналізом та оцінкою педагога результатів діяльності дітей. Через поставлені дітям питання (Що відчував, коли виконував роль? Як подолати ніяковість перед глядачами? Як допомогти самому собі?) акцентувалась увага на формуванні адекватного ставлення до власного успіху чи невдачі, накопиченні життєвого досвіду.

Позитивне значення для виправлення небажаної поведінки мала участь дітей в іграх, якими керували діти з об'єктивною високою самооцінкою, що підвищувало або підтримувало самооцінку досліджуваних усіх рівнів сформованості впевненості в собі: замкнені ставали впевненішими, лідери та конфліктні вчилися підкорятися, правильно оцінювати свої позитивні та негативні якості.

Створення експериментальних ситуацій залучення до спільної гри дітей з різними проявами впевненості в собі виявило позитивні зміни в поведінці. Так, у невпевнених дітей, які брали участь у грі разом із впевненими, зростала активність, прагнення до взаємодії, поступово зникали зовнішні прояви невпевненості у встановленні контактів з однолітками, виникало відчуття позитивного емоційного настрою, підвищення самовартісності.

Ефективними виявилися спеціально створені ситуації, у яких невпевненим у собі дітям необхідно було подолати небажання діяти,

сором'язливість, нерішучість у прийнятті рішення. Поставлені перед альтернативою вибору продовжувати спільну діяльність з іншими або припиняти її вони набували досвіду співпраці та спілкування. Позитивні переживання успіху та схвалення окрилювали їх, зміцнювали віру у власні сили. Спостереження за поведінкою респондентів показали необхідність багаторазового повторення успішних дій, закріплення позитивних емоційних переживань, що сприяло прагненню дітей проявляти активність, сміливість, зміцнювати впевненість у собі.

Завдяки використанню у процесі виховної роботи проблемних ситуацій накопичувався позитивний досвід впевненої поведінки досліджуваних. Знайомі дітям проблемні ситуації розв'язувались залежно від обраного образу та характеру героя. Судження та їхнє власне бачення проблемної ситуації програвалися в реальній та уявній дії.

Під час участі в моделюванні казок діти мали можливість пізнавати себе через образи інших, уточнювали загальноприйняте тлумачення значення тих інтегративних якостей, які розкривали поняття впевненості в собі; знаходили позитивний образ-Я іншого як протилежність негативному; визначали характер уявлень про себе, орієнтуючись на позитивні та негативні образи казкових героїв. Діти усвідомлювали: немає поганих героїв казок та людей; є вчинки, які нам не подобаються.

Аналіз кількісних даних говорити про позитивну динаміку переміщення дітей з небажаними проявами поведінки до груп з більш позитивними. Так, у групах дітей з високим рівнем сформованості досліджуваної якості відбулося збільшення кількості досліджуваних, в інших групах – їх зменшення. Число впевнених у собі дітей зросло до 70% за рахунок переміщення до цієї групи дітей з груп з низьким і середнім рівнями. Значних змін зазнала група дітей з низьким рівнем впевненої поведінки. 62% невпевнених у собі дітей, виявлених на констатувальному етапі утворили майже новий склад груп з середнім (21%) і низьким (9%) рівнями рівня сформованості якості.

Про ефективність розробленої системи роботи з виховання впевненості в

собі свідчать відсутність таких досліджуваних, для яких формувальні впливи виявилися неефективними. Так, у 9% дітей, які залишились у групі низького рівня сформованості якості, покращились показники визначених нами критеріїв. Половина з невпевнених у собі старших дошкільників змінили своє ставлення до успіху: від втрати намагань досягти його – до появи бажання за підтримки дорослих виконувати нескладні завдання. Несформована самооцінка та повна залежність від оцінки дорослих змінилась на більш-менш визначену. Проте, половина досліджуваних не змінила рівня домагань, самооцінку, незважаючи на поліпшення взаємодії зі значимим дорослим. Тож впевненість у собі є наслідком не лише зовнішніх детермінант, а й індивідуальним розвитком дитини, характером її активності. Узагальнені результати виховання у старших дошкільників впевненості у собі з їх порівнянням на констатувальному й контрольному етапах представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Порівняння результатів виховання у старших дошкільників впевненості у собі на констатувальному й контрольному етапах педагогічного експерименту

Етапи дослідження	Констатувальний	Контрольний
Рівні впевненості у собі у старших дошкільників	Кількість старших дошкільників (у %)	
ВИСОКИЙ РІВЕНЬ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ	38	70
СЕРЕДНІЙ РІВЕНЬ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ	30	21
НИЗЬКИЙ РІВЕНЬ ВПЕВНЕНОСТІ У СОБІ	32	9

Успішність реалізації розробленої нами системи роботи з виховання впевненості в собі у досліджуваних забезпечувалась розвитком позитивного особистісного “Я” дорослих та ціннісного ставлення до дітей. Активна участь

дорослих у запропонованих у ході формувального експерименту заходах (збори, семінари, бесіди, тренінги) допомогла виявити картину самосприйняття ними особистісного “Я”, сприяла появі бажання розвивати позитивне самоприйняття. Аналіз контрольної самопрезентації та висловлювань дорослих про себе та дітей показав наявність позитивних змін: збільшилась кількість позитивних суджень, які стосувались різних аспектів особистості та проблем виховання дітей. Прикладом таких змін стали висловлювання дорослих: Тепер більше довіряю собі та власній дитині, я почала спокійніше ставитися до успіхів у навчанні мого сина, оскільки побачила в ньому багато позитивних рис. Ставлення педагогів та батьків до дітей стали довірливішими, послабились (відповідно на 13 і 15%) авторитарні прояви у їхній поведінці, підсилюється опір на позитивне в дитині, сприйняття її як особистості з власним життєвим досвідом, установками, цінностями (див. табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Співвідношення типів ставлень дорослих з типами впевненості в собі у дітей на різних етапах дослідження

Етапи дослідження	Констатувальний		Контрольний	
	Кількість дорослих(у %)			
Типи взаємодії дорослих і дітей	батьків	педагогів	батьків	педагогів
Демократичний	49	55	80	86
Авторитарний	26	25	13	10
Індиферентний	4	4	2	1
Ліберальний	21	6	5	3

Змін зазнали виховні пріоритети педагогів і батьків щодо підвищення їхньої обізнаності стосовно зазначеної якості, оснащення конкретними методами та прийомами її формування (висловлювання позитивної, обґрунтованої оцінки дій дитини, об’єктивне схвалення, підтримка).

Загалом відбулася переорієнтація педагогів і батьків на гармонізацію їхньої взаємодії, позитивне самосприйняття та прийняття дитини. Варто зазначити, що результативнішою виявилася робота з педагогами, що пояснюється їхньою професійною компетентністю в організації процесів самопізнання дитиною власного образу-Я, більшою поінформованістю щодо сутності впевненості в собі та методів її виховання.

Таким чином, результати контрольного етапу експерименту засвідчують ефективність розробленої та апробованої програми «Я пізнаю і вдосконалюю себе», особливостями якої було залучення досліджуваних до процесу самопізнання, починаючи з дошкільного закладу. Розроблена система роботи з виховання загалом зумовила позитивну динаміку в розвитку у дітей старшого дошкільного упевненості в собі та адекватних уявлень про власні можливості.

Реалізована педагогічна методика та вжиті заходи призводять до суттєвих змін параметрів процесу. Вони не можуть бути пояснені тільки випадковістю. Проведений статистичний аналіз, результати теоретичного та експериментального дослідження переконливо свідчить про високу вірогідність висунутої в дослідженні гіпотези щодо ефективності розробленої та експериментально перевіреної системи роботи, спрямованої на виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ

1. Теоретичний аналіз літератури дозволив обґрунтувати педагогічні умови оптимізації процесу виховання впевненості в собі у дітей 5-7-ми років:

- сформованість у дитини системи знань про впевненість у собі;
- створення дорослими та емоційне підкріплення ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки;
- включення дитини у різноманітні ігри, що сприяють соціально мотивованій впевненості в собі.

2. На формувальному етапі дослідження була розроблена система виховання впевненості в собі у дітей 5-7-ми років, яка базувалася на розумінні того, що ця якість є базовою характеристикою особистості. Виховання зазначеної якості передбачало розширення та збагачення образу-Я позитивними враженнями, формування адекватної самооцінки, загального позитивного ставлення до власної поведінки та її результатів. Найбільш сприятливою для її виховання вважалась ігрова діяльність, яка в гармонійному поєднанні з внутрішньою активністю дитини забезпечувала позитивний емоційний досвід.

3. Розроблена система роботи мала особистісно орієнтовану стратегію та включала відповідну мету: виховання впевнених в собі дітей старшого дошкільного віку. Її завдання спрямовувались на розвиток когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів зазначеної якості. Розроблена система роботи з виховання впевненості в собі у дошкільників мала різнопланову та диференційовану природу.

4. Розв'язання завдань формувального етапу експерименту досягалося завдяки реалізації програми «Я пізнаю і вдасконалюю себе», метою якої було послідовне виховання впевненості в собі дітей старшого дошкільного віку. Особливість програми - активне залучення досліджуваних у процес самопізнання. Зміст програми гнучко інтегрувався з різними видами ігор та самостійною творчою діяльністю дітей. Програма включала три блоки: «Що

я думаю про себе», «Як я ставлюсь до себе», «Моя поведінка». Найефективнішими методами самопізнання виявились самоспостереження, рефлексія, самооцінка. Способами самостворення слугували вправи, різноманітні види ігор: рухливі, сюжетно-рольові, дидактичні, рольові, театралізовані; самосхвалення, самопідтримка, позитивні установки.

5. Ефективність розробленої системи педагогічних впливів простежувалася в позитивних тенденціях розвитку образу-Я. Відбулося збільшення кількості досліджуваних, віднесених до груп з високим (на 32%) та середнім (на 8%) проявами поведінки, а також зменшення кількості дітей з низьким (на 23%) рівнем.

7. Змін зазнали виховні пріоритети педагогів та батьків щодо підвищення їхньої обізнаності стосовно досліджуваної якості, оволодіння конкретними методами впливу на вироблення ціннісного самостворення дітей. Загалом відбулася переорієнтація педагогів та батьків на позитивне самосприйняття та сприйняття дитини. Результативнішою виявилася робота з педагогами, що пояснюється їхньою професійною компетентністю в організації процесів самопізнання дитиною власного образу-Я, більшою поінформованістю у питаннях виховання дітей окресленої вікової групи та означеної ціннісної характеристики, професійною готовністю до сприйняття теоретичного і практичного матеріалу.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило правильність висунутої гіпотези і дало змогу зробити такі висновки:

1. Вивчено стан розроблення проблеми у педагогічній теорії й практиці. З'ясовано відсутність єдиної думки щодо природи та механізмів формування впевненості в собі як особистісного феномену; чіткої диференціації вікової специфіки; чинників формування впевненої поведінки дітей старшого дошкільного віку; педагогічних умов виховання цієї якості особистості.

Нами, на основі визначень інших науковців, окреслені підходи до визначення *сутність поняття* впевненість у собі у старших дошкільників. Її розуміють як якість особистості, яка проявляється у здатності дитини усвідомлювати власну спроможність розв'язувати доступні для певного віку завдання; адекватно оцінювати свої можливості; довіряти власному досвіду, розраховувати на нього у складних ситуаціях; бути переконаною у досягненні успіху. Одиницею вимірювання впевненості в собі як базової якості особистості є впевнена поведінка.

2. Визначено *структурні компоненти* досліджуваної якості: когнітивний (система знань дітей про впевненість у собі та впевнену поведінку), емоційний (емоційні реакції на оцінні судження, ставлення до себе, успіху, поразки), поведінковий (вміння поводитися впевнено в ускладнених ситуаціях).

Критеріями вимірювання впевненості в собі старших дошкільників виступали: здатність розраховувати на власні сили, оптимістичне ставлення до труднощів, адекватна самооцінка. Характеристику критеріїв забезпечували відповідні показники, які різнилися мірою усвідомленого ставлення до себе, характером ставлення до труднощів, вмінням об'єктивно оцінювати свої досягнення, здатністю покладатися на власний досвід.

На констатувальному етапі експерименту застосовувались такі методи наукового дослідження, як бесіда, педагогічне спостереження, моделювання

експериментальних ситуацій, анкетування. Визначено три рівні сформованості впевненої поведінки старших дошкільників: *високий, середній, низький*. Встановлено, що до високого рівня сформованості впевненої поведінки віднесено лише 38% досліджуваних. Інші діти означеної вікової групи не виявляють зразки впевненої поведінки при зіткненні з труднощами. Це актуалізує необхідність посилення уваги дорослих до виховання в старших дошкільників упевненості в собі як базової якості особистості.

3. Встановлено статево-вікові особливості досліджуваної якості у дітей 5-7-ми років: упевненість у собі є швидше наслідком індивідуальних особливостей розвитку дитини, ніж її віку. Визначає діапазон можливостей та інтенсивність проявів впевненої поведінки. Водночас з'ясовано, що з віком вона стає свідомішою, набуває довільності та забарвлюється тривожністю.

4. Виявлено і обґрунтовано *педагогічні умови оптимізації процесу виховання у старших дошкільників упевненості в собі*: сформованість у дитини системи знань про впевненість у собі; створення дорослими та емоційне підкріплення ситуацій, які забезпечують позитивне ставлення дитини до впевненої поведінки; включення дитини у різноманітні ігри, що сприяють соціально мотивованій упевненості в собі.

У процесі впровадження обґрунтованих педагогічних умов використовувався широкий арсенал методів і прийомів, які сприяли розвитку і поглибленню знань дітей про власні можливості; стимулювали в них суб'єктну позицію у виховному процесі й участь у проектуванні власної поведінки: бесіди, різноманітні види ігор: рухливі, сюжетно-рольові, дидактичні, рольові, театралізовані; вправи, створення ситуацій успіху, розв'язання проблемних ситуацій, слухання та читання літературних творів, аналіз учинків і поведінки казкових героїв, інсценівки, включення досліджуваних у різні види продуктивної діяльності.

5. Розроблено й перевірено систему роботи з виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного віку. Вона спрямовувалася на зміцнення

досліджуваної якості та поєднувала родинне і дошкільне виховання. Усі завдання формульованого етапу експерименту вирішувались у ході освоєння змісту програми *«Я пізнаю і вдосконалюю себе»*, особливостями якої було залучення досліджуваних до процесу самопізнання та самовдосконалення. Програмою формульованого етапу експерименту передбачалася робота як з усією групою старших дошкільників, так і з кожною з трьох виділених на констатувальному етапі груп досліджуваних з урахуванням їх статево-вікових особливостей.

Проведений статистичний аналіз засвідчує високу вірогідність висунутої в дослідженні гіпотези щодо ефективності розробленої та експериментально перевіреної системи роботи з виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного: кількість упевнених у собі досліджуваних зросла на 32%.

Змін зазнали виховні пріоритети педагогів та батьків щодо підвищення їхньої обізнаності стосовно досліджуваної якості, оволодіння конкретними методами впливу на вироблення ціннісного самостварення дітей. Загалом відбулася переорієнтація педагогів та батьків на позитивне самосприйняття та сприйняття дитини. Результативнішою виявилася робота з педагогами, що пояснюється їхньою професійною компетентністю в організації процесів самопізнання дитиною власного образу-Я, більшою поінформованістю у питаннях виховання дітей окресленої вікової групи та означеної ціннісної характеристики, професійною готовністю до сприйняття теоретичного і практичного матеріалу.

З точки зору прогнозування розроблений комплекс методів може гарантувати відтермінований позитивний результат, оскільки у досліджуваних, які характеризувались небажаними проявами поведінки, залишається ймовірність переміщення до груп з позитивними проявами поведінки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів вказаної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання педагогічної діагностики рівнів сформованості впевненості в інших вікових та соціальних групах.

Перспективи дослідження вказаної проблеми можуть бути пов'язані з аналізом впевненості в собі у життєзначущих сферах; встановленням і дослідженням зв'язку зазначеної якості з особистісними утвореннями, зокрема: довірою до себе та світу, стосунками у родині, відносинах відносинах «вихователь-дитина».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н. Н. Становление образа себя у детей первых двух лет жизни // Развитие психики ребенка в общении со взрослыми и сверстниками. М. : Педагогика. 1990. С. 52–59.
2. Аверин В. А. Развитие личности ребенка от трех до пяти; сост. В. Н. Ильина. Екатеринбург : У-Фактория, 2005. С. 52–216.
3. Альберти Р. Самоутверждающее поведение : распрямись, выскажись, возрази! СПб. : Акад. проект, 1998. 190 с.
4. Амадьєва О. П. Використання театралізованих ігор у корекційній роботі з дітьми старшого дошкільного віку // Ціннісні пріоритети у ХХІ ст. : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Луганськ : Альма-матер, 2003. С. 93-96.
5. Архипова Е. А. Влияние воспитателя и сверстников на самооценку детей старшего дошкольного возраста (в изобразительной деятельности) : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : спец. 19.00.07 “Педагогическая и возрастная психология”. Минск, 1983. 17с.
6. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн 2 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади : наук. Вид. К. : Либідь, 2003. 344 с.
7. Бишоп С. Тренинг асертивности : тренер как ролевая модель. Коррекция поведения, повышение самооценки и качества общения. Закрепление эффектив. способов взаимодействия; [пер. с англ. А. Маслов] СПб. : Питер, 2001. 210 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників : мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Видання друге, доповнене. Навчальний посібник. К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
9. Борисова З. Проблема гри в педагогічній теорії : до 100-річчя від дня народження Рози Жуковської // Дошкільне виховання. № 12. 2005. С. 6-7.

10. Бреслав Г. М. Эмоциональные особенности формирования личности в детстве : норма и отклонение. М. : Педагогика, 1990. 144 с.
11. Бурова А. Організація ігрової діяльності дітей : роль вихователя-методиста // Дошкільне виховання. 2011. № 8. С. 17-19.
12. Водолага Н. В. Театральна абетка. Донецьк : Лебідь, 2000. 108 с.
13. Выготский Л. С. Вопросы детской психологии. Спб.: Союз, 1997. 220 с.
14. Высоцкий В. Б. Личностные и процессуальные условия формирования уверенности в правильности решения задачи : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. М., 2001. 188 с.
15. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей. Методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць. К. : Видавничий Дім «Слово», 2012. 256 с., 80 с.
16. Гарбузов В. И. Практическая психотерапия, или Как вернуть ребенку и подростку уверенность в себе, истинное достоинство и здоровье. СПб.: АО “Сфера”, 1994. 160 с.
17. Григоренко Г. И. К проблеме руководства сюжетно-ролевой игрой дошкольника // Дошкільна освіта. 2003. № 1. С. 21-26.
18. Давыдов В. В. Генезис и развитие личности в детском возрасте // Вопросы психологии. – 1992. – № 1. – С. 22–37.
19. Дилео Д. Детский рисунок : диагностика и интерпретация; [Пер. с англ. Е. Фатюшиной]. М. : Апрель Пресс: Эксмо-Пресс, 2001. 262, [1]. (Психол. практикум : тесты).
20. Долинна О. Формування у дитини морально-вольових якостей // Дошк. виховання. 1989. № 4. С. 6–7.
21. Життєва компетентність особистості : наук.-метод. посіб. / Л. В.Сохань та ін.; Науково-методичний центр середньої освіти. К. : Богдана, 2003. 520 с.
22. Запорожец А. В. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста : психологические исследования; под ред. А. В. Запорожца, Я. З. Неверович. –М.: Педагогика, 1986. 176 с.;
23. Зимбардо Ф. Застенчивость : пер. с англ. М. : Педагогика, 1991. 208 с.

24. Зиновьева И. Л. Влияние уверенности на организацию мыслительной деятельности : дисс. ... канд. психол. наук. М., 1989. 154 с.
25. Карабаєва І. І. Творчий компонент ігрової діяльності дітей як чинник їх особистісного розвитку // Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 вересня, 2010 р. / Бердянський державний педагогічний університет; укладач І. Г. Улюкаєва. Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. С. 27-30.
26. Карасьова К. В. Світ дитячої гри. К. : Шк. світ, 2010. 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
27. Качеровська Т. В. Ігрове проектування : квінтесенція дискурсивного підходу в навчальному процесі // Освіта Донбасу. 2008. № 4 (129). С. 31-35.
28. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника : (системний підхід). К. : Стилос, 2000. 336 с.
29. Кононко О. Л. Психолого-педагогічні умови становлення позиції “Я – у світі” на ранніх етапах онтогенезу // Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та учнівської молоді К. : Пед. думка. 1999. Кн.1. С.23–31.
30. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вузів. К. : Освіта, 1998. 255 с.
31. Котырло В. К. Развитие волевого поведения у дошкольников. К. : Рад. школа, 1971. 199 с.
32. Кудикіна Н. В. Історико-культурні джерела ігор-драматизацій і театралізованих ігор : Теоретико-методичні проблеми навчання і виховання // Педагогічні науки : зб. наук. праць. К. : Фенікс, 2000. С. 60-69.
33. Левитов Н. Д. О психических состояниях человека. М.: Просвещение, 1964. 360 с.
34. Леонтьев А. Н. Психологические основы развития ребенка и обучения [Текст]; [под ред. Д. А. Леонтьева, А. А. Леонтьева]. М. : Смысл, 2009. 423 с. (Серия «Живая классика»).

35. Лисина М. И. Психология самопознания у дошкольников. Кишинев : Штиинца, 1983. 110 с.
36. Мельничук І. В. Генеза емоційних особливостей у дітей різного віку та статі : дис....канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2003. 222 с.
37. Менджерицкая Д. В. Воспитателю о детской игре: пособие для воспитателя дет. сада; [под ред. Т. А. Марковой]. М. : Просвещение, 1982. 128 с.
38. Меренков А. В. Социальные чувства : искусство жить в обществе // Развитие личности ребенка от трех до пяти / сост. В. Н.Ильина. Екатеринбург : У-Фактория, 2005.С. 162–206.
39. Мухина В. С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учеб. для студ. вузов. 5-е изд., стереотип. М. : Академия, 2000. 456 с.
40. Новоселова С. Л. Классификация детских игр // Источник [Текст]. 1999. № 2. С. 69-74.
41. Обухова Л. Ф. Детская психология : теории, факты, проблемы. М. : Тривола, 1995. 357 с.
42. Папир О. О. Особенности общения и взаимодействия детей-лидеров со сверстниками в сюжетно-ролевых играх (старший дошкольный возраст) : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. М., 1993. 174 с.
43. Пихтіна Н.П. Теорія і методика ігрової діяльності дітей: Навч. посібн. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2016. 267с.
44. Прима Е. В. Развитие социальной уверенности у дошкольников : пособие для педагогов дошкольных учреждений. М. : ВЛАДОС, 2002. 224 с.
45. Психология и педагогика игры дошкольника (Материалы симпозиума) / Под ред. А. В. Запорожца, А. П. Усовой. М. : Просвещение, 1966. 352 с.
46. Психологічний словник / [за ред. І. В. Войтка]. К. : Вища шк., 1982. 356 с.
47. Прихожан А. М. Психология неудачника : тренинг уверенности в себе. М. : Сфера, 2001. 128 с.

48. Ромек В. Г. Тренинг уверенности в себе в межличностных отношениях. СПб. : Речь, 2003. 176 с.
49. Ромек В. Г. Уверенность в себе как социально-психологическая характеристика личности: дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.05. Ростов-на-Дону: Изд-во РГУ, 1997. 17 с.
50. Рудик П. А. Психология. М. : Физкультура и спорт, 1964. 462 с.
51. Сенько Т.В. Статусная психотерапия как метод коррекции положения в группе детского сада // Вопросы психологии. 1989. № 1. С. 76–82.
52. Серебрякова Е. А. Уверенность в себе и условия ее формирования у школьников : дисс. ... канд. пед. наук. М., 1955. 129 с.
53. Скрипкина Т. П. Психология доверия: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. М.: Издательский центр “Академия”, 2000. 264 с.
54. Смолева Т. О. Педагогические условия преодоления неуверенности у старших дошкольников : автореф. дисс. на соиск. учен. степени канд. пед. наук : 13.00.01. М., 1989. 16 с.
55. Смолева Т. О. Феномен неуверенности ребенка и акцентуации матери ; Иркутск. гос. пед. ун-т. М. : Издатель Штыкова М. А., 2001. 89 с.
56. Столин В. В. Познание себя и отношение к себе в структуре самосознания личности : автореф. дисс. на соиск. учен. степени д-ра психол. наук : 19.00.01. М., 1985. 37 с.
57. Тищенко С. П. Емоційно-ціннісне ставлення до себе як структурний компонент образу Я // Психологія : респ. наук.-метод. зб. К. : Рад. школа, 1983. Вип. 22. С. 3–19.
58. Тищенко С. П. Развитие внутреннего мира ребенка // Воспитание детей дошкольного возраста / под ред. Л. Н.Проколиенко. К. : Рад. школа, 1991. С. 40–83.
59. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку : дис. ... канд. пед наук : 13.00.07. Рівне, 1999. 209 с.

60. Чеснокова И. И. Сензитивные периоды в развитии самосознания // Тезисы докладов к VII съезду Общества психологов СССР “Активизация личности в системе общественных отношений”. М., 1989. С. 106–107.

61. Эльконин Д. Б. Особенности психического развития детей 6-7 летнего возраста; под. ред. Д. Б. Эльконина, А. Л. Венгера. М. : Педагогика, 1988. 135 с.

62. Эльконин Д. Б. Психология игры. М. : Педагогика, 1978. 304 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для батьків

(якщо пропонуються варіанти відповідей, обрану Вами підкресліть)

1. Кого ми називаємо впевненим в собі?
2. Ви вважаєте, що впевненість – це риса а) необхідна; б) мало суттєва.
3. Чи вважаєте свою дитину впевненою? Чому так думаєте?
4. Що виходить у Вашої дитини добре, а що не виходить?
5. Які ролі (головні або другорядні) зазвичай виконує Ваша дитина під час гри?
6. Як Ви реагуєте на те, що у дитини щось не виходить:
 - а) роздратовуєтесь, б) підказуєте, в) дорікаєте, г) доводите, д) емоційно підтримуєте, е) не втручаєтесь?
7. Чи вважаєте дитину здібною? У чому?
8. Як ставиться Ваша дитина до схвалення:
 - а) шалено радіє, б) приховує радість, в) байдужа, г) соромиться, д) Ваш варіант.
9. Як сприймає Ваша дитина зауваження: а) нервується, б) робить назло,
 - в) не реагує, г) плаче, д) намагається виправитись, е) Ваш варіант.
10. Ви схвалюєте дитину за те, що вона: а) точно виконує вимоги, розпорядження,
 - б) виявляє акуратність, в) виявляє ініціативу, творчість, г) поводить тихо, нікому не заважає, д) Ваш варіант.
11. Чим, на вашу думку, дитина подобається собі? А чим собі не подобається?
12. Чим Ваша дитина подобається оточуючим? А чим може не подобатись?

Анкета для широкого кола педагогів

1. Що означає “впевненість у собі”?
2. Яку людину можна назвати впевненою в собі?
3. Яке місце займає впевненість у собі серед пріоритетних рис особистості?
4. Які прийоми та методи використовуються Вами у вихованні впевненості в собі у дітей?
5. Назвати труднощі у вихованні впевненості в собі у дітей.

Анкета для педагогів досліджуваних дітей

Вказати прізвище та ім'я дитини.

1. Чи вважаєте дитину впевненою? Чому так вважаєте ?
2. Що виходить у дитини добре, а що не виходить?
3. Як реагує дитина на Ваше схвалення?
4. Як дитина ставиться до Вашого зауваження?
5. Чи вважаєте дитину здібною? У чому це виявляється?

6. Де дитина почувається впевненіше: а) на уроці (занятті), б) у позанавчальний час (у грі)?

7. Як поводитьься дитина, коли в неї щось не виходить?

8. Чим дитина подобається одноліткам? А чим не подобається?

9. За що Ви схвалюєте дитину?

Діагностика впевненості дітей старшого дошкільного віку за критеріями: *здатність розраховувати на себе, оптимістичне ставлення до труднощів, адекватне оцінювання своїх можливостей*

Оцінка здатності розраховувати на себе

– правильність зроблених виборів та вчинків; здатність діяти автономно, незалежно, виявляти ініціативність та відповідальність у діях; вміння підтримати себе в екстремальній ситуації (не розгублюватись у незвичних умовах, пристосовуватись до нових умов); вміння відстояти свою думку, довести правоту, не погоджуватись з несправедливими судженнями інших (3 бали);

– ситуативний прояв довіри до власних можливостей залежно від ступеня значущості відповідного виду діяльності, наявного досвіду, успішних досягнень, ставлення до своїх суб'єктивних переживань (2 бали);

– нездатність за відсутності підтримки з боку оточуючих адаптуватися до нових умов, розраховувати на реальні власні сили, розгубленість в ускладнених, незнайомих ситуаціях, очікування постійного підтвердження правильності своїх дій та вчинків дорослими (1 бал);

– схильність пов'язувати успіх діяльності лише з об'єктивними причинами, залежна поведінка, постійний сумнів у власних силах та можливостях (0 бал).

Оцінка оптимістичного ставлення до труднощів:

– уміння виробляти оптимістичні прогностичні судження щодо майбутнього результату; зацікавлений пошук правильного рішення, мобілізація зусиль на виконання завдання та долавання перешкод, вияв завзяття й наполегливості; здатність до адекватного власним можливостям вибору складності завдання (3 бали);

– здатність до мобілізації зусиль на виконання завдання у разі отримання негативних емоцій через неуспіх або невдачу за підтримки та підбадьорення дорослого (2 бали);

– намагання уникнути труднощів заради ухилення від можливих негативних оцінних суджень дорослих через вибір нескладних завдань, перекладання відповідальності за результат дії на інших, прояв розгубленості, дезорганізованості, роздратованості (1 бал);

– втрата активних намагань досягти результату, зниження зацікавленості, відмова від подальшої роботи (0 балів).

Показники вивчення самооцінки:

- вміння досліджуваних об'єктивно оцінювати свої досягнення, виявляти незалежність від оцінки дорослого, здатність покладатися на власний досвід, висловлювати неупереджені, правдиві судження щодо процесу і результату діяльності (4 бали);
- обережність, поміркованість у самооцінці (3 бали);
- завищена самооцінка, невміння співвідносити бажання з можливостями, прагнення до уникнення неуспіху (2 бали);
- занижена самооцінка, чекання від дорослих зауважень, докорів, негативних суджень (1 бал);
- несформованість самооцінки, повна залежність від оцінки дорослого (0 балів).

Бесіда з дітьми на тему “Довіра до світу й до себе”

Довіра – це особливе ставлення до життя, засноване на вірі. Довіряти — вірити в людей, не боятися покладатися на них. Це означає спокійне сприйняття життя, знаючи, що навколишній світ має свої закони розвитку. Ти повинен вірити в добро, тому що ти не самотній. Поруч батьки, які тебе люблять, педагоги, друзі. Довіряючи собі, ми розраховуємо на свої внутрішні можливості — здатності до пізнання й саморозвитку, прагнення бути корисним.

Ти живеш у світі, де є певні правила. Ти їх засвоюєш поступово, а допомагають тобі в цьому батьки, для яких ти найдорожча людина у світі. Ти повинен їм довіряти. Вони не бажають тобі поганого. Іноді буває важко зберегти довіру, особливо, коли в житті йде смуга випробувань. Довіряти — це зовсім не означає сподіватись на те, що труднощі пройдуть повз тебе. Треба вірити, що ти їх здолаєш. В основі довіри лежить глибока впевненість у тому, що все здійснене наповнене смыслом. Цей смисл має суспільний характер, але й особистісну складову. Ти повинен довіряти цінностям загальнолюдським і приймати їх як власні, тому що ти – частина людства.

Без довіри людина постійно буде заклопотана чимось. Адже вона вірить тільки собі, а все тримати під контролем неможливо. Якщо людина не вміє довіряти, їй здається, що вона повинна усе робити сама. Вона постійно переживає — навіть через ті речі, на які ніяк не може вплинути. Довіра до людей дає тобі волю — волю присвятити себе тому, що повинен зробити саме ти й ніхто інший. Довіряючи, ти не витрачаєш часу й сили на перевірку та контроль інших, на з'ясування питань, які вирішує хтось інший або вони давно вирішуються за встановленими давно законами. Ти відчуваєшся часточкою світу, де ти зв'язаний з усіма. Людина повинна вірити й довіряти собі. Впевнений у собі — це спокійний, активний.

Довіра до себе — це одна з головних ознак дорослішання. Якщо б ми не довіряли собі, то подовгу переживали б через кожну помилку замість того, щоб всіма силами намагатися виправити її. Ми б просто не вірили, що цього цілком достатньо для зміни ситуації.

Довіра народжується з прагнення покладатися на людей і на себе. Якщо у твоїй душі живе впевненість у тім, що усе буде добре, це застава того, що й насправді все так й буде. Ти маєш позитивний, конструктивний настрій і, діючи в ньому, ти реалізуєш свої потенційні можливості. Довіра перемагає страх. Якщо в твоєму житті виникають труднощі або трапляється лихо, віра в краще допомагає тобі осмислити, що відбувається; зрозуміти, що ці труднощі тільки загартують тебе й навчать чомусь новому. Якщо ти ставишся до життя з довірою, то в твоїй душі немає занепокоєння. Ти знаєш: усе буде добре. Це дуже важливо: у будь-якій ситуації залишатися спокійним. Не придушуй у собі страх – нехай він прийде, а потім зникне, як тимчасова тривога. Коли страшно, звертайся до рідних, людей, які близькі тобі за духом. Вони

допоможуть тобі знайти віру в життя. Довіряти оточуючим означає покладатися на їхнє слово. Довіряючи, ми розраховуємо на людей, будуємо плани, переконуєшся, що вони не підведуть і виконають свої обіцянки без нагадувань, указівок та контролю. Люди, які постійно порушують обіцянки і не дотримують слова, не гідні нашої довіри. Розраховувати на них нерозумно, це нікому не буде корисним. Їм можна буде повірити, тільки якщо їхнє слово стане надійним.

Як розв'язати проблемні ситуації? Зроби вибір.

- У тебе виникли розбіжності з другом.
- Приятель тобі щось пообіцяв.
- Твоя подружка, яку ти прозвала за неухважність “Маша-роззява”, просить тебе дати їй на час твою улюблену книгу.
- У твоєму житті щось відбулося, тобою все дужче опановує страх.
- Ти допустився якогось промаху.
- Ти сумніваєшся в правоті свого товариша.
- Чомусь з тобою стали менше спілкуватися друзі.
- Від тебе приховали плани на вихідний.

Кроки до успіху. У тебе вийде, якщо...

- прислухаєшся до свого серця та повіриш власній інтуїції;
- довіра допомагає тобі переборювати страх;
- розумієш, що головне — це не тільки те, чого ти досяг, а й твоє старання;
- довіряєш іншим, якщо, звичайно, немає вагомих підстав для недовіри; не хвилюєшся даремно, не смикаєш інших і не намагаєшся сам все контролювати;
- розумієш та приймаєш пропозиції інших;
- можеш на будь-якому етапі роботи підключитися до інших і разом з ними досягати мети.

Ти поки далекий від мети, якщо...

- у своїх вчинках керуєшся страхом;
- заздалегідь турбуєшся про те, що може трапитися;
- невпевнений у собі через помилки;
- без кінця нагадуєш людині про її обіцянку та перевіряєш її;
- продовжуєш сліпо вірити тому, хто не виправдав твоєї довіри;
- не хочеш пробачити людині, яка прагне залагодити свою провину і заслуговує твоєї довіри;
- вважаєш, що ти краще за всіх орієнтуєшся в конкретній ситуації, не завжди обґрунтовано наполягаєш тільки на своєму.

Бесіда з дітьми “Бути впевненим у собі, але не самовпевненим”

Хто вірить у себе, той вірить іншим; хто довіряє собі, той довіряє й іншим. Але не будь надмірно довірливим. В усьому має бути почуття міри.

Лихо – бути невпевненим, але ще більше – бути самовпевненим. Невпевнений не наважується ні на що, а самовпевнений – на все.

Невпевнений усе пропускає, а самовпевнений в усе втручається, часто хапається за непосильне. Нерішучим може бути і розумний.

Правила:

- не сумуй – усе можна виправити;
- не бійся – хто боїться, той уже програв;
- працой, працьовитість – джерело успіхів;
- думай, перш ніж зробити вчинок, і думай, зробивши його;
- уникай злих людей;
- не обманюй;
- навчися дивитися на себе і свої вчинки мовби з боку;
- залишайся самим собою;
- слухай старших – уникнеш багатьох лих.

Бесіда на тему “Для чого потрібна впевненість у вчинках”

Бути впевненим — означає вміти в чомусь себе змінити, коли в цьому є необхідність. У житті багато чого відбувається незалежно від нас. Не завжди ми здатні керувати подіями. Часто причина багатьох невдач знаходиться не в навколишніх, а в нас. Це ознака того, що нам треба щось змінити у своєму житті, а, можливо, змінитися самому, стати трохи іншим. Впевнена людина, зіштовхнувшись з труднощами, не губиться, а всіма силами намагається перебороти їх, зрозуміти причини. А для цього людина повинна бути готовою до змін, не боятися їх, розуміти, що з’являться нові обставини і їх треба сприймати як належне. Впевненість та гнучкість важливі при спілкуванні з оточуючими людьми. Бути гнучким — означає визнавати чужу правоту. Це означає вміти приймати чужі думки й погляди. Впевнена людина здатна переглянути свою точку зору, узгодити її й знайти загальні підходи до розв’язання проблеми. Вона завжди веде пошук. Якщо щось не виходить, людина шукає інші способи рішення. Бути впевненим — означає прагнути змінити себе, позбутися поганих звичок та виробити нові. Якщо те, що ти робиш, шкодить оточуючим або тобі самому, ти маєш бути готовим подивитись правді в очі й визнати, що тобі варто щось змінити у своїй поведінці. Впевненість — це вміння виявити терпіння, коли доводиться когось або чогось довго чекати. Змінювати — зовсім не означає втрачати щось у самому собі, а лише означає ставати іншим, зберегти свою особистість. Впевнена людина відчуває настрій навколишніх і не дозволить діяти й поводитися так, начебто вона на незаселеному острові. Вона здатна змінюватися на краще.

За складних обставин впевнені люди пристосовуються до них і стають сильнішими. Вони постійно вчаться, ростуть, виявляють кмітливість, спритність. У спілкуванні з оточуючими така людина може перевести конфлікт у жарт, знайти оптимальні для всіх загальні підходи в рішенні спірних питань. Самовпевнена людина схожа на робота й не може змінитися, коли життя вимагає нового підходу. З такими людьми важко спілкуватися. Вони засмучуються й зляться, якщо не все виходить так, як вони задумали, або коли трапляється щось непередбачене; вони побоюються несподіванок.

Такі особи стають нецікавими для оточуючих, з ними буває страшно, тому що в новій ситуації вони діють без урахування обставин й можуть нашкодити собі й іншим.

Перший крок до впевненості в собі — це визнання необхідності змін. Можливо, у деяких ситуаціях варто поводитися інакше і задуматися про те, яких якостей тобі не вистачає. Коли справи не ладяться, можливо, це ознака того, що прийшов час змін у собі. Якщо тебе переслідують невдачі, це означає, що ти щось не враховуєш у своїх діях. Помилки й невдачі неминучі. Пройшовши через них, ти зрозумієш, які духовні якості тобі потрібно розвивати, щоб надалі запобігти біді. Якщо ти усвідомлюєш необхідність змін, хочеш щось змінити в собі, свідомо приймаєш рішення домогтися цього, починай діяти. Потроху змінюй щось у своїй поведінці, адже навіть невеликі результати призведуть до зрушень. Відмовся від старих звичок і намагайся розвивати в собі нові. Уважно спостерігай за собою, за ставленням до тебе навколишніх, звертай увагу на свої успіхи, розумій їхні наслідки та дії. Не намагайся керувати іншими людьми й не диктуй, як їм діяти. Командувати можна й потрібно тільки собою. От ти й виявив упевненість.

Як гідно поведеться в цій ситуації? Зроби вибір.

- Ти робиш одну й ту ж помилку.
- Ти вирішив відмовитися від однієї зі своїх звичок.
- Ви з друзями зібралися відпочити й розважитися, але в останню хвилину плани довелося змінити.
- Ти звик щось робити певним чином, але бачиш, що результат не дуже гарний.

• Тебе не залучають до заняття, якими займаються однолітки.

• Ти часто попадаєш у конфліктну ситуацію.

Кроки до успіху. У тебе вийде, якщо...

- визнаєш, що деякі звички тобі не пасують; хочеш змінитися;
- просиш дорослих допомогти тобі й підказати; шукаєш нові шляхи;
- не наполягаєш на тому, щоб завжди все було по-твоєму;
- отримуєш уроки від неприємностей;
- намагаєшся зрозуміти однолітків і мотиви їхніх вчинків.

Ти поки далекий від мети, якщо...

- думаєш, що мінятися тобі нема чого — з тобою і так усе гаразд;
- нізащо не хочеш позбавлятися своїх поганих звичок;
- коли трапляються неприємності, вважаєш, що це покарання тобі;
- завжди вчиняєш так, як тобі зручніше;
- любиш наполягати на своєму;
- хвилюєшся, коли трапляється щось непередбачене;
- не любиш несподіванок;
- вважаєш, що усі помиляються;
- боїшся нового й незнайомого;
- уникаєш рішення проблем.

Проблемні ситуації

Дай відповідь на запропоновані питання

1. Щоб добратися до місця призначення, треба обрати шлях. Який обереш ти: легкий шлях, але довгий; короткий, але через ліс.

Поясни свій вибір.

2. Як, на твою думку, краще виконувати чергування: кожному окремо або по 2-3 дитини? (Питання педагога: У чому переваги обраного тобою варіанта чергування?)

3. Краще бути капітаном в естафеті або просто членом команди? (Питання педагога: Чи завжди людина має бути першою? Чи можуть бути всі капітанами? Які риси притаманні капітанам? Що треба зробити, щоб стати капітаном?)

4. Ти граєш з дітьми в м'яча, а в тебе його забрали. Що ти робитимеш:

- мовчки відійдеш,
- будеш кричати,
- забереш м'яча,
- запропонуєш гратися разом.

5. Тобі у магазині неправильно дали здачу. Який варіант відповіді ти обереш:

- промовчиш і підеш;
- вчиниш крик;
- спокійно запропонуєш перерахувати гроші.

6. Ти неправильно розв'язав задачу:

- розплачешся;
- покинеш виконувати домашнє завдання;
- попросиш допомоги у старших;
- сам намагатимешся виправити.

7. Ти хочеш познайомитися з новачком. Як вчиниш:

- будеш чекати, поки той сам підійде;
- новачки вашій компанії не потрібні;
- першим запропонуєш дружбу.

8. У тебе нова іграшка, тобі її тільки-но вчора подарували, ти ще нею не награвся, а твій товариш просить її у тебе. Як ти вчиниш? Які почуття у тебе виникають?

9. Товариш просить допомоги у справі, але ти сам не вмієш цього роботи. Як ти відповіси, вдієш?

10. Товариш просить олівець, але ти сам ним зараз малюєш. Як ти відповіси?

11. Тебе запросили до участі у грі, але тобі не подобається запропонована роль. Як ти вчиниш?

12. Ти випадково почув, як група однолітків висловлювала справедливе, але неприємне зауваження на твою адресу. Твої дії:

- спробуєш пояснити дітям, чому ти так вчинив;
- переведеш розмову на жарт, але намагатимешся якнайшвидше

виправити недоліки;

- зробиш вигляд, що нічого не почув;
- скажеш, що діти нічим не кращі за тебе.

13. Коли на занятті вирішують ускладнене завдання:

- тобі цікаво разом з іншими обговорювати його рішення;
- ти спишеш рішення, аби тебе не сварили дорослі;
- хотів би здивувати всіх власним незвичним рішенням.

14. Мама записала тебе у гурток:

- ти радий, бо знайдеш там нових друзів;
- ти виконаєш все те, що просить мама, аби не сварила тебе;
- хочеш навчитися новому і зможеш показати це друзям;
- ти боїшся, що в тебе нічого не вийде.

15. У літньому дитячому таборі ти:

- любиш грати з іншими дітьми;
- знаєш багато цікавих ігор і пропонуєш їх іншим дітям;
- перевагу віддаєш самотності, бо можеш не виправдати довіри дітей у колективній грі, підвести команду.

16. У дитячому журналі побачив цікаву шараду. Що ти зробиш:

- покажеш її друзям, щоб разом розгадати;
- розв'яжеш сам і нікому не покажеш;
- розв'яжеш сам і будеш вихвалитися;
- не любиш такі завдання взагалі.

Казки-метафори

Маленькі чарівники

Десь серед безкраїх луків і полів загубилася незвичайна країна. Незвичайна вона була тому, що там жили тільки діти, а дорослих зовсім не було. Діти були особливі: дуже красиві, розумні, а ще трішечки чарівниками, тому що майже усе, що загадували, збувалося. І ви легко можете уявити собі цю дивну країну, цих красивих і розумних дітей і те, як вони жили і були щасливі. Але одного разу до цієї прекрасної країни прилетіла зла чаклунка. Діти відразу здогадалися, що вона зла, тому що в неї було зле обличчя. Брови насуплені, очі сердиті, говорила вона гучним і неприємним голосом. Зла чаклунка лаяла дітей, розкидала їхні іграшки, карала їх, примушувала робити те, що дітям зовсім не подобалося робити.

Діти злякалися і заплакали. Дехто утік і сховався. Усі відразу розгубилися і не знали, що їм робити. Налякані і заплакані, вони стали думати, як же їм позбавитися злої чаклунки. І коли чаклунка прилетіла черговий раз, щоб їх лаяти і карати, діти сказали собі: “Ми гарні діти, ми розумні і красиві, і не зробили нічого такого, за що нас можна було б покарати. Ніхто не може зробити наше життя таким поганим, навіть зла чаклунка”. А ви пам’ятаєте про те, що всі діти, були трішечки чарівниками. Якщо вони щось загадували, то майже усе виходило.

І як тільки вони це подумали, чаклунка відразу побачила по їхніх сміливих і рішучих обличчях, що вони її не бояться. І ви можете легко уявити собі цих сміливих дітей, що стояли перед злою чаклункою і рішуче дивилися їй в очі. Чаклунка звикла, що усі бояться її і плачуть. А коли вона побачила рішучість дітей, то сама спочатку розгубилася, а потім і злякалася, що її чаклунство пропало. Адже зло зберігає свою силу тільки тоді, коли його бояться. Чаклунці довелося утекти і сховатися в самому далекому кутку. Вона сиділа там, їй було дуже погано. Від образи з її очей потекли злі сльози. Разом зі сльозами з чаклунки почала виходити злість. Довго вона сиділа в кутку і плакала, багато сліз витекло з очей чаклунки, але разом зі сльозами пішла і її злість. І чаклунка перетворилася в звичайну добру жінку. Вона залишилася жити разом з дітьми і навчила їх цікавим і корисним речам. Діти разом з нею побудували прекрасний будинок для своїх іграшок. У них з’явилося багато нових друзів-тварин: кішечки, цуценята, хом’ячки, папужки.

Діти посадили прекрасний сад, у якому росли красиві квіти. І ви можете легко уявити собі цей прекрасний сад, цю чарівну країну, цих сміливих і розумних дітей і те, як щасливо вони жили з доброю чарівницею.

Маленька рибка

На дні чудесного синього моря жила маленька симпатична рибка. І ви легко можете уявити собі цю маленьку, веселу, гарну рибку. Цілими днями рибка грала зі своїми друзями та з повітряними пухирцями, плавала серед різнобарвних водоростей, ганялася за моторними морськими кониками. Батьки дуже любили свою маленьку рибку. Так проходив день за днем. Друзі

рибки за цей час потроху підростали, а рибка чомусь залишалась маленькою. Ні рибка, ні батьки не знали, у чому справа. А їй дуже хотілося хоч трохи підрости, стати дорослішою і сильнішою.

Одного разу, граючись, рибка запливла в густі водорості, заблукала і зустріла там страшного восьминога. Як тільки восьминіг побачив рибку, він одразу захотів її спіймати – така вона була красива і приваблива. Але рибка вміла швидко плавати. Вона легко сковзала серед заростей, а великий і незграбний восьминіг заплутався в них. Йому так і не вдалося наздогнати рибку. Коли рибка повернулася до батьків і розповіла, що з нею трапилося, то вони відповіли: “Яка ти в нас стала доросла, ти навіть справилася зі страшним восьминогом!” Коли рибка лягла спати, їй приємно було думати про те, що, незважаючи на те, що вона маленького розміру, але дійсно вже стала дорослою і швидкою. Тепер вона точно знала, що виросте і зможе впоратися сама з будь-якими неприємностями.

З цього моменту рибка насправді стала потроху підростати, і вже незабаром усі помітили, яка вона незвичайна і неповторна. Проїшов час, наша мила рибка виросла. Зараз на дні чудесного синього моря плаває велика красива рибка. І ви легко можете уявити собі це синє море, різнобарвні водорості, відчуті ніжний дотик хвиль, і красиву незвичайну рибку.

Пташенята

Серед густого непрохідного лісу росло величезне незвичайне дерево. Ви легко можете уявити собі це дерево, широкий стовбур, густі розкидисті гілки і соковите прохолодне листя. На цьому дереві жили пташки: мама, папа і діти-пташенята. Вони були просто чудові, дуже любили гомоніти і веселитися, перелітаючи з гілки на гілку, голосно цвірінчати і пустувати. За це їм часто діставалося. То старий розумний пугач, прокинувшись, лаяв їх за шум, то сусідка-галка карала за неслухняність. Загалом, життя маленьких пташенят здавалося їм непростим.

Іноді вони навіть думали: “Може, ми щось робимо не так, чому нас так часто карають, і ніхто нас не жаліє”. Спочатку чудових пташенят лаяли їхні батьки за те, що вони дуже повільно збиралися в дитячий садок, потім в улюбленому дитячому саду лаяли вихователі за те, що вони пустували. Пташенята так засмутилися, що полетіли на найвищу гілку старого дерева, де їх ніхто не знайде і не сваритиме. Сидіти там було дуже смутно і нудно. І навіть страшно, тому що сонця там зовсім не видно. Маленькі пташенята сиділи на гілці і тремтіли від страху, коли раптом у тиші вони почули шепіт. Справа в тім, що раніш, коли вони пустували і голосно цвірінчали, то не могли чути, як шепотить старе добре дерево. Тепер, коли вони сиділи зовсім тихо, пташенята почули ласкаві слова, що нашіптувало мудре листя. Воно сказало їм, що дуже раде їх бачити, що дуже любить маленьких пташенят і завжди готове з ними гратися. А ще дерево відкрило один великий секрет. Виявляється, кожна гілка цього дерева для чогось призначена. Є спокійні гілки, де можна поспати і відпочити, є веселі гілки, де можна шуміти і веселитися, є розумні гілки, що можуть навчити різних важливих корисних

речей, є гілки щастя, куди птахи прилітають, щоб подарувати один одному щось миле і гарне, є робочі гілки, куди усі прилітають, щоб працювати. Маленькі пташенята спочатку дуже здивувалися, а потім зрозуміли, що це дуже важливо і зручно для усіх. Вони полетіли на свої гілки, і тепер їм легко було здогадатися, де і що необхідно робити. Їхні батьки дуже здивувалися, коли помітили, які зміни відбулися з їхніми пташенятами. Тепер на кожній гілці пташенята з радістю робили, що потрібно, а якщо їм уже не хотілося, вони могли в потрібний момент перелетіти на іншу гілку.

Життя маленьких пташенят одразу змінилося. Усі навкруги хвалили їх, тому що вони тепер не відволікалися на сторонні справи. Вони могли краще за усіх веселитися, краще вчитися і завжди точно знали, що їм треба робити.

Корч

Уявіть собі яскраве полум'я багаття на березі ріки. Потріскують дрова, випромінюючи приємне тепло. Затишно і спокійно. Поруч з багаттям лежить в'язка дров. Кожне поліно рівненьке, пряме, гладеньке. Серед них затесалося одне, котре дуже відрізнялося від усіх, бо було кривим і вигнутим.

Інші поліна постійно над ним насміхались. “Яке ти страшне і некрасиве”, - постійно сичали вони. – Подивися на себе – ти ж справжній Корч. І як тобі не соромно серед нас знаходитися?”

Корчеві було образливо! Він думав: “За що мені така жахлива доля, чому я не такий, як усі?”. Скільки йому довелося пережити принижень і страждань! Зрештою, його викинули з в'язки дров, вважаючи, що він не згодиться для багаття. Це була остання крапля, що переповнила терпіння. Корч жив заради того, щоб згоріти в прекрасному полум'ї, віддавши своє тепло людям.

Це було єдине, що втішало і давало сили перенести приниження і знущання. Тепер він залишився самотньо лежати на пустельному березі, став нікому не потрібним, всіма забутим. На нього чекала найстрашніша доля – згнити, перетворившись на купку порошу. Останнє, про що подумав Корч, що йому повинно вистачити мужності, щоб раз і назавжди з цим покінчити. І він кинувся до ріки, сподіваючись, що вода і водорості зруйнують його швидше, ніж сонце і вітер.

Яким був його подив, коли він отямився і зрозумів, що не потонув. А навпроти, пливе, погойдуючи в теплих, ласкавих водах великої Ріки. Озирнувшись навколо, Корч побачив зовсім інший світ. Риби підпливали до нього, щоб привітатися і захоплено дивуватися його незвичайній формі. Високо в небі літали птахи, що часто сідали на Корча, щоб відпочити. Вони завжди дякували йому за притулок і говорили, як він їм необхідний. Це було зовсім інше життя, вільне від глузувань і заздрості. Життя, у якому не було межі прекрасному і доброму, сонцю і світлу, рухові і зміні. Одного разу Корча прибило до берега. Якись сильні й обережні руки підняли його, стали повертати у різні боки, розглядати. Корч побачив усміхнене обличчя людини, що, здавалося, була дуже задоволеною від зустрічі. Людина захоплювалася тим, який Корч красивий і незвичайний, що вона ніколи не зустрічала таких

чудових корчів.

Корча принесли в будинок, почистили і покрили лаком. Побачивши своє відображення у дзеркалі, він здивувався, якою незвичайною красою тепер він заблищав. Корча розмістили на спеціальній підставці, повісили табличку “Надзвичайний” і поставили на видне місце. Кожний, хто заходив у будинок, підходив до нього, обережно торкався і захоплювався тим, яким він був надзвичайним.

Корч часто думав про те, що життя його склалася дуже цікаво й дивно. І те, від чого він так страждав на початку свого шляху, зробило його щасливим зараз.

Ігри

Гра “День народження”. Діти по черзі виконують роль іменинника. Іменинник стає на стілець, інші по черзі підходять до нього, беруть за руки (важливий фізичний контакт), вітають з днем народження. Дорослий, який бере участь у грі, подає приклад вітання, слідує за тим, щоб іменинник не впав зі стільця.

Гра “Моє відображення у дзеркалі”: кожному учаснику групи пропонується по колу перед дзеркалом сказати, звернувшись до свого зображення, на ім’я: “Аню, я люблю тебе за те, що ти...”, – проголошуються якості, які є соціально значущими.

Гра “Добрий поштар”. Гравці “надсилають” один одному “листівки” з компліментами. Переможець той, кому адресовано більше листівок. Роль педагога – звертати увагу дітей не тільки на позитивні зовнішні риси, а й на добрі вчинки.

Гра “Ми у театрі”. Досліджувані за бажанням обирають ролі (артист, конферансьє, касир, адміністратор, буфетниця, глядач). Педагог пояснює рольові обов’язки (артист готує номер художньої самодіяльності; глядач – облаштовує глядацьку залу, розставляє стільці; конферансьє складає програму відповідно до номерів артистів; адміністратор слідує за порядком, робить оголошення про початок вистави; касир готує своє робоче місце, розкладає “квитки” та “гроші”; буфетниця – “солодощі”, що продаються в антракті). Хід гри: конферансьє починає концерт, оголошуючи кожного учасника. Після виступу юних артистів – оплески і квіти від “шанувальників”. (У ролі глядачів можуть виступати як діти, так і дорослі).

Гра “Чарівна паличка”

1 варіант. Дитина бере в руки “чарівну паличку” і перетворює гравців (дорослих або інших дітей) у ті або інші “образи”. Потім партнер по грі “перетворює” саму дитину. “Перетворення” можуть бути різними (для дошкільників їх підказує дорослий) – у квіти, букви, тварини, птахів, види спорту, улюблених героїв тощо. Дорослий стежить, щоб діти використовували позитивні образи. Якщо дитина незадоволена тим образом, у який її перетворили, то можна скасувати перетворення за допомогою “чарівної палички”.

2 варіант. Торкаючись до себе чарівною паличкою, дитина може перетворитись в улюблений образ. Обговорюється, чим він схожий та дитину, чим не схожий. По завершенні гри пропонується намалювати свій образ та описати, чим він особливий.

Гра “Якби я був чарівником”. Дитині пропонується уявити себе чарівником і вирішити, яку б власну якість вона хотіла б змінити, чому. Що для цього треба зробити і до чого призведуть такі зміни. Дорослими підтримується бажання дитини змінити себе на краще.

Гра „Чарівні черевички” корисна для сором’язливих дітей, яким не вистачає впевненості. Вона допоможе їм відчувати себе не менш чарівними, ніж інші діти. У цій грі істотну роль відіграє наявність подолання труднощів, яке приносить задоволення і підвищує активність дітей, упевненість у собі.

Матеріал: папір, кольорові олівці. Сісти зручно, закрити очі і пофантазувати: уяви, що тебе запросили на дитяче свято; ти стоїш у кімнаті, і думаєш, що тобі вдягнути; відкриваєш шафу, а там, у глибині, стоять золоті черевички; тобі хочеться їх узутти, ти взуваєш їх і уявляєш, як ідеш на свято, як ти подобаєшся дітям, які слова вони тобі кажуть. Що ти відчуваєш?

Аж ось тобі треба йти. Тебе просять залишитись, ще пограти. Ти всміхаєшся і домовляєшся про наступні зустрічі.

Питання після вправи:

1. Як ти почувався, коли на тобі були чарівні черевички?
2. Як інші показували, що ти їм сподобався?
3. Коли ти ще можеш використати золоті черевички?
4. Чи є люди, які говорять тобі, що ти хороший, що ти їм подобаєшся?
5. Чому важливо, щоб люди до тебе добре ставилися?

Гра „Відгадай, хто це?”

Мета: формування позитивної Я-концепції.

Ведучий виходить з кімнати. Учасники гри обирають дитину, про яку вони будуть говорити ведучому тільки хороше. Ведучий має відгадати, про кого йдеться.

Гра “Ліпимо пряничок”. Порада дорослим: не намагайтеся грати в неї, якщо в головній ролі виступає збудлива дитина, зупиняйте гру, якщо дитина просить про це. У грі бере участь кілька дітей, не менше 5 (звичайно, можливий сімейний варіант, коли беруть участь члени родини). Головний учасник – “пряничок” лягає на килимок обличчям догори. Інші розташовуються на колінках навколо. Ведучий (завжди дорослий) сідає біля голови дитини і керує грою, промовляючи: “Спочатку ми додаємо в борошно все саме смачне і необхідне. Це може бути олія, яйця, цукор, варення, мед, горіхи, шоколад, печиво і таке інше (можливі будь-які варіанти)”. Інші в цей час, роблячи легенькі рухи, масажують по всьому тілу “пряничок”, роблять вигляд, що додають і перемішують. Кожний учасник може додавати усе, що вважає смачним і необхідним. З “пряничком” постійно підтримується зворотний зв’язок – подобаються йому ті продукти, що у нього додають, і що він хотів би ще додати. Якщо йому щось не подобається, то ні в якому разі додавати не треба. Ведучий продовжує: “А тепер добре замішуємо тісто”. Характер рухів, що масажують, стає більш інтенсивним і нагадує рухи при

перемішуванні. Рухи супроводжуються одночасними висловленнями (наприклад, “як ми добре перемішали”, “яке гарне вийшло тісто”). Далі кожний з гравців ліпить свою частину тіла, промовляючи, як добре в них виходить, який чудовий виходить пряничок. Звичайно, наприкінці гри “пряничок” знаходиться в стані повного розслаблення і задоволення, що навіть не хоче рухатися. Обов’язково треба дати можливість дитині полежати стільки, скільки їй буде треба, а докладно розпитати, як вона зараз почувається. Чи подобається їй такий “пряничок” і т.і?

Рекомендується проводити цю гру з дітьми не молодше 6-7 років. Діти молодшого віку можуть бути ще занадто чутливі до фізичних дотиків. Хоча, звичайно, можна враховувати конкретний рівень розвитку дитини і його стан.

Казка “Що це за птах?”

Рекомендації: можна використовувати при розповіді фланелеграф.

Мета: мотивація досягнення успіху, усвідомлення дитиною необхідності докладання зусиль для досягнення мети, вміння оцінити власні переваги.

Жила гусочка. Вона була ще молодою, тільки-но почала відкривати для себе світ. Якось вона замислилась: “Чим я можу пишатися? Що вміють робити мої крильця, лапки?” Тут вона побачила пелікана з його великим дзьобом-мішком і подумала: “Ось таким дзьобом можна пишатися. Ним, мабуть, дуже зручно щипати траву”. Попросила гусочка пелікана помінятися дзьобами. Пелікан здивувався, але погодився. Згодом гусочка побачила ворону, її чорні крила, які добре літали, і запропонувала хоча б на декілька днів обмінятися крилами. Ворона здивувалась, але погодилась. Так само гусочка умовила чаплю помінятися ногами, на яких, на думку гусочки, можна було б швидко бігати. Ось іде гусочка дорогою, горда, величава. Назустріч їй гуси: “Добрідень, ти хто?” – “Я – гусочка”. – “Тоді підемо щипати з нами траву”. Щипають гуси траву, а нашій гусочці незручно – їй великий дзьоб пелікана заважає. Раптом з лісу вибігла лисиця. Усі гуси змахнули крилами й улетіли на ставок, запрацювали своїми лапками з перетинками й відпливли від берега, куди лисиця не змогла дістатися. А наша гусочка замахала крилами ворони, а вони не змогли підняти велике тіло гусочки. Хотіла вона побігти довгими ногами чаплі, так заплуталася у траві. Тут лисиця і схопила її. Покликала гусочка на допомогу. Прилетіли гуси, стали щипати лисицю. Тій стало боляче, вона й відпустила нашу гусочку. Тут і зрозуміла наша гусочка, що тільки своїми гусячими лапками, крильцями та дзьобом вона може по-справжньому пишатися, тому що з ними зручно плавати, бігати, добре щипати траву.

Питання: Чому ж з гусочкою трапилась така історія? Чому вона вирішила змінити свої частини тіла? Що зрозуміла гусочка у кінці історії? Чим людина може пишатися? Розкажіть, чого ви вже навчалися. Після кожного виступу дитини дорослий питає: “А чи можна цим пишатися?” Важливо спрямувати думки дитини так, щоб вона зрозуміла, що успіхи кожного досягнуті завдяки зусиллям та старанням. Малювання того, чого навчилася кожна дитина.

**Програма індивідуальних занять з виховання впевненості в собі
(прізвище, ім'я дитини, вік).**

Завдання програми:

1. Розвиток здібності розуміння власних емоційних станів, контролю та управління ними.
2. Зниження рівня тривожності, неспокою або агресії.
3. Допомога в усвідомленні свого реального “Я”, у формуванні адекватності самооцінки.
4. Формування навичок аналізу, оцінки власних дій та поведінки.

Основні напрями виховних впливів:

– у когнітивній сфері – розуміння поняття впевненості в собі й усвідомлення важливості впевнено поводитись, формування знань про впевнену поведінку;

– у поведінці – вміння визначати конкретну мету власних дій та вчинків; уміння шукати і знаходити засоби досягнення цілей, виробляти відповідні способи поведінки; вміння передбачати кінцевий результат; вміння адекватно ставитися до оцінок та думок інших;

– в емоційній сфері – вміння довільно спрямовувати свою увагу на власні емоційні переживання; вміння розрізняти й порівнювати різні емоційні переживання; вміння наслідувати та довільно демонструвати емоції за наданим зразком.

Індивідуальне заняття

Тема “Я стаю впевненішим”

Мета: корекція самосвідомості.

Завдання: виробити в дитині нові форми поведінки; навчити самостійно приймати вірні рішення; дати можливість відчувати самостійною і впевненою в собі; засвоїти навички саморозслаблення.

У ході заняття дитині були запропоновані такі завдання: незавершені пропозиції – “Я стаю впевненіше”; прослуховування розповіді “Правильне рішення” з виконанням ряду завдань (пройти по уявній колоді, підбір слів, якими можна описати впевнену в собі людину).

“Сходи впевненості” – вибрати властивості та дії, що допоможуть почуватися впевнено в різних ситуаціях.

“Долонька” – дитині пропонується обвести свою долоньку і на кожному пальчику написати (вимовити) свою гарну якість.

Вибрати зі списку слова, якими можна описати впевнену в собі людину: смілива, акуратна, добра, ввічлива, спокійна, мужня, знервована, весела, боягузлива, боязка.

Відповіді на питання: “А тобі подобатися бути упевненим?”, “А який ти?”

За допомогою малюнків (заняття спортом, успіхи в навчанні, хобі, готування уроків) вибрати ті дії, що розвивають упевненість у собі.

Подумати, що допоможе почуватися впевнено в ситуаціях: відповідь на занятті; зустріч із друзями; розмова з дорослими.

Зі списку дитині пропонується вибрати ті властивості й дії, що якнайкраще підходять до ситуацій (охайність, заняття спортом, читання, допомога старшим, незвичайне заняття і хобі, готування уроків, доброзичливість, успіхи в діяльності, пропозиція цікавого заняття для друзів, вміння говорити голосно і чітко й ін.).

Наприкінці заняття дитина на малюнку “Клоун” малює йому такий рот, що відповідає власному настроєві.

Завдання для невпевнених в собі дітей

Підібрати до неадекватних думок протилежні судження:

- я невдаха – ... (я – людина, яка іноді припускається промахів);
- я у всьому винний – ... (я винуватий, але все можна виправити);
- мені цього не витримати – ... (це сталося, бо мало статися);
- справи ніколи не виходять – ... (іноді в мене це виходить).

Вправа “Стрибай, маля!”

Дорослий вчить дитину, що стоїть на якомусь предметі (ліжко, диван, ослін, крісло й т.д.), стрибати до нього на руки. На початковому етапі навчання дорослому рекомендується знаходитися якнайближче до дитини. Поступово, коли дитина звикне до гри й відчує впевненість у собі й партнері, дорослому можна відходити подалі, змушуючи дитину в такий спосіб відштовхуватися сильніше. У ході проведення цієї гри росте й зміцнюється довіра дитини до граючого з ним дорослого.

Вправа “Човник”

Двоє дорослих розгойдують за кути ковдру (“гамаком”), це – “човник”. У ньому лежить дитина. Словами “Тиха погода” діти зображують гарну погоду. При словах “Буря!” вони починають створювати шум, човник розгойдується сильніше. Дитина, що знаходиться в ньому, (по можливості) повинна перекричати бурю: “Я не боюся бурі! Я найдужча!”

Вправа “Переправа”

Група дорослих і дітей поділяється на дві рівні команди так, щоб у кожній була однакова кількість учасників жіночої та чоловічої статі. Головне, щоб в обох командах була однакова кількість гравців: “паромників” (ця роль виконується 2-3 дорослими) і “пасажирів”. У середині кімнати малюється ріка 3-4 метри завширшки. На одному її березі стоїть одна команда, на другому – інша. Завдання паромників – якомога швидше “перевезти” усю свою команду на протилежний берег, до того ж необхідно постаратися нікого “не втопити”, тобто не поставити на підлогу посеред річки. Варіанти гри залежать від способу, яким паромники будуть перевозити пасажирів (на руках, пасажир стоїть або сидить на стільці і т.і.).

Робота з педагогічним колективом школи та дошкільного закладу

Теоретико-практичні заняття

Теоретичний семінар розкриває актуальність проблеми подолання комплексу самовпевненості або невпевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку. Дискусія про необхідність проведення зазначеної роботи:

1. Є складніші, на погляд педагогів, проблеми, ніж дитяча невпевненість або самовпевненість, їх корекція не є питанням першочерговим.

2. Наявність у дітей крайніх форм прояву невпевненості, ускладнення в розв'язанні особистісних проблем дитини.

Результат обговорення – згода педагогів пройти розроблений експериментальний курс навчання й провести систему заходів з подолання небажаних проявів поведінки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Знайомство педагогів із психолого-педагогічною літературою, якою вони можуть користуватися у процесі виховання впевненості в собі у дитини. Оголошення плану подальшої роботи і визначення кола питань, які планується розглянути.

1 заняття. Тема “Впевненість у собі як особистісна якість людини”.

Мета: ознайомлення педагогів з психолого-педагогічними основами впевненості в собі, виявлення особливостей її проявів у старшому дошкільному та молодшому шкільному віці.

Матеріал: тексти розділу 1.1. Матеріал цього заняття є базою для подальшого навчання педагогів і містить у собі такі поняття, як генералізована й ситуативна впевненість, позитивна “Я-концепція”, довіра до себе, й т.і. Для кращого сприйняття та ефективного запам'ятовування лекційний матеріал супроводжується прикладами, одержаними у ході проведення констатувального експерименту.

2 заняття. Консультація на тему “Психолого-педагогічні умови виникнення впевненої поведінки дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (порівняльний аналіз)”.

Передбачається викладення матеріалу на основі порівняння даних дітей різновікових груп. Зміст заняття спирається на матеріали першого та другого розділу експериментального дослідження.

3 заняття. Тема “Основні прийоми та способи виховання впевненості в собі у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку”.

Мета: ознайомлення педагогів з основними прийомами та способами виховання впевненості в собі у дітей.

Матеріал: зміст третього розділу дисертаційного дослідження.

У ході першої частини заняття педагогам пропонується теоретичний матеріал щодо основних методів виховання. Друга частина заняття присвячується виконанню педагогами практичних завдань:

I. Назвати, за власною думкою, впевнених, невпевнених та

самовпевнених дітей групи (класу).

2. Визначити домінуючий тип поведінки кожної дитини.

3. Визначити основні причини виникнення у дітей комплексу непевненості (самовпевненості).

4. Виділити основні типи труднощів, які виникають у дітей та у виховуючих її дорослих.

5. Вказати ймовірні способи подолання небажаних проявів поведінки дитини.

6. Обговорити результати виконання завдань з кожним педагогом.

Заключна частина заняття – проведення серії вправ та ігор, спрямованих на створення позитивного емоційного стану, розвиток вміння адекватно оцінювати власні сили та можливості, усвідомлення своїх позитивних якостей, відчуття довіри до себе, самоцінності та впевненості в собі у педагогів (ігри “Тварина”, “Реві, леве, реві”, “Виставка скульптур” і т.і.).

4 заняття. Семінар-практикум “Роль сім’ї у вихованні впевненості в собі у дітей”.

Мета: узагальнення знань педагогів про особливості сімейного виховання, стилю спілкування та взаємодії членів родини з дитиною, встановлення залежності проявів впевненої поведінки дітей від визначених умов сімейного виховання.

Завдання:

1. Розглянути основні стилі спілкування й взаємодії батьків з дітьми.

2. Визначити вплив матері й батька на формування непевненості в собі та самовпевненості у хлопчиків та дівчаток.

3. Уточнити умови подолання й профілактики небажаних проявів поведінки дітей, які залежать від сімейного виховання.

4. Закріпити отримані на занятті знання, виконуючи запропоновані практичні завдання.

5. Ознайомити зі створеною нами системою роботи батьків досліджуваних дітей.

Індивідуальні завдання: використовуючи запропоновану літературу, скласти невеликі повідомлення, суголосні з темою семінару.

Обговорення питань, залучення батьків до спільної роботи з виховання дітей та єдності вимог до них з боку всіх дорослих, які беруть участь у виховному процесі (педагогів, батьків, інших членів родини).

Слухання та обговорення розповіді “Не все йому під силу”.

Питання для обговорення:

1. Які проблеми означені у розповіді?

2. Ваше ставлення до позицій батьків.

Практичне завдання:

1. Визначити умови сімейного виховання, їхній вплив на формування позитивного ставлення дитини до себе, віри у власні сили та можливості на прикладах конкретних родин.

2. Надати практичні рекомендації у кожному окремому випадку.

5 заняття. Теоретичний семінар з елементами ділової гри на тему “Своєрідність педагогічного процесу виховання впевненості в собі у дітей”.

Зміст заняття розкривається у процесі визначення:

- стилів спілкування та взаємодії педагогів з дітьми, які перешкоджають або гальмують процес виховання в них упевненості в собі;
- ймовірних помилок в організації педагогічного процесу виховання зазначеної якості особистості;
- використання оцінних суджень педагогів у роботі з дітьми усіх типів впевненої-невпевненої поведінки;
- основних вимог до організації різних видів дитячої діяльності, що перешкоджають виникненню небажаних проявів поведінки;
- закріплення отриманих на занятті знань через виконання запропонованих практичних завдань.

Елемент ділової гри:

1. Розробка індивідуального заняття з дітьми, які належать до груп з різними рівнями сформованості впевненості в собі з використанням доцільних засобів та прийомів педагогічного впливу.

2. Складання програмового змісту майбутніх заходів, що сприяють вихованню впевненості в собі у дітей (з обов’язковим урахуванням основних вимог до організації дитячої діяльності).

Домашнє завдання:

– на основі рекомендованої нами спеціальної літератури з досліджуваної проблеми підібрати практичний матеріал, який може бути використаний у ході роботи з виховання впевненості в собі (твори художньої літератури, малі фольклорні жанри, ігри і т.і.),

– скласти комплекс ігор та вправ для дітей, батьків та педагогів, націлений на зміну позиції дітей з небажаними проявами поведінки;

– скласти картотеку підібраних ігор та вправ для широкого кола користування.

Педагогам (вихователю та вчителю початкових класів), які цікаво і грамотно склали свої конспекти, запропоновано провести заплановані заходи в своїх групах.

6 заняття. Практичний семінар “Подолання невпевненості та самовпевненості дітей експериментальних груп”.

Обмін враженнями й результатами виконаного завдання, аналіз своєї роботи й діяльності колег.

Робота з батьками

Батьківські збори на тему “Про впевнену, агресивну й невпевнену поведінку”.

Мета: визначити різницю між упевненою, агресивною та невпевненою поведінкою.

Питання: яка поведінка сприяє досягненню успіхів у житті, спілкуванні, безпечніша для самої людини (упевнена, агресивна або невпевнена). Чому?

Багато хто з пасивних людей не хочуть бути впевненими, тому що

боятися, що їхнє поведіння буде сприйнято як агресивне. Агресивні люди бояться, що недостатність агресивності буде прийнята як пасивність.

Упевнена поведінка. Людина чесно, ефективно й прямо виявляє свої думки, почуття, бажання й переконання. Поводячись упевнено, вона відстоює власні права, не порушуючи при цьому прав інших.

Агресивна поведінка. Людина здатна домінувати, ображати, принижувати, маніпулювати іншими; відстоює свої права за рахунок інших.

Пасивна поведінка. Людина поводиться так, щоб догодити іншим, уникнути конфлікту за рахунок приховування власних почуттів. Люди, що поводяться пасивно, не висловлюють власну думку, не відстоюють своїх законних прав. У результаті їхні права часто обмежуються іншими, що може привести до образи або “стримуваного гніву”, які періодично проявляються вибухами вербальної або фізичної агресивної поведінки.

З’ясування причин виникнення пасивної поведінки (карається впевнена поведінка та прояви ініціативи, підкріплюється така поведінка значущими людьми, негативний приклад і т.і.).

Навести приклади розв’язання проблемних ситуацій за зразком:

1. Знайомий забув вчасно повернути позичену у Вас річ.

Агресивна реакція: “Я знав, що тобі не можна довіряти, коли ти обіцяв повернути річ! Я хочу одержати її назад!!!”

Невпевнена реакція: “Я знаю, що набридаю тобі, але чи не зможеш ти повернути мені мою річ найближчим часом?”

Упевнена реакція: “Я вважав, що ми домовилися, коли ти обіцяв повернути мені річ. Буду вдячний, якщо ти принесеш мені її саме у п’ятницю”.

Батьківські збори на тему “Що таке самооцінка?”

Не треба забувати, що всі образи-Я – це всього лише суб’єктивні уявлення людини про себе. Разом з цим, існує фактичне положення людини в системі соціальних зв’язків. Те, якою вона повинна бути, якою хотіла бути, якою уявляє себе у навколишньому світі, і нарешті, якою бачить себе в певний момент, може збігатися і не збігатися з тим, якою вона є насправді. Тому виникає найважливіше для кожної людини завдання – здійснити правильну самооцінку, співвіднести її з тим, як людину оцінюють інші.

Що таке самооцінка?

Кожний з нас має свого роду “внутрішній манометр”, показання якого свідчать про те, як людина себе оцінює, яке її самопочуття, задоволена вона собою чи ні. Значення задоволеності особистими якостями дуже важливе. Занадто висока й занадто низька самооцінка може стати джерелом внутрішнього особистісного конфлікту. Так, надмірно висока самооцінка свідчить про те, що людина схильна переоцінювати себе, причому в ситуаціях, що не дають для цього підстав. І тоді немає нічого дивного у тім, що людина часто зіштовхується зі скептичним ставленням оточуючих. Внаслідок цього вона озлоблюється, проявляє підозрілість. Якщо самооцінка дуже низька, то в людини проявляється “комплекс неповноцінності”, стійка

невпевненість у собі, відмова від ініціативи, байдужість і тривожність.

Одна з розповсюджених – нестійка самооцінка. Проявляється у тому, що в одних ситуаціях, де людину схвалюють, вона успішна, проявляється висока самооцінка. В інших ситуаціях, у яких людина не так успішна, де її критикують, самооцінка різко падає. Такі перепади самооцінки призводять до емоційного перенапруження.

Вправа “Визначення рівня самооцінки й самокритичності”

Мета: визначити рівень самооцінки й самокритичності.

Інструкція: розділити аркуш на 2 частини. У лівий стовпчик вписати риси ідеалу, а у правий – антиідеалу. Треба підкреслити ті риси характеру з лівого стовпчика, які належать вам. Те ж саме – з лівим стовпчиком. Поділити кількість підкреслених слів у лівому стовпці на кількість написаних, переведіть результат у дріб. Те ж зробити із правим стовпчиком.

Результат (за правим стовпчиком): чим ближче до 1, людина схильна переоцінювати себе.

Результат (за лівим стовпчиком): значення ближче до 0 свідчить про відсутність критичності самооцінки, її завищення.

Вправа “Низька самооцінка - причина багатьох лих”

Мета: навчитися розрізняти вислови, що знижують або підвищують самооцінку іншого.

Знижують самооцінку	Підвищують самооцінку
Я тисячу разів тобі говорив...	Порадь мені, будь ласка...
Про що ти тільки думаєш...	Ти мене завжди правильно розумієш...
Невже тобі важко запам'ятати	Як я тобі вдячний...
Скільки разів треба повторювати	Я б ніколи не зумів зробити це так добре, як ти
Ну що за друзі в тебе...	Які в тебе чудові друзі...
Всі люди..., а ти ...	Спілкування з тобою багато чого дає...
Ти став таким ...	Завжди б мати такого партнера ...
Невже ти не бачиш, що...	Дивитися, як ти працюєш, – одне задоволення
Ну на кого ти схожий...	У тебе “золоті руки”
Що ти до мене пристала...	Мабуть, я би пішов з тобою в розвідку

Батьківські збори на тему “Кроки до впевненості в собі”

1. Зізнайтеся собі у власних вадах та перевагах. Сформулюйте свої цілі.
2. Вирішіть, яким би ви хотіли бачити своє життя. Проаналізуйте свої плани.
3. Пробачте власні помилки, вибачте тих, хто примусив вас страждати. Не повертайтеся до тяжких споминів.
4. Не дозволяйте собі піддаватися почуттям провини і сорому.
5. Шукайте причини своєї поведінки у фізичних, економічних,

соціальних аспектах, а не в недоліках власної особистості.

6. Не забувайте, що кожна подію можна оцінити по-різному.

7. Ніколи не кажіть про себе погано, уникайте таких висловлювань на свою адресу: дурний, нездатний, невдачливий.

8. Не дозволяйте себе критикувати як особистість, а конструктивну критику своїх дій використовуйте на своє благо.

9. Пам'ятайте, що поразка – це невдача, але, можливо, вам удалося уникнути більших неприємностей.

10. Не погоджуйтесь з людьми та обставинами, які примушують вас відчувати свою неповноцінність. Не витрачайте життя на зневіру й розчарування.

11. Дозволяйте собі розслабитися і зайнятися улюбленою справою. Побудьте наодинці. Так ви краще зрозумієте себе.

12. Спілкуйтеся з людьми. Уявіть, що серед них є такі, які відчувають невпевненість, і ви їм можете допомогти.

13. Надмірно не охороняйте своє “Я”. Краще хай воно відчує емоційний удар, чим буде пасивним.

14. Оберіть декілька віддалених цілей, на шляху до яких треба здолати більш легкі. Не залишайте без уваги жодного свого успішного кроку. Хваліть себе, адже вас ніхто не чує.

15. Ви – не пасивний об'єкт, а неповторна особистість. Якщо ви впевнені в собі, то перешкоди стають для вас викликом, а виклик спонукає до звершень.

Правила впевненої поведінки:

1. Робити те, що хочеш, як хочеш і коли хочеш.
2. При порівнянні себе з іншими не допускати великого розриву.
3. Не хвилюватися надміру про те, що про тебе подумують інші.
4. Знати свої права і вміти їх відстоювати.
5. Бути наполегливим, домагаючись того, чого бажаєш.
6. Вміти сказати “ні”, якщо немає бажання що-небудь робити.
7. Дозволяти собі помилятися, програвати з достоїнством.
8. Вірити в себе і свої можливості.
9. Діяти впевнено, навіть якщо насправді хвилюєшся.
10. Не компенсувати невпевненість агресією.
11. Робити компліменти і з вдячністю їх приймати.
12. Радіти новим контактам і вміти підтримувати старі.

Скарбничка порад для батьків “Як виховати дитину впевненою в своїх силах”

1. Поважайте гідність дитини. Не принижуйте, не робіть зауваження у присутності інших. Публічне приниження не має ніякого виховного впливу. Використовуйте у спілкуванні з дитиною тільки поважливу форму, проявляйте тактовність, не припускайте образливих слів.

2. Частіше довіряйте дитині, висловлюйте впевненість у тому, що їй багато чого під силу, підбадьоруйте: “Я знаю, у тебе вийде”, “Ти молодець”, “Спробуй ще раз”.

3. Давайте можливість дитині діяти самостійно, висловлювати власну думку, проявляти ініціативу. Схвалюйте її за такі вчинки.

4. Потурбуйтеся про те, щоб дитина змалечку засвоїла не тільки свої обов’язки, але й права. Діти почуваються впевненіше, коли їм відомі правила і межі дозволеного.

5. Створіть у сім’ї атмосферу взаємодопомоги та взаємопідтримки. Дитина повинна знати, що може розраховувати на підтримку чи допомогу дорослого у будь-який час, за будь-яких обставин. Щоб дитина не боялася попросити допомоги в складній для неї ситуації, батькам треба подати приклад – попросити допомоги першим. Дитина, у якої дорослі просять допомоги, почувається потрібною, росте впевненою в своїх силах, відчуває свою приналежність сім’ї.

6. Надавайте дитині особистим прикладом зразки впевненої поведінки (відстояти свої права в разі необхідності, взяти ініціативу у власні руки).

7. Створіть оцінну атмосферу, ставтеся серйозно до виконаного дитиною завдання, спонукайте її до власних оцінних суджень, а також їх захисту.

8. Переключайте свою увагу з недоліків. Дитина має відчувати, що батьки радіють навіть незначному її досягненню, підтримують і схвалюють будь-які спроби та бажання рухатися вперед тим шляхом, який обрала вона сама.

9. Схвалюйте дитину за те, у чому вона дійсно успішна, але надмірно не вихваляйте. Вчинок, що заохочується, закріплюється, а не заохочений повторюватися не буде. Це основне правило, що дозволить батькам збільшити позитивні та зменшити негативні прояви в поведінці малюка.

10. Доручайте дитині справи, посильні для виконання. Вимоги мають співвідноситися із силами, знаннями та навичками дитини. Варто дотримуватись дозування роботи, яке виявляється в поступовому збільшенні навантаження.

11. Навчіть дітей почуватися комфортно наодинці із собою. Самотність може бути корисною у плані самопізнання. Це означає, що дитина має право на особистий простір та час.

12. Розмовляйте з дитиною відверто, обговорюйте з нею відносини з іншими дітьми. Хай дитина поділиться своїми враженнями та емоційними почуттями від контактів з іншими.

13. Не лякайте дитину очікуваними невдачами. Навчіть її мужності бути недосконалою. Поясніть, що невдача – частина життя, а помилки – результат відсутності досвіду. Проявляйте солідарність з дитиною навіть у разі поразки. Дітям необхідно відчувати, що дорослі не засуджують їх за невдачі.

14. Не порівнюйте свою дитину з іншими.

15. Не ставте свою любов до дитини в залежність від її успіхів.

16. Не робіть дитину винною у Ваших проблемах.

Консультація для батьків

Серед потреб дитини провідною є позитивна оцінка значущих дорослих. Якщо дитина відчуває дійсну зацікавленість батьків у своїй діяльності, вона щосили намагається відповідати очікуванням дорослих. Неможливість підняти свої досягнення на той рівень, який відповідає очікуванням батьків, спричиняє болючі емоційні переживання дитини. На жаль, дуже часто такі почуття посилюються негативними висловлюваннями батьків стосовно особистісних якостей дитини, що особливо небезпечно. У цьому випадку дитина може відчувати неповноцінність, беззахисність; вона підсвідомо побоюється, що батьки не люблять її такою, якою вона є, і покинуть. Дитина, як правило, не висловлює цієї думки, і навіть не може її чітко сформулювати для себе, але в неї може підвищитись рівень тривожності, що призведе до втрати впевненості в собі.